

K R Ó N I K A

A' MOHÁTSI VESZEDELEMTŐL A' BÉTSI
BÉKÜLÉSÍG MAGYAR ORSZÁGBAN, ER-
DÉLYBEN, HAVASALFÖLDÖN, ÉS MOL-
DOVÁBAN TÖRTÉNT DOLGOKRÓL.

Nem tud Hazánk az homályok után napfényre derülni.

A' mit fájjaljon, s féljen, örökre vagyon.

SZABÓ DÁVID.

P E S T E N

TRATTNER MÁTYÁS BETŰIVEL 1805.

I.

MAGYAR TÖRTÉNETEK
GYŰJTEMÉNYE.

II.

EREDETI TÖRTÉNETÍRÓK..

J E L E N T É S.

A tizenhatodik, és tizenhetedik Században szüntelenvaló változások ostromolták Hazánkat. Ezen tsapásoknak valamint tárgyai voltak, úgy hív Jegyző is lettek sok Hazafiak. Számos Kézírásaink vannak, mellyek vagy egész idő szakaszoknak huzamos históriáját, vagy különös történetek rövid jegyzését foglalják magokban. Az utolsók annál nagyobb figyelmetességet érdemelnek, mennél veszendőbbek kitsínységek miatt: noha sokszor a' nagy történetek titkos, és igaz okait ők födözik fel. De a' nagyobb idő tájaknak hoszfzas leírásai már első tekintettel fontosaknak látszanak. És valóban a' környülállásos, elbeszéléss által a' dolgot hitelessebbé, az eredeti magyarság által kellemetesebbé tészik; a' Közjónak hasznait, vagy kárait bővebben előadják; a' jó Hazafiaknak érdemeit elhíresítik; így az Olvasót okosságra, erköltsre oktatják.

J E L E N T É S

Ezen okokra nézve jelenik itt meg a' **SZÉKELYEK KRÓNIKÁJA** (*Annales Siculici*) melly 1529ik esztendőtotl fogva a' 17ik század elejéig terjed. De, mivel sok esztendőkbén tsonka, másokban igen sovány, azért Gyúlafi Lestyánból, Szindi Jánosból, 's több egykorbeli Irókból megbövíttetett; kiváltképpen némellyEredeti Levelekkel, mellyekből a' jövendőbeli Történetíró vagy nj igazságnak nyomára, vagy előbbeninek bizonyosságára juthat. Mind ezeket Hevenensi kézírásai-ból (T. 68.) válogatta a' Kiadó. Azon kívül maga nemtsak az egész Kézírást sok deák szóktól megtisztította, és a' deák leveleket megmagyarázta, hanem mind az elejét, mind a' végét meg is tágította, hogy az Olvasók figyelemességét két jeles történetek közé szorithassa.

Több efféle munkákat lehetne közlelni a' Hazával, mellyek valamint az olvasásra kellemetesek, úgy az Ország históriájának gyarapítására alkalmasok volnának. De minekelötte olly terhes szándéknak végbeviteléhez kezdjen a' Kiadó,

J E L E N T É S

ezen Krónikával mintegy kóstolóképp akarta megkínálni az Olvasókat. Hogyha evvel kedvet talál, egyszeriben hozzá fog azon két rendbéli munkáknak kiadásához, mellyeket a' magyar történetek megvilágosítására, 's meg bővítésére elintézett.

Az első: *Magyar Történetek Gyűjteménye*, melly a' XVI-ik és XVII-ik századbéli eseteket akkori kézírásokból előadván, megmenti a' feledékenységtől azon apróbb tudósításokat, és leveleket, mellyek a' húzamos históriákban még helyet nem találtak. — A' másodiknak e' léfzen köz czíme: *Eredeti Történetírók*. Ezek mind nagyobb és, eredetképpen magyarúl irt munkák, mellyek többnyire az Írók idejekben történt dolgokat hitelesen előadják. Egymás után így következnek: *Mikó Ferencz*. 1594 — 1613. *Kemény János* 1607 — 1648. *Szalárdi János* — 1662. *Bethlen Miklós* 1642. — 1704. *Cserei Mihály*. 1661. — 1712. *Babótsai Isak*. 1670. — 1700. *Beniczki Gáspár* — 1710. Ugyan ezen rendel fognak ők kiadatni is.

J E L E N T É S

Még nevezet szerént ezeket senki a' Nemzetnek nem ajánlotta. Reményli tehát a' Kiadó, hogy annál kedvesebb léfzen szándéka, mennél többféle lehet azon kettős Gyűjteménynek haszna. De vannak ezeken kívül több derék munkák, mellyeknek kiadásához más Tudós Hazafiak jobb módot találhatnak. Kéri azért őket a' Nemzet ditsőségére, hogy azokat a' Hazai Históriának gyarapítására kiadni, 's ez által a' Hazának egy méltó áldozatot tenni igyekezzenek. Most minden Nemzetek, a' jeges tengertől kezdve a' forró éghajlatig, tulajdon nyelvöknek és a' tudományoknak művelésén iparkodnak: Nékünk tehát, kiknek Elei három száz efsztendők előtt is tsinosan tudtak mind az országglásról, mind a' tudós dolgokról anyai nyelvökön szóllani, most elnémúlnunk nagy illetlenség volna. *Költ Pesten. Mind-szent napján, 1804.*

KULTSÁR ISTVÁN.

K R Ó N I K A

*A Mohátsi Veszedelemtől a Bétsi Békülésig
Magyar Országban, Erdélyben, Havasalföldön, és Moldovában történt dolgokról.*

1526. **S**OLIMAN Török Tsászár Magyar Ország megtámadásához készül. Ezt megértvén, Lajos Király is a védelemre szükséges rendelkezéseket igyekezik tenni. De Ferdinándnál, és Károlynál semmi segédelmet nem nyerhetett Nádasdi Tamás által.

Tudván a Török a Királyi Udvarnak gyönyörűségekbe való elmerülését; a kintstárnak ürességét; a gazdag Uraknak tulajdon hasznaik után való eggyetlen törekedéseiket; az Ország dolgai eránt való közönséges gondatlanságot; siettette nagy seregének Magyar Ország határain való általkelését. Ekkor a Király is a Püspököknek, Fő Uraknak, Vármegyéknek parantsolta, hogy minden kitelhető sietséggel fegyverbe öltözni, és számos néppel ő utánna menni igyekezzenek.

Annyi gyűlt össze, hogy 25 ezerre mehetett számok. Ezekkel a Király Báthnál, mellette Zapolya György, Mohátsnál pedig Tomori szállott meg. De mivel sem Frangepán

Horváth Országból; sem Zápolya János Vajda Erdélyből még el nem érkezett, nagyobb része a Tanátsnak azt ítélte, hogy meg nem kell ütközni. Ebben állott meg a Király is: de Tomori a zsoldos katonák nyughatatlansága, és némelly hamisan biztató kémek által felingereltetvén, a Király ellen tüzesen kikelt. Erre a Király haragjában kardot rántott, és ötet tsaknem levágta *: de végre magát elszánván melléje Mohátszhoz táborba szállott. (* a táborból irt magános levél.)

Nyakavágó Sz. János napján tsata rendbe állították a sereget: de a Török egész délig tsendeszen nézte. Délután nagy tsapatokban számos néppel megtámadta egy felől a Magyarokat, más felől az ő táborokat, és így zavarodásba hozván nagy részét levágta, a többbit elszéljesztette. A futók között volt a Király is. Ki midőn Csele patakon által akarna ugratni, lova vissza esvén, annak vergődése, és a fegyvernek terhe alatt a motsárba fulladott.

A Királlyal elveszett az Ország is; mert Buda Királyok széke lenni örökre megszűnt.

Midőn az ütközet után némelly Főembereknek véres fejeiket Soliman elejébe vitték, és elmondották volna, melly nagy jószágú, és kintsű Urak voltak légyen: Elég balgatagok voltak, ugymond, hogy olly gazdagok lévén, Királlyokat jókor elegendőképpen nem segítették illy veszedelmes harcra. (: *Bethlen Farkas* :)

Budára felmenvén Solimán álmélkodva látta a városnak tellyes elhagyattatását, ürességét. A Királyi várból némelly rézből öntött képeket, 's más kintseket Konstantinápolyba küldött, 's min egy megelegedvén győzedelmének ditsőségével a várost felgyújtatta, és haza tért.

Az Erdélyi Vajda Zápolya János Budára jöven, minekutánna a város kipusztítását, 's elégtetetését megkönyvezte volna, a többi megmaradt magyar Urakkal Lajos Király temetéséről, és uj Király választásról tanátskozott. Báthori István Palatinus Posonyba a Királyné után ment.

Fejérváratt számosan öszvejöven a Magyar Nemesek hosszas tanátskozások után az 1505 esztendőbeli Törvény mellett nagy megegyezéssel Zápolyát Királynak választották Mindszent napján. Akit; minekutánna Lajos Király teste a Boldog Aszszony templomában pompásan eltemettetett volna; Szent Márton Püspök napján Várdai Pál Esztergomi Érsek a Magyaroknak tellyes örömökre megkoronázott.

1527. Irigy szemmel nézte azt Báthori István Palatinus. Azért azon kevés Követőivel, kikkel Posonyban a Királyné mellett tartózkodott, nemtsak ellenezte ezen választást, hanem annak felforgatására Posonyba Ország Gyűlést is rendelt.

Itten Ferdinánd az Özvegy Királyné biztatására Követei által nagyon sürgette a Királyságot. Levele által pedig azon Urakat, kik a

Királynéval egyet értettek, nemcsak jutalmakkal biztatta, hanem nekik, ha miatta kárt szenvednének, elégtételt is ígért maga jószágából. Így végbevitte, hogy M. Királynak kikiáltassék, midőn már előbb a Cseh királyságot is megnyerte volna.

János megtudván, hogy Ferdinánd fegyver által akarja ezen választatását foganatossá tenni, az Európai Fejedelmekhez folyamodott. Sigmond Lengyel Király mind a két részt igyekezett letsendesíteni Olomuczban küldött Követei által: de Ferdinánd nemzetségének törekedése a' M. Királyságra sokkal régiebb volt, és önnön vágyódása, ámbár egykor a Spanyol királyságot megvetette is, most sokkal hathatósabb, hogy sem attól egy könnyen elállhatott volna.

Ferdinánd feleségét Bétsben hagyván, maga a hadi seregével M. országba sietett. Még ekkor sem vehette reá Frangepán a János Királyt, hogy Tatához szálljon katonáival, őtet pedig Ausztria pusztítására ereszse. Ezen jószívűségének utóbb mind maga, mind Királyi széke áldozatja lett; mert ellensége előtt Budát elhagyván, minekutánna a Tokai, és Szitnai útközetekben serege megverettetett, maga Lengyel országba szorúlt: Ferdinánd pedig győzelmei után 5. Nov. Székes Fejérvárott megkoronáztatott.

Koronázása után Ferdinánd Esztergomban állapodott meg. A hol Báthori István Palatinust, és Várdai Pált az Érseket maga helyett Ország

Igazgatóivá tévén Csehországba vissza sietett. Seregeinek egy részét Erdélybe küldötte, melly Perényi Péter, és Török Bálint vezérlése alatt mindenfelé kéméletlenül pusztított. De, midőn a Barczai mezőkön tábornok volt, a Moldvai Péter Vajda véletlenül megtámadta, megverte, és mindenétől megfosztotta.

Frangepán Horváth Ország Bánjává tétetvén János részére sok helyeket elfoglalt, Bottyányi Ferenczet Stájerbe üzte: de midőn a Varasdi várt viná, meglövettetett.

1528. Bottyányi megtérvén Stájerből Körösre Gyűlést rendelt, a' hol is minden Horváth Urakat Ferdinánd részére hajtott, kivéven Bánfi Jánost, aki sem hízeltedésekre, és nagy ígéretekre; sem jóságainak pusztítására, és felgyújtogatására nem hajúlván: sőt jó Barátnak 's Feleségének kéréseire sem tántorodván meg, állhatatosan megmaradott János Királynak letett hite mellett, illetlennek állítván, hogy egy Férfi szavát megmásítsa, olly Fejedelemre nézve, kit maga emelt a Királyi trónusra.

Coczián Ferdinándnak Vezére Szepesvárat és Trentsént megvette. De azért Ferdinánd még is tartott Jánostól, nem ugyan, mintha az a többi Európai Fejedelmektől nyerhetne segítséget, hanem a' Töröktől. Hogy tehát a Török barátságát is magának megnyerhesse, Hobordanszki Jánost nagy ajándékokkal Konstantinápolyba küldötte. A' Követ a' Tsászár elejébe botsálatván azt említé, hogy Ferdinánd jó szomséd

kíván lenni, tsak a Tsászár adja vissza az elfoglalt várakat, kiváltképpen Belgrádot. Erre felharagudván a Tsászár: mond meg, ugymond, „a Királyodnak, hogy már útra készülök, Ma, „gyar Ország várainak kultsait nyakamon viszem, ötet a Mohátsi mezőn előmbe várom; „ha ott nem leszz, Budán; vagy ha itt sem „lenne, Bétsben is fel keresem; Viijon meg „velem, és fejemet levágván a kultsokat is „megnyerheti.“ Erre késedelem nélkül a' Követet társaival együtt a városból elűzettette.

Megijedvén Ferdinánd, uj Követet küldött olly ígéret levéllel, hogy esztendőnként bizonyos summa pénzt kész néki fizetni, tsak tsendesen haggya meg azon Királyságban, mellyet ő törvény szerént nyert vala. De a Törökök Jaiczát más több várakkal együtt rövid idő alatt megvették. János pedig az Német Birodalmi Rendeket levele által dolgairól bőven tudósítja, azt különösen Ferdinándnak vétekkül tulajdonítván, hogy a Német Birodalom által a Török ellen rendelt erőt, és ágyúkat, bár melly szükségések voltakis, ő nem Lajos M. Királynak segítségére, hanem Olasz országba a báltjának küldötte.

Igy János külömbféle szeléd, és ártatlan módokat hasztalan próbálván a Királyi méltóság visszaszerelésére, Laszki Jeronymus Lengyel Főember utóljára azt javasolta neki, hogy azon úton induljon meg, mellyet mutat Ferdinándnak a Törökhöz küldött levele. Erre ő magát néki Köve-

tül ajánlotta. Ajándékaival, és Gritti Lajos közbenjárásával annyira ment, hogy a Divánban Soliman előtt maga előadhatta Jánosnak segedelem kérését. Foganatos volt beszédje; mert Soliman megigérte, hogy Királyságába vissza segíti: ellenségét pedig haddal megalázza.

1529. Péter Moldovai Vajda az esztendő elején a' Székely székeket el pusztítja. Midőn másodszor is azon esztendőben Erdélyre ütne, Gerendi Miklós Püspök, Majláth István Tanács, és Pemplinger Márk ötet Földvárnál megtámadták: de meg nem győzhették.

Soliman tavasszal mindgyárt megindult, és Asiai népeit Becrambégre; az Európait Ibrahim-ra bízván, mintegy 250000 embert vezérlett. Ezt hallván Ferdinánd nagy gondal Béts erősítéséhez látott. János pedig Királyi kintseit elzálogosítván katonákat fogadott, és Barátnak megizenvén, hogy seregéhez álljanak; Báthori István, Homonnai György, Kun Gothárd, Czibak Imre olly számos katonákat gyűjtöttek, hogy midőn János seregei bejönnének Lengyel országból, Kassa táján Ferdinánd népeit megverték. Ezt hallván János seregeihez siet, és mi-hent béjött M. Országba, sok Föemberek, és Nemeselek hozzá állván erejét nagyon szaporították.

Hallván, hogy a' Moldovaiak Erdélyt nagyon megkárosították, annak eltávoztatására be-küldötte Báthori Istvánt, kit Erdélyi Vajdává is tett, és ez által kiváltképpen a Székelyek se-

gítségével minden Szász városokat, kivéven Szebent, meghódított.

János Király Moháts mezejére Soliman táborába érkezvén, midőn a Tsászárt megköszöntötte volna, azt az ígéretet vette tőle, hogy valamit ellenségeitől most fegyverrel elvészen, mind néki általadja.

Sietett Budára a Tsászár. Mellyet lakosai nagy részént elhagytak ugyan, de a várt Nádasdi erősen védelmezte. A' német Őrizetet pénzel megvesztegették a Törökök. Ezek Nádasdit elrekesztvén egy boltozott kamarába a várat a' Törököknek feladták. De Soliman azt megtdván, hogy a Vezér akaratja nélkül lett meg a' feladás, az Őrizetet mind egyig levágatta.

Budát János Királynak általadta Soliman. Grittit rendelte melléje, és 300 Törököt. Az Esztergomi Érsek Solimannak megadta magát, aki őtet, még Bétsét szálloná, a' táborában tartóztatta. Egész erejét mind földön, mind a dunán Bétsnek vitte: de a' nagy essők miatt csak 26. Sept. érhetett oda. Midőn 23. napi vivása által meg nem vehette volna, visszatérvén Budán Zápolya Jánost Királyságában 21. Oct. megerősítette és nemtsak a' Koronát 's Királyi pálczát néki általadta, hanem különös Diploma által néki örökös barátságot, és segedelmet ajánlott, és fogadott. Így tett ígéretét bétellyesítvén a' dunán általkelt seregével. (*Bethlen Farkas*)

1529. SZ. BONIFACIUS napján inte levele által Péter Vajda, hogy Ferdinánd Király mellé álljunk. (*Székelylek Krónikája.*)

Ezen esztendőben az Havasalföldiek a' Szászságon égettenek.

Azon esztendőben ismét ki jönnek vala az Havasalföldiek, és ugyan azon az esztendőben a' Vajda nagy Szelineket elfogatta vala: de ismét vissza foglalák a' Szászok számos népek veszedelmével és Simon Deákot Szász Sebesnél megűzék a' Szászok.

Ebben az esztendőben jöve bé Somlyai Báthori István a' Vajdaságba. Dáhosra tén gyűlést Sz. Margit Aszszony napján, ugyan tsak M. Vásárhelyen végzik el a' gyűlést. Zsoldos hadat adánk a' Szászok ellen, a' népnek tizedit. Ebben fejenként hivata hadban Báthori István Török Balint ellen. Boldog aszszony napján Báthori István megfogatá Lázár Ferenczet, Kornist, és Bögözi Ferencznek fejét vétette Sz. János nyaka vagása után való hétfőn.

Sz. Máté Apostol napján Báthori István fejenként az Országot, és Szászságot hódóltatta egész Sebenig, és megtérének Sz. Orsolya aszszony napján. Sok dühös hadat adánk a' Szászok ellen, a' Székelylek Hadnagya Nyujtódi Gergelly vala.

1530. Sz. Dorottya Aszszony napján hadat indíta a Moldovai Vajda a' Besztercziek ellen, el is indulunk vala, de el mülék. Sz. Gergelly Pápa napján Simon Deákot és Farnát Mayláth

meg üzé, és Fejérvárat el égeté. Sz. Vit napján kiűzék Havasalföldéből Moyszla Vajdát, és a' kezdők elszaladtanak.

Szent Aszszony napján Mayláth be-viteté Havasalföldébe Moyszla Vajdát, de ott meg verék őket, Mayláth is fogva esik, és a' Törököt magokkal Fogaras alá hozzák; de Fogarast meg nem adák, bé térének Havasalföldébe, és onnat szalada el Mayláth.

Kiss Aszszony napján zsoldos hadat adánk a' Szászok ellen, és ugyan akkor Törököt is rablának a' Szászok.

Minden Szentek napján a' Németek meg szállák Budát János Királlyra, Meghala azon esztendőben Csáki Benedek, nem különben Jánosi György, és Ösy Ferencz.

1531. János Királly bé jöve Erdélybe a' böjti napokban. Sz. György napján zsoldos hadat adánk a' Szászok ellen János Királynak. Nagy Boldog Aszszony napján ökröt adánk a' János Királly koronázására. Szent Mártony napján hala meg Ösy Ferencz.

1532. Zsoldos hadat adánk János Királlynak Magyar Országba böjtben. Zsoldos hadat adánk ismét János Királynak kimenetelére. Grithy adót kér vala, és ősszel a Királlyhoz négy követet botsátának Budára, a' Maros melől Tamási Ferenczet, Udvarhely Székről Bálint Gerebet, Csikból Lázár Imrét, Kézdivől Békes Adoriánt.

Azon időben a' Császár (Solimann) Béts alá ment vala, Grithi pedig Esztergomot szállotta meg. Sz. Lucza Aszszony napján zsoldos hadat adánk Magyar Országba.

1533. St. Bonifácus napján Ökör Sütést adánk János Királynak. Segítségül zsoldost adánk ismét a' Meszes alá.

1534. Grithy Lajos meg ölé Czibakot Sz. Clára aszszony napján, és az Ország reá romola. Megyessen az Isten kezekbe adá, és Sz. Mihály estvéin néki is fejét vették, és a' két fiát Péter Vajdának küldék.

János Király bé jöve Sz. Simon Apostol napján, Thordára gyűlést hirdete mind az három Nemzetnek, és a' Vajdaságot Maylátnak adá.

Ebben az esztendőben volt a' nagy drágaság, kiben a' Buzának köble harmadfél forintra felment, az Árpának köble egy forintra, a' Zabnak köble ötven pénzre. (De ez a' drágaság jóvendőbeli drágasághoz képest oltsóság volt; mert 1603ban 28. forinton adák a' Fejérvári köblöt, a' Kolosvárit ötven forinton,) Taroit pedig ez a' drágaság három esztendeig, és továbbis, mellyben számtalan sok ember hala meg éhel.

1536. Elfoglalók Bálványos várát a Moldovai Vajdától Áldozó tsötörtökön. Úrnapján felkele mind az Ország fejenként a' Moldovai Vajda ellen; ismét leszallánk Sz. László napján.

1538. Ezen esztendőben ismét bé jöve János Király Sz. Mihály napján. Bévövetelével

Thordára gyűlést tétete, és Balássi Imrét Vajda társává tévé Mayláthnak.

Szent Orbán napján ökör sütést adánk János Királynak segítségül.

1539. Balássi Imrét az Országból kiűzék a' nagy kóborlásért. Ezen esztendőben Mayláth a' Nemesseket, nem különben a' Székelységet mindnyájokat felvette, és az Királyné aszszony népére Thordánál reájok űte, de azok mindnyájan elszaladának, és így Mayláth a' Papok jószágában gyűlést hirdetvén, 's ott el osztyák magok közt a' kapitányságot.

1540. Ezen esztendőben Sz. Sofia Aszszony napján Mayláth Kapitánynak zsoldost adánk a' Királyné aszszony része ellen, kinek Hadnagyi tölünk Pesti Bálint valának, és Dániel Ferencz. Áldozó tsőtörtökön az Országnak gyűlése lévén a' Császár (Soliman) követe meg halgattatik, ki által nekünk azt parantsolta, hogy az János Király fiát urallyuk, és Mayláthot hátra hadjuk.

1541. Sz. László napján reánk jövének Péter Vajda az Moldovaiakkal, Radul Vajda az Havasalföldiektől. Jaj! mint kinzának! a' Törökökkel rablának, és égették az Országot, János Király fiának esketének, és Bornemisza Boldisárt Kapitánynak tevék, és Mayláthot magokkal fogva el vitték.

Kiss aszszony napján a' Császár Budát a' Tiszának utolsó felével az Király fiának elszakasztotta, és el foglalá, és Török Bálintot fog-

va el viteté, és a' Királyné aszszonyt Lippára ereszté.

1542. Ebben az ezsendőben bé hozzák a' Királyné aszszonyt, bé jöve Péter Vajda Erdélybe minden erejével, az Országon által menésével nagy károkat tett, az Ország ellene támad, és úgy ment bé.

Remete Sz. Pál napján Frater György gyűlést tett Thordára, onnan Vasárhellyre maradt a gyűlés Sz. Pál fordulására, ott a Császár (Soliman) levelét meg magyarázák, kiből a' Császár azt parantsolta, hogy az János Király fiának maga kívánna gondviselője lenni, azért az Ország őtet halgassa.

1543. Császár adójában, és a' Királyné Aszszony segítségére Ökör Sütést adánk. A' Császár bé jöve Magyar Országra, és sok várakat meg vett, ugymint: Pétsét, Esztergomot, és Székes Fejérvárat. Adánk a' Császár adójában 50. 50. pénzt; a' Fő nép pedig két két ökröt, a' Ló fejek egy egy ökröt, a' Székellyek pedig egy forintot.

1544. El rontotta az Ország Csitsó várát, az tartományát pedig a' Moldovai Vajdának adák.

Sz. István Király napján ismét ökör sütést adánk.

1545. Meg hala a' Moldovai Péter Vajda, Az fia Illyés Vajda lett helyében.

Mi Székellyek ismét egy egy forintot adánk adóban. Ugyan mindjárt a következő esztendőben.

dőben adánk fejenként Székely földiről egy egy forintot.

1546. Egy egy forintot, és egy ökör süté-
is adánk; A Királyné Aszszony hozá bé ma-
gával Petrusits Pétert a' Ráczokkal, hogy ki-
vethesse Frater Györgyet. De Fejérvárra fel vé-
vén Frater György a' Székellyeket, reájok ron-
tott, és onnat botsátták a' Ráczokat.

1550. Azon esztendőben Királyné Aszszony
indítá meg a' Törököket, 's a' Budai Basso Dé-
ván alól Illyéig jöve. Ekkor az Havasalföldiek-
is bé jövének; de meg verék őket. A Budai Basso
el szalada. Talmáts felől Moldovai Illyés Vajda
jöve Háromszékre, 's ottan nagy dűlást, égetést,
rablást tett, a' kastélyokat el véven, nagy ve-
szedelmeket vitt végbe. Ebben az hadban ve-
szett el Sándor István Nyerges alatt; úgy téré-
nek meg az Oláhok Csikban.

1551. Sz. Háromság nap után való vásár-
nap György Frater meg szállá Fejérvárat, tizen-
ket napok után meg is adá Horváth Ferencz.
Ekkor hozá az Országba Castaldus János Bapti-
stát Németekkel, és Ispanyolokkal edgyütt. Ko-
losmonostoron a' Királyné Aszszony resignállya
az Országot a' Római Királynak, az Orzágnak
meg szabaditá az hitét. Ennek nagyobb bizony-
ságára ígérék a' Római Király Leányát Anna
Aszszonyt János Királynak, azután a' Király-
né Aszszony ki méne, és így maradott a' Né-
met az Országban. A' Török Tömösvárat meg

szállá, Lippát is meg vevé, kit ismét Imre Király(Herczeg) napján vissza vett György Frater.

1553. Sz. Máté Apostol napján útének ki az Oláhok, Lázár Bernárdot meg is fogták, majd fél Csikot meg égették.

Sz. Margit Aszszony napján jöve bé Dobó István az Vajdaságba, és Kendi Ferenczet társúl adák az Vajdaságban. Ekkor volt a' nagy rettenetes halál Csikban.

Ezen esztendőben Kendi Antal, és Batocsy Ferencz útének pártot a' két Vajda ellen, hogy bé hozzák a János Király fiát, kiben meg fogyatozának a' Vajdák, Bethlent meg szállák, vitatták 's meg vevék. Azok magokat a' Királly kegyelmére hagyák.

1554. Két Vajda két forint adót szerze a' Székely földin. Ugyan ezen esztendőben a Királlyhoz küldik Sándor Mihályt, és Bernárd Balást, melly Királly (iffiu Zápollya) ezen Országnak minden szabadságát reformálta nagy függő petsétes levéllel.

1555. Sz. György napján kérenek a' Vajdák segítséget a' Királlynak, kiben a' Székellyek mind fejenként adának ökröt. Ország gyűlést hirdettenek a' végre, hogy a' Királly akarattyát meg értenék. A' Királly embere Petheő János vala, onnát küldötték követnek a' Királlyhoz Kemény Lászlót, 's hadat szerzenek az ország oltalmára. A' Székellyek ötöd részét adák a' népnek, Balási Menyhárd vala Kapitány. (*Székelyek Krónikája.*)

Tractatus Imperatoris Turcarum super Imperatoris Romanorum Ferdinandi postulacione per Oratores suos pro parte Reginalis Majestatis. Anno 1555.

Majestas Regia Romanorum paulo ante hodie miserat Oratorem suum Augerium a Borosbek Flandrum ad Portam Potentissimi Imperatoris Turcarum, ut una cum duobus Oratoribus prioribus Antonio Verantio, et Francisco Zai Imperatori Potentissimo pro Transylvania, et tota Ditione serenissimi Regis Joannis defuncti supplicaretur, et intercederetur, illaque decem millia aureorum, quae per Augerium miserat, nomine Tributi, quod pro Transylvania,

A' Török Tsászárral való alkudozása Ferdinand Romai Tsászárnak követei által a' Királynét illető birtok eránt. 1555.

A' Római Király Felsége ezen holnapok előtt küldötte a' maga Biztosát Flandriabéli Borosbek Augeriust a' hatalmas Török Tsászárhoz, hogy a' két előbbi Biztosokkal, ugymint Vrantzits Antal, és Zai Ferenczel könyörögjenek Erdélyért, és a' megholt Felséges János Királynak egész birtokáért, és azon tiz ezer aranyat, melyet Augerius által küldött, adó gyanánt mutassák bé Erdély és János Király fiának többi birtokáért. Midőn ezen három Biztosok Amásiába Cappadocia Városába jöttek volna és Erdély's

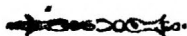
et

et filii Regis Joannis ditione offerrent. Cumque Oratores ipsi tres in Amasiam Capadociae Civitatem pervenissent, ex mandato Regis pro Transylvania, et reliqua filii Regis Joannis ditione Tractatus incepissent, illaque decem millia aureorum obtulissent, ab illo repulsam passi sunt. Quod autem cum Oratores Regis animadvertissent, juxta Instructionem Regis sibi datam, alia via sunt rem aggressi.

Supplicaverunt Imperatori Potentissimo, ut, loco filii Regis Joannis, Regem eorum in filium adoptaret, Regnumque Hungariae et Transylvaniae sibi, quod si non pro parvo illo tributo decem millium aureorum, quod filius Regis, et Serenissima Domina Mater quotannis solverent, pro majore tamen tributo concederet clementer,

's más birtokok eránt kezdettek dolgozni, 's azon tiz ezer aranyat Királlyok nevében beajánlották, a' Tsászártól meg nem hallgattattak. Ezt midőn észrevették a' Biztosok, a' Királynak útmutatása szerint másképp fogtak a' dologhoz.

Arra kérték a' hatalmas Tsászárt, hogy János Király fia helyett az ő Királlyokat fogadja fiának, és Magyar's Erdély országokat néki adja, 's ha azon tiz ezer arány kis adóval, melyet a' Király fiú, és az ő Felséges Anyja adnak, meg nem elégednék, az ő Királlyok kész volna esztendőnként olly nagy adót fizetni, a' mekkorát a' Tsászár kívánna.

et quantumcumque Imperator habere vellet, annuatim persolveret.

Imperator in tantum ab hac postulatione abfuit, ut per Dominos Bassas illis expresse dictum voluerit, quod non ut Transylvaniam, sed nec Villam aliquam ex ditione filii Joannis Regis, non ut pro illo Tributo, sed etiam sitotam Transylvaniam auro, vel argento completam sibi offerrent, concederet; filium autem Regis Joannis dudum adoptasset, in filium suum, cum illum ex obsessione Budensi una cum Serenissima Matre liberasset, et in ulnis habuisset, illique Sacramentum perpetui Patrocinii deposuisset.

Cum et hac spe Oratores decidissent, in ceperunt Regem suum, quod Transylvaniam, et reliquam Regis Joannis, et Serenissimae Dominae Matris ejus ditionem occupasset, justificare,

A' Tsászár nemtsak ezen kívánságra sem állott, hanem a' Basák által megmondatta, hogy nemtsak Erdélyt nem adja, hanem egy Majort sem adna János Királynak birtokaiból, hamindjárt adó helyet egész Erdélyt arannyal vagy ezüstel beborítának is. Ő János Király fiát már, ugymond, rég fiának fogadta, midőn ötet Felséges Annyával a' Bndai megszállásból kimentette, 's ölébe vétén ötet megesküdött, hogy örökös Pártfogója lészen.

Midőn ezen reménységöktől is elestek a' Biztosok, kezdették Királyokat mentegezni azért, hogy Erdélyt, és János Királynak több birtokait

asserentes, Regem suum, neque per Fratrem Georgium, neque vero per alios Dominos Regni Barones, sed per solam Majestatem Reginalem ad occupandum Regnum vocatum esse, sed nuntiata priora Regis Romanorum per Mahumed Dragomannum Potentissimi Imperatoris Oratorem, et expugnatio Albae Juliae per viginti et unum dies, Majestatem Reginalem excusarunt, Regem Romanorum, et Oratores ejus condempnaverunt.

Deinde Oratores Domnis Bassis diligentissime supplicare caeperunt, ut se se Regi eorum favorabiles exhiberent, Regem non ingratum illis futurum, si negotia ejus apud Imperatorem agant, et promoveant; Regem ultra id, quod

---

elfoglalta. Azt állították, hogy az ő Királyok sem Frater György által, sem más Ország Bárai által az Ország elfoglalására nem hívatott, hanem egyedül a' Királyné által. De ugyan a' Római Királynak előbbi izenetei Mahomed a' hatalmas Tsászárs Biztosa által, és Gyula fejérvárnak 21 napig tartó vivása a' Királynét kimentették, a' Római Királyt pedig és az ő Biztosit vádolták.

Ezután a' Biztosok a' Basáknak kezdetek nagyon könyörögni, hogy az ő Királyoknak kedveznének, azt ígervén, hogy ha a' Király dolgait a' Tsászárnál előbbre segítenék, az erántok hálaadó lenne, és őket is bőven megajándékozná, a' Tsászárnak is esztendőnként Erdélyért

suis Dominationibus daret, pro Transylvania ipsa singulis annis Imperatori Potentissimo Centum Quinquaginta millia aureorum solveret, et perpetuam atque illaesam Imperatori, et Excel-sae ejus Portae fidem praestaret.

Bassae responderunt: Imperatorem suum Potentissimum non ea jam esse aetate praeditum Principem, ut ea, quae alicui semel dixisset, vel promississet, mutaret, sed essent perpetuo firma, et irrevocabilia. Regnum Transylvaniae et Hungariae cum promissionibus filio Regis Joannis defuncti, et Serenissimae Dominae ejus Matri dedisset semel, neque alteri cuiquam pro tanto auro, quanta est Transylvania, daret. Cumque verba Imperatoris sint firma, et irrevocabilia, Regnum Transylvaniae et Hungariae nequaquam daret, nec loquerentur ultra, sed si

---

száz ötven ezer aranyat fizetne, és a' Tsászárhoz, s a' Felséges Portához mindenkor hív lenne.

A' Basák azt felelték, hogy az ő Tsászárok nem olly kor béli Fejedelem, hogy amit egyszer monidott vagy ígért azt mégmásolja, hanem az ő szava örökös és változhatatlan. Erdély és Magyar Országot János Király fiának és aző annyának a' Királynénak ígérte már egyszer, azért akkora aranyért, mint Erdély, sem adhatja másnak. És mivel a' Tsászár szava erős és visszavonhatatlan, ne is szóllának erről többet, hanem ha más parantsolatjuk volna, hamar adnák elő, mert a' Tsászár már készülöben

quam haberent Instructionem aliam, viderent, eamque cito facerent, quia Imperator esset in procinctu, quo Regi Joanni, et Matri ejus auxilium ferat, obviam eat, in Regnum restituat, et factionem Germanorum Regis ejiciat.

Oratores tandem, cum postmodum omnem lapidem moventes, nihil se perficere posse viderent, Dominis Bassis: ex ore ipsiusmet Imperatoris velle se audire, et intelligere haec omnia, quia ipsi ad Imperatoris ipsius Potentissimi magnitudinem, et non ad Dominos Bassas essent missi. Bassae, et si satis aegre haec tulerunt, ut omnia ad nutum solius Imperatoris faciant, tamen hanc Oratorum postulationem svaserunt, accersitisque Oratoribus, cum mentionem de Hun-

---

vagyon, hogy János Királynak, és az ő Annyának segítségére menjen, az Országba visszategye, és a' Német Király pártosait kiűzze.

Végre a' Biztosok, midőn látnák, hogy minden mesterségökkel sem mehetnek semmire, azt kívánták a' Basáktól, hogy magától a' Tsászártól hallhassák meg az ő akaratját, minthogy ők ő Felségéhez vannak küldve. A' Basák neheztelték ugyan ezen kívánságot, úgyis mindent a' Tsászár akaratja szerint tselekédvén: de mégis javasolták beteljesítését. Előhívattatván tehát a' Biztosok, midőn Magyar és Erdély Országról volt a' szó, maga a' Tsászár éképpen szállót; „nem lehet, nem hehet semmiképp; „mert én Erdély és Magyar Országot már egy-

garia et Transylvania fieri audivisset Imperator, ore suo respondit: non potest, non potest, inquit ullo modo, quia ego Transylvaniam et Hungariam semel dedi filio Regis Joannis, et Matri ejus Reginae, et promissiones nostras apud illos habeo.

Quo audito Oratores capita sua ad perpetuam servitutem adstrinxerunt, quod Rex eorum omnem ditionem priorem cum Transylvania filio Regis, et Serenissimae Dominae Matri ejus remitteret, se se enim in hoc negotio plenum a Rege mandatum habere affirmarunt. Postulaverunt porro ab Imperatore Potentissimo, ut restitutioni Regni tempus justum, quo Rex eorum Majestatibus filii Regis Joannis, ac Serenissimae Reginae cum auctoritate, et dignitate ipsius

---

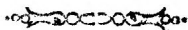
„szer János Király fiának, és az Ő Anyjának a’
„Királynénak adtam, ígéretem nálok vagyon.“

Ezt hallván a’ Biztosok örökös szolgaságra való magok le kötelezése alatt ígérték, hogy az Ő Királyok minden előbbi birtokát a’ Király fiának ’s az ő Felséges Anyjának Erdéllyel együtt visszaadja. Azt mondván, hogy erre tellyes hatalmok vagyon. Azt kérték tehát a’ hatalmas Tsászártól, hogy elegendő időt szabna, hogy az Országot János Király fiának, és a’ Királynénak a’ Török Tsászár nevével illendő méltósággal minden veszdelem, és keresztény vér kiontása nélkül Királyok vissza adhassa.

Imperatoris Turcarum, et sua propria restituere sine ullo periculo, et Christiani Sanguinis effusione possit.

Imperator Potentissimus, etsi jam omnem Rumeliae exercitum, Vajvodas Moldaviae, et Valachiae ad restitutionem filii Regis Joannis, et Serenissimae Matris ejus dederat, tamen, ut ne videretur Sanguinem Christianum sitire; prout Carolus et Ferdinandus clamitant (hisce enim verbis Imperator ipse usus est) concessit Regi Romanorum ad restitutionem Transylvaniae et totalis Ditionis prioris Majestatibus filii Regis Joannis et Serenissimae Reginae menses sex, id est a novilunio Junii, usque ad defectum lunae Novembris, per alterum trium Oratorum Flandrum Regi Romanorum firmissime mandans,

A' Hatalmas Tsászár, noha már a' Rumeliai seregeket, a' Moldovai, és Oláh Vajdákat a' János Király fiának és az Annyának visszatételére elrendelte, hogy ne láttassék keresztény vért szomjúhozni, amint ezt Károly és Ferdinánd kiáltják (ez volt a' Tsászár szava) a' Romai kiálynak engedett hat holnapot, az az Juniusi uj holdtól Novemberi holdfogytáig, hogy Erdélyt és egész előbbi birtokát János Király fiának és a' Királynénak vissza adhassa, meghagyván erősen a' Biztosok egyike, a' Flandrus, által, hogy a' Romai Király az alatt minden birtokot a' Király finak és az annyának vissza adjon. Ha azt tselekedné,

ut interim totalem Ditionem filio Regis Joannis, et Serenissimae Matri remittat, si hoc faciet, amicam se illi futurum, si non faciet, bellum ipsi apertum sentiet.

Jussit autem Potentissimus Imperator omnibus Beglerbegis suis, ac Agis, et Vajvodis utriusque Valachiae, ut, non curata hyeme, vel aeris aliqua intemperie, ad sextum mensem sint in armis omnes, et quidem Regis Ferdinandi ditiones undique dirripiant, invadant, et praedae subjiciant. Jussit etiam Imperator Bassae Budensi, ut si intra hos sex menses aliquem fidelium Majestatis Reginalis, et Servorum filii ejusdem, vel ditionem aliquam factio Ferdinandi invaderet, molestaretque, tunc Bassa illis auxilium ferat, et pacem cum Ferdinando illico rumpat.

ő néki barátja lenne; ha pedig nem, hadat fogna ellene viselni.

Megparantsolta a' Hatalmas Tsászárt, minden Bégeknek, Ágáknak, és Vajdáknak, hogy a' tél keménységét nem tekintvén a' hatodik holnapra mind fegyverben légyenek, és Ferdinánd birtokait támadják meg, és pusztítsák, rabolják ki. Meg parantsolta a' Tsászárt a' Budai Basának is, hogy, ha ezen hat holnapok alatt a' Ferdinánd pártosai a' Királyné hiveit, vagy a' fiának szolgálait, vagy birtokát megtámadnák, a' Basa ezeknek legyen segítségökre, és a' Ferdinándal való békeséget bontsa fel.

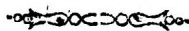
Litterae Solimanni ad Ferdinandum.

Litterae nostrae praesentes dum ad te venerint, sic intelligas: Cum Oratores tui ad Portam Majestatis nostrae venerunt, omnem benevolentiam tuam, et fraternitatem ergas nos commendarunt, ex parteque Regni Transylvaniensis multa coram nobis egerunt. Quomodo autem pro duobus Ducatibus Tu Ferdinande! Regnum Transylvaniense ab ipsa Regina, et filio occupasti, nobis apertum est, omnemque animum, et cogitationes tuas penitus intelleximus. Nostra vero Majestas Regna Hungariae, et Transylvaniae gladio acutissimo cepit, Imperioque Majestatis nostrae subdidit, et nunc Deo juvante manibus nostris tenentur, et mandato nostro diriguntur.

• Soliman levele Ferdinándhoz.

Midön ezen levelünket veszed, úgy értsed: hogy Biztosaid midön Felségünkhez jöttek, nagyon ajánlottak a' te jóvótodat, és atyafiságot. Erdély eránt előttünk sokat dolgoztak. De te Ferdinánd! tudom én azt, és az egész szivedet, 's minden gondolatidat ismérem, hogy hogyan foglaltad el a' Királynétól és fiától Erdély Országot két Herczegségért. A' mi Felségünk Magyar és Erdély Országot éles fegyverrel foglalta el, és hatalma alá vetette, 's most Isten segítségével kezünkben vannak, és a' mi parantsolatink által igazgattatnak. Eligértük mi azokat János Király fiának, és nem másnak.

Promisimus autem nos ea dare filio Joannis Regis, nec cuipiam alteri. Oratores autem tui orabant Majestatem nostram pro eisdem duobus Ducatibus commutatis Regnum Transylvaniae tibi concedi, quod Majestas nostra nullo modo facere vult, sed illa Regna nostra gladio acutissimo occupata filio Regis Joannis dare volumus, secus nequaquam erit.

Tandem Oratores tui persona in tua sese nobis obligarunt, ut eadem Regna per te occupata filio Regis Joannis remitteres, qui Oratores tui usque nunc variis mendaciis causam tuam defenderunt. Tu igitur Ferdinande! memorare diligenter, quomodo inde filium Regis -- expulisti, qui filius Regis Joannis tandem ex praecepto nostro omnia nobis nunciavit, et significavit.

Biztosaid pedig kérték Felségünket, hogy Erdély Országot azon két Herczegségekkel tserél-nénk fel tőled: de a' mi Felségünk ezt nem akarja, hanem azon éles fegyverünkkel nyert Országokat egyedül János Király fiának adjuk. Másképp nem leszen.

Biztosaid Végre magokat a' te nevedben lekötelezték, hogy azon elfoglalt, Országokat János Király fiának Viszsa adod, és eddig a' te ügyedet sok hazugságokkal védelmezték. Jól megemlékezz tehát Ferdinánd! hogy mitsoda — — üzted ki onnét a' Király fiát, aki a' mi parantsolatunkra nekünk mindent tudtunkra adott. Most azon Királyfi kész az országba

Nunc autem idem filius Regis paratus esset in Regnum intrare, petiitque a nobis in auxilium Bassas nostros, et Begos nostros dari, quibus jam et mandata nostra dedimus; sed quia, ut Oratores tui postremi ultimo promiserunt nomine tuo, te manibus tuis ditionem filii Joannis Regis emissurum, promissioni cessimus. Commisimus autem Oratoribus tuis in facie eorum, ut intra mensium sex intervallum comprobent; nunc autem vide, velis filio Regis Transylvaniam remittere, an non? Bassis vero nostris et Beglerbegis, Militibusque finitimis dedimus mandatum, ut intra hoc tempus sint parati, tamen (omnia) in tranquillo fierent. Vide igitur, ut mandato nostro parere possis. Vale.

---

menni, és magának segítségül Basáinkat 's Bégeinket kikérte, akiknek parantsolatot is adtam. De mivel utolsó Biztosaid végre azt ígérték a' te nevedben, hogy kiereszted kezeidből János Király fiának birtokát, ezen ígéretnek engedtünk. Meghagytuk pedig Biztosaidnak szemtől szemökben, hogy ezt hat holnap alatt megbizonyítsák. Lásd tehát, ha a' Királyfinak Erdélyt által akarod e' engedni, vagy nem? Basáinknak, Bégeinknek, és határbéli katonáinknak parantsolatjok vagyon, hogy az alatt készen legyenek, de tsendesen. Azon légy tehát, hogy parantsolatunknak engedelmeskedjél. Légy egésségben.

1556. Petrovits Péter Slesiából ismét vissza hozá Erdélybe János Király fiát az Annyával edgyütt, kit Frater György ki beszéllett vala; azon utazásában meg vévé Tokajt, Váradat, Husztat, Szamosujvárt Ferdinándtól, és a' Moldovai, Havasalföldi Oláhok, kik negyven ezren jöttek vala János Király fia mellé, Erdélyben, Nyírségben nagy dulásokat, égetéseket tévének, 's úgy térének meg. (Sz. Kr.)

Sz. Gergely Pápa napján esküvék meg az Ország a' János Király fia hivségére, 's ugyan azon hivséggel Ferdinánd Királynak ellene monda. Petrovits Pétert választák a' Király fia Tutorsának tellyes hatalommal; azomban meg vévék Fejérvárat.

Gyaluból Sz. Barnabas napján ki indúla a' Püspök az Ország képében. Adánk mellé Ombozy Miklost, Sándor Mihályt, Sükösd Benedeket, hogy Kassára késérjék, és így felvévén mind a' Nemességet, mind pedig a' Székelységet nyáron által Ujvár alatt valának, és onnét választák Andrassy Mártont, Béts Pált, Lázár Imrét, és Bernárd Ferenczet Lengyel Országba a' Királyné Aszszony után. Azalatt a' község Petrovitsnak fejenként ada egy egy forintot. Azon esztendőben a' népnek ötöd részét Várad alá adánk, adója volt egy forint.

Kolosvárra érkezvén a' Királyné Aszszony gyűlést hirdete Sz. Katalin napjára mind a' Magyar Országi Uraknak, mind pedig az Erdélyieknek, 's ottan ereszti magát az Ország a' Király-

né birodalmába. Ugyan! azon gyűlésre hozák meg Dobó Istvánt a' Királyné Aszszonynak.

1557. Kis János Király Báthori Kristófot küldötte volt Parisba a' Francziai Királlyhoz; mind maga, mind pedig az Ország dolgát vele végeztette volt el.

A' Királyné Aszszony gyűlést tett Kolosvárra Sz. Dorottya Aszszony napjára, kiből szerzének az Országtól 25. ezer forintot. Várad alá ismét hadat adánk, és annak egy forintot. Petrovits Péter meg hala Kolosváratt, Török János ezen időben ölé meg feleségét. A' német is ekkor szedé fel a' dézmát, és alá jövének Szathmárig. Balási Menyhárd ki méné, Némethi városát meg égeték, úgy térének meg. Szent Katalin Aszszony napján a' Királyné Aszszony Gyűlést hirdete, és a' Lófejüket onnét botsátták ki Magyar Országra a' Szöllös Kastélyára, 's azt meg vévén Munkáts alól térének meg, igen nagy hidegben. Az Hadnaggyok volt Csikból Andrássy Péter, Lázár János; a' Község pedig a' gyűlésben ada egy forintot a' Királynak.

1558. Ezen esztendőben jöve ki a' Havasalföldi Vajda nagy kintsével, és feleségével, kit is a' Portára bé küldötték minden javaival. A' Császárhoz választának követeket. Ismét hivatták az Országot Thordára, és ottan szerzünk egy forintos adót, a' Székelysége vétenek három ezer Summa pénzt, és Csikban Sandor Mihály Uram fel szedé.

Szent Mihály napján Fejérváron gyűlést hirdettek, és ottan három forintos adó szereztek; ezen kívül a' Császárnak egy egy véka Búza és Árpa adaték, mellyet Cserényi Gáspár szede fel.

Ezen esztendőben öleté meg a' Királyné Aszszony ezen három Urakat, úgy mint: a' két Kendit, és Bebeket. Ezután botsátták ki Balási Menyhárdra Magyar Országra minden nemeség, és székellyek közül a' jeles Fő embereket, és a' németet meg segéték; a' Moldovai Oláhok pedig mind haza szökének.

1559. Meg hala a' Királyné Aszszony Sz. Dénes nap előtt való vasárnap, eltemették Fejérváron. Mirese az Havasalföldi Vajda is ugyan akkor meg hala két hét közben. Mindgyárt az Királyné Aszszony halála után Mayláth Gábor ez időben jöve haza Fogaras várába.

1562. Ebben veszének a' Székelly Urak a' községnek rohanasából. Udvarhelyt Kastélyt rakának. A' Só el foglaltaték. Somlay Báthory András, ki második Jánosnak Hópmestere volt, meg hala.

1563. Moldovai Despot Vajdát ki vévék Szincsiva várából a' Császár hitére, de meg nem állák, meg ölték.

1564. A' Király fia meg véné a Török segítségével Erdődöt, Nagy - Bányát, és több várakat. (Sz. Kr.)

1565. Niszotskival együtt botsátotta volt a' Királly fia Báthori Istvánt a' németh Császárhoz, Niszotski a' Királly akarattjából meg tért, Báthori István nem akart meg térni, hanem fel ment, kiért annakutánna, hogy meg jött, újra neheztelt reá a' Királly fia, hogy mikor bé ment hozzája, farral fordúlt hozzája: „Magad keres „ted magadnak, ugymond, a' mit találtál.“ *Gyulaffi Lestyánnak kezeirásából.*

1566. Azután, hogy Báthori István meg szabadult, a' Királly fia a' Török Császárhoz ment, Pántsovánál kelte el a' Dunát, oda való menetelének két oka volt: Első, hogy a' Császárt hitire emlékeztesse, és ígérési szerént Budát meg kérje tőlle. Második, hogy eltávoztassa a' gyanút, mellyben volt a' Császárnál, hogy a' némettel practicált volna.

Mert hogy Báthori Istvánt Maximilián meg fogatta, és a' Királly fia Tokajt meg szállotta, haragjában Maximilian a' Királly fiának minden leveleit, kit Báthori István által küldött volt, a' Portára küldte a' Töröknek: „Imhol, úgy „mond, a' te hived János Királly mit forgat „nállam te ellend.“ Ezt azután sok féle képpen kötötte el a' Királly fia a Töröknél.

Azután, hogy a' Török Császártól a' Királly fia vissza jött Erdélybe, látván, és eszébe vévén a' Császárnál létében, melly igen álhatatlan légyen a' Török dolga, az el kezdett békesség felől való Tractatust ismét elindította a' némettel Békes által, ki ezt az egész Keresz-

ténységnek nagy javára elis végezte a' némettel. Mellynek jeléül sógorosodást szerzett Békesi a' Király, és a' Tsászár között, amannak házasságot nyervén a' Baváriai Fejedelem leányával.

Midőn ezeken dolgozna Békesi, hirtelen izenetet vesz János Király haláláról. (1571) Ezen nagyon megháborodván, midőn látná, hogy minden fáradozása haszontalanná lett, keseredve a' dolgot Maximiliánnak elejébe adta. Aki minden tisztességgel bánván vele, 's nagy reménységet adván néki, őtet bátorította. Békesi a' Császár kegyelmét hasznára fordította, és tőle Erdélynek Uradalmát kérte, mindazonáltal tsak úgy, hogy a' Császár képét viselné, mint régenten a' Vajdák. Ezt meg is nyerte esküvéssel fogadván Maximiliánnak, hogy utolsó pihenéséig hive marad. Ezután Békesi erről Adomány levelet nyert, 's Erdélybe megtért.

Ahol midőn mindent felforgatva talált volna, és Báthorit már a' Fejedelemség birtokában látná, igen szomorkodott, és hogy Maximiliánnak adott hitét meg ne szegje, Báthorinak meg nem hódolt, hanem a' maga varában Fogarason magánosan élt. Levelet küldött azonban Maximiliánnak, hogy mivel Báthori mindenektől Fejedelemnek ismértetett, ő is kintelen volna azt tenni, hatsak minden jószágát el nem akarja veszteni. Kérte azért Maximiliánt, hogy őtet esküvésétől szabadítsa fel: de ezt ő meg nem nyerte. Mivel tehát Báthorinak nem engedelmeskedett, azt maga ellen haragra gerjesztette.

Aki

Aki azért Fogaras várát megszállotta, és kevés héja volt, hogy maga Békesi, midőn a' kertben a' váron kívül sétált, Báthori darabantjai kezébe nem esett, és csak sebes futása által menekedett meg.

Maximilián halála után ésküvésétől felszabadúlva látván magát Békesi, Báthorihoz mint Lengyel Királyhoz (1577.) folyamodott, és az ő kegyelmét meg is nyerte, mindenkor nagy tevénytben lévén nála. Aki minekutánna vitézségének sok jeleit adta volna a' Királynál olly kegyelembe jutott, hogy a' Muszka ellen az egész Hadiseregének vezérlését reá bizná. Ezen tiszteben Vlnában mind a' Király, mind az egész sereg szomorúságára megholt. Két testvére, Gábor, és Lázár, maradott, és egy fia László, aki a' Királynak mind hadi, mind polgári hivatalokban derekasan szolgált.

A' melly nap pedig Thordára jutott Békesi, az volt a' napja, kit titkon végzett vala az Országgal, hogy akkor ott talállya őket, és Gyűlésben üllyenek akkor; de ezek nem tartották a' fogadáshoz magokat. Mindazonáltal, ha jöiten jött volna Békesi Fejérvár felé, nem tért volna Thordára, megnyerte volna a' Fejedelemséget; mert a' nemesség Enyeden volt gyűlésben az Urakkal együtt. Báthori István csak ezzel nyerte, hogy *in loco authentico* Fejérváratt volt, és parantsolva parantsolt mindenfelé, hogy melléje jöjjenek, és kénytelenek voltak vele, nem mertek elhalgatni.

Békesi nagy és valóban bajnoki erköltsöke-
kel ékesült Férfiú vala; tsudálatos eszű, és ékesen
szóhlású, egészen az országlásra termétt ember.
Petrovits Péter inasa volt, az ő Udvarában ne-
velkedett volt fel, kit is mind holtig szolgált.

Azon esztendőben míg a' Királly fia a' Török Császárnál volt, Hagymásy Kristófot hattá volt itt Erdélyben, ki a' Király parantsolatjából, a' Keresztes mezején Thordánal feküdt, hogy, ha néki oda mi történnék, és ha mit a' Török inditana, segedelmére lehetnének. (*Gyulaffi Lestván.*)

Ugyan az esztendőben Mayláth Gábor ki méne Erdélyből Német Országba, Sulimann meg véve Szegetet, Gyulát &c. 's meg hala. A' nap fénye elveszett husvét után való szerdán.

1567. A' Királly fia meg véve Kövárat, és Nagybányát Pünkösöd napján.

1572. Bogdán Vajdát kiűzők Moldovából a' börtben.

1573. Báthori István meg szállá Fogarast Sz. Ferencz napján. Botskai Gábor meg hala. (Sz. Kr.)

Eodem Anno. Gyulaffi Mihály, az én szerelmes Bátyám Pápai Kapitány, kivel mind attyával annyával egy voltam, ki lett légyen, nem szükség árról sokat szóllanom, Magyar Országban igen híres és választott vitéz ember volt, ki semmi veszedelemmel nem gondolt. Jött vala Szalába Sz. György varába az anyyámot látni. 'Ez éjjel a' vár alá jövének a' végbéli Törökök ugymint hat száz lóval, a' falukat szerte

széllyel felgyújtották. Ki mene eleikbe, 's mi-
kor ott kergetőznének az ellenséggel, a' ló el-
esik vele, és így fogák el. Négyet vágott mind-
azonáltal le benne gyalog. A' midőn a' ló alól
felverekedett, a' sisak azon esetben ki szakada
a' fejéből, és a' fején halálosan megsebesítet-
vén úgy esett el. Az éjjel Kálmán Cseken hál-
tak vele, és hogy más nap Szigetbe viszik
vala, a' vár hídján holt meg. Temették Gö-
rosz Gálnál a' mezőben a' Törökök nagy be-
tsülettel.

Az Anyám Chorom Dorottya a' Sz. Györgyi
várból az ablakon nézte, hogy elfogták, nagy
keserőséggel.

Meg értvén azt a' Báthori István az Erdélyi
Vajda, hogy ilyen híres neves vitéz embert
övé tehessen, mivel hogy azt hozták volt, hogy
elevenen vitték a' Portára, mindjárást Grujo
Pétert botosította volt bé a' Portára, hogy ki
kérje, és néki a' Császártól meg nyerje; de meg
értette volt, hogy meg halt, és azután csak ha-
mar bé hozták volt Constantinápolba a' fejét, és
ez follyá *septima Februarii. (Gyalaffi Lestyán.)*

1574. István Vajdát ki üzé a' Török Havas-
alföldiből, és Sándor Vajda Ötsét vivé bé a'
Moldovába; adánk pedig segítségül nyoltz száz
Lovasokat, és kétszáz vörös Dárabantokat, kik-
nek Hadnagya vala Daczó György, 's az Er-
délyi Vajda képében Rác Mihály vala. Három-
székről, és Udvarhely székről adánk ezeket,
és mi tollunk Udvarhely székről Nyujtódi

György vala a' Hadnagy. Ugyan akkor Moldovába küldék Csomortáni Györgyöt követnek, és ottan meg is ölék ötet.

1575. Borbélly Györgyöt a' Báthori István Hadnagyát Magyar Országban a Kállaiak el fogták, és Sáros várában tartották fogva.

Ez esztendőben volt a' Békes hada. Hivatta pedig Báthori István a' Székelyeket Sz. Péter napjára Thordára a' gyűlésbe, de nem mentek, hanem a' Csikiak ez időben fel támadtanak; mert azt hallotta vala a' község, hogy Békes Gáspár hozá a' Római Császártól nekik a' régi szabadságot, a' mellyet az előtt el vesztettek vala.

Békesi hadának oka volt, hogy ő meggyőztetvén, 's megszalasztatván Báthori által (1575.) Maximiliánhoz folyamadt, és neki az Adomány Levelet, mellyel Erdélyt ajándékozta, eszébe hozá. Kérte is ötet, hogy segítő seregeket adjon, mellyekkel Erdélyt meg támadhassa. „Ime, ugymond, midőn esküvésemtől „Félséged fel nem szabadít és én azért. Báthorinak nem hódólok, mindenemtől megfoszva „elűztettem.“

Ugyan akkor Andrásai Péter elégeté a' hármort Csikban, és a' Györgyői Lófejek is valának véle; a' Székelyeket magához hódolta ugyan, de az hartz után sokat fel akasztata. A' kik meg maradának, azokat-is porrá tévék. Ugyan akkor számkiveték Andrásai Pétert; Salamon Tamást fel akasztották. Ugyan akkor a' Marus Székiek-

is, fel támadtanak vala, de fejenként meg öleté
Báthori István. (Sz. Kr.)

Litterae Maximiliani ad Stephanum Báthori.

*Spectabili, et Magnifico Stephano Bathori
de Somlyo, Vajvodae partium Regni nostri Hun-
gariae Transylvanarum, et Siculorum Comiti,
nec non in certis ejusdem Regni nostri Hungariae
partibus nostro Locum &c. fideli nobis dilecto.*

*Maximilianus Secundus Dei Gratiae electus
Romanorum Imperator semper Augustus, ac Ger-
maniae, Hungariae &c. Rex &c.*

Spectabilis et Magnifice, fidelis nobis dilecte!

*Ex Litteris tuis cognovimus ea, quae tibi
a Caspare Békes praeter omnem tuam expecta-*

Maximilián levele Báthori Istvánhoz.

Tekéntetes és Méltóságos Somlyói Báthori Ist-
vánnak, Magyar Országi Erdéli részek Vajdájá-
nak, Székelyek Grófjának, nem különben a mi
Magyar Országunknak némelly részeiben a mi
Helytartónknak, kedves Hívünknek.

Második Maximilián Isten kegyelméből vá-
lasztott Romai Tsászár és Német 's Magyar Or-
szág Királya.

Tekéntetes és Méltóságos kedves Hívünk!

A' te leveledből megértettük, hogy mit tse-
lekedett Békes Gáspár minden reménységed fe-

tionem evenisse conquereris, quibus quidem cognitis imprimis persvasum tibi benigne cupimus, nos statim auditis istis turbis, pro eo, quo erga Regnum hoc nottrum, Partesque illi subjectas et eorundem tranquillitatem sumus animo, de iis non minus doluisse, quam periculosam illorum concitationem aegerrime tulisse, deinde nobis illa aeque ac tibi ex insperato accidisse. Licet enim Békesius ipse ab initio, quo ad nos venit, non raro quidem sua consilia nobis detexerit, ex quibus suspicari potuimus, illum cupere aliquid hostile contra te aggredi, illud tamen semper illi non disvasimus tantum, verum etiam serio interdiximus. Unde non ita pridem alio sub praetextu sese hic a nobis subducens has turbas moverit, inque societatem suam nonnullos ex gen-

lett ellened. Bizonyossá tehetünk, hogy mi-hent meghallottuk ezen háborgásokat, a' mi országunkhoz, és annak részeihez viseltető indulatunkhoz képest nemtsak sajnállottuk, hanem ezen veszedelmes mozgásokat nagyon nehezteltük is. De ez nekünk szinte, mind néked véletlenül jött; mert noha eleinten Békes hoz-zánk jöven, és szándékait kinyilatkoztatván lát-szatott valami ellenségeskedést készíteni: de azt mi néki nem tsak ellenzettük, hanem erősen tilalmaztuk is. Nem rég pedig más szín alatt innen elmenvén, minthogy ezen háborgásokat kezdette, és némelly alattvalókat magamellé tsábitott, nem sokára mind eránta, mind pár

tibus et Subditis pelleret, cognosces haud multo post, quo erga illum, et ejus auxiliores propterea simus animo. Nec deerunt manifesta Deo juvante indicia, quae demonstrent, quidquid horum motuum, et turbarum factum sit, sine nostra voluntate factum, et perpetratum esse, nihilque turbulentis hisce gestis nobis accidere potuisse ingratius.

Quod autem deductis in irritum perversis illis conatibus ita tete moderatus sis, ut nostri potius et Patriae, Reipublicaeque Christianae rationem habere, quam affectibus tuis indulgere, aut non salutaribus aliquorum societatibus et consiliis auscultare, injuriamque vindictae tuae urgere volueris, et cur insignem tuam in his modestiam non laudemus tantum, verum etiam

---

tosaira nézve kijelentjük ítéletünket, és Isten kegyelméből nyilván való bizonyságaink lesznek, mellyekből kitessék, hogy mind ezen háborgások a' mi akaratunk ellen történtek, és ezeknél nékünk se nmi kedvetlenebb nem történhetett.

Mivel pedig azon gonosz igyekezeteket semmivé tévén olly annyira mérsékelted magadat, hogy inkább reánk, a' hazára, és a' kereszténységre tekintettel, hogy sem tulajdon sérelmeidet boszúllottad volna, azt a' szelédségedet nem tsak ditsérjük, hanem, mint Fejedelemhez illik a' nagy erköltsöt tekintetbe venni, nagyra becsüljük, magasztaljuk, és minden kegyelemre

eo abs te cupiam animo , quo optimum quemque Principem tantam virtutem merito aestimare , omnique gratia justis ex causi amplecti , onareque par est. Et quoniam quis sit inter nos noster animus , certior fieri cupis , nulla est causa , cur inimicum et hostile quidquam a nobis , et Capitaneis , aliisque subditis , aut aliud tibi de nobis pollicearis , quam quod multoties tum Literis nostris , tum vero ultimo hic per Legatos omnes tibi abunde testati sumus. Quem quidem animum , quam mentem nostram ita nihil de pristino mutatum esse , tibi persvadeas , ut potius multum illi , vel pro certo hac vice accrevisse credas ; neque enim omitteremus , quin , si quid contingeret , quod nobis in te vel displiceret , vel merito nos commovere posset , prius te com-

néltónak ítéljük. Azt kívánod tudni mitsoda szívvel legyünk hozzád? Nincs okod , hogy tölünk , Kapitányainktól vagy jobbágyainktól valamit tartsál , vagy , hogy , mást gondoljál , mint sokszor levelünk által , utólszor pedig követeid által néked bizonyítottunk. Melly indulatunk és gondolkodásunk nemtsak semmit nem változott , hanem ezen alkalmatossággal inkább nevedett. Nem mulatnánk el , hogy téged előbb megintsünk , hogysem megtámadjunk , ha valami történék , a' mi benned vissza tetszene , vagy bennünket felháboritana. Azért nincs mitől félj akár a' mi kapitányainktól , akár jobbágyainktól. Akiknek mindjárt a' háborgásokat

moneremur, quam inimicum quid adversum te aggredieremur, aggredique pateremur; atque ea de causa nihil vel a Capitaneis, vel aliis subditis nostris est tibi, ut diximus, periculi, quibus non solum statim post auditas illas turbas, verum etiam nunc strictissime mandavimus, ut sicut quieti, seque inter eos, quos ante praescriptum, pacis limites contineant. Tantum enim abest, ut tibi a nostris noceri velimus, quem nostrae protectioni subjectum esse scimus, ut potius contra alios id molientes te quoque tempore defendere cupiamus. Quae cum ita se habeant, te clementer hortamur, ut et sine nostra voluntate te praemisso modo reimpetitur, et pristinum nostrum amicum tibi adhuc integrum omninoque gratia et elementia non minus, quam antea admodum propensum esse, plane ni-

hallván, 's most is keményen megparantsoltuk, hogy tsendesen maradjanak, és határaik között tartózkodjanak; mert nemtsak nem akarjuk, hogy a' mieink néked ártsanak, hanem inkább téged, ugymint a' mi párfogásunk alatt lévőt, minden megtámadók ellen védelmezni készek vagyunk. Azért kegyesen intünk, hogy, mivel a' mi akaratunk ellen volt a' te megtámadtatásod, bennünket tovább is úgy tarts, mint minden kegyességgel hozzád hajlandó előbbi barátodat. Mint-hogy azonkívül jelented, hogy jövődre is hív, és Urát szerető jobbágy akarsz maradni, hidd el, hogy mi is nem tsak kozzád, hanem a' tar-

hil dubites. Praeterea cum nobis te imposterum quoque, quem hactenus, bonum et fidelem, sui-que Principis amantem Subditum declares, eoque nomine non solum Dominum nos tibi Clementissimum demereris, verum etiam eum, qui Provinciae istius una tecum, saltem una Sumptuum, et laborum parsimonia (praesertim si qua ingruat necessitas) curam semper ex animo gerere velit, bono et commodis, quieti et tranquillitati illius, pariter et tuae, quovis tempore, quam optime prospectum esse, quam certissime judicare poteris. Idque ad tuas Litteras clementer respondere volumus. Datum in Arce nostra Pragensi penultima Julii 1575. Maximilianus m. p. Joannes Listhius Episcopus Jaurinentis m. p.

tományodhoz is különös hajlandósággal 's kegyességgel fogunk viseltetni, és, ha a' szükség kívánja, sem mértékletes költségünket sem fáradságunkat nem fogjuk sajnállani; sőt annak javát, tsendességét és boldogságát, valamint a' tiedet, mindenkor szívünkön fogjuk viselni. Ezt kívántuk leveledre felelni. Adatott a' [Prágai várunkban 30. Jul. 1575. Maximilian, m. k. Listhi János Györi Püspök. m. k.

*) In quadam Charta aliis Litteris inserta, ac secreto exiguo Sigillo Caesaris obsignata, haec verba, ipsius Maximiliani Caesaris manu conscripta legebantur: Ego vellem, ut mihi daretis Copiam Litterarum, de his, quae scribitis

Constantinopolim et Budam. Maximilianus m. p. *Et inscriptum erat supra:* Caspari Békesio.

1579. Fogatta meg Báthori Kristóf (*post Disputationem Albensem*) a' Fejérvári vetekedés után Dávid Ferenczet a' Vallásbéli ujjítások miatt; mivel nyilván a' Hallgatóinak azt ímerte mondani, hogy Kristust nem kell imádni, és bálványozó volna, aki imádná. Zsinatott tartván tehát a' Magyar és Erdély Egyháziakból a' maga Féliektől megítéltetett, 's kárhoztattatott.

Blandrata is ellene hozott ítéletet, noha annakelőtte egyedül vele tartott,

Jelen volt Faustus Socinus Szénabéli Olasz is, aki a' maga felekezetében leg tudósabb; Paulus Julianus, aki a' Fejérvári iskolának Elöljárója volt. Csáki Mihály Cancellarius a' Király küldötte volt Békesi Gáspárral.

István kezéhez adták, ő volt Dévai Tisz. tartó, és ő temettette el is, hogy meg holt, Dávid Ferenczet. Egy inasnál többnek nem volt szabad Dávid Ferenczhez jární, a' pedig Királlyfalvi János volt, ki azután Mesterré, *Prototariussá* lett vala, ez halálig mellette volt,

A' Fejérvári vetekedésben, minthogy beteg vala Dávid Ferencz, és nem igen szállhatott, Franczner Lukáts a' veje felelt érette az Ellenkezőktől előadott okokra.

Annak előtte a' Királly fia előtt disputáltak volt Dávid Ferenczel Váradon a' Magyar Országí Papok ellene, (*Gyulaífi Lestyán.*)

*) *In Margine additur aliena manu: Disputationi Albenſi Joannes quoque Lelecius Jeſuita interfuit, qui poſtea Sigismundi fuit Praeceptor.*

Eodem Anno. Hala meg Gyulaſſi László az én Patronusom a' Szilágyban az én jelenlétemben Udvarhely falujában die 13ia Maji, eltemtetett Cſehen 27ben. (*Gyulaſſi Leſtyán.*)

A' Kolosvári Gyűlésben Báthori Sigmond választásán, midőn Kriſtóf Fejedelem gondosan kéſztetné az Országbélieket, hogy köz akaratſal az ő fiát Sigmondot választanák utánna Fejedelemnek, tsak Apafi Gergelly volt az, aki amennyire lehetett, némelly társaival nagyon ellenzette.

Báthori Iſtvánt Váradí Kapitányt kívánta ő inkább választatni, és hosszas beſzéddel megmutatta, hogy az Ország kórmányát gyermekre nem lehet bizni, bár nagy Férfiak lennének is mellette Tanátsok. Gálfihoz fordúlván mondá, hogy ő már régen nagy ſzívbeli ſzomorúsággal tapasztalta, melly ſok roszszal jár a' gyermek Fejedelemnek uralkodása. „Nem kell ugymond, tovább menni, János Sigmondnak öregbik János Magyar Ország Királlya fiának Erdélyben való mértékletlen uralkodása elég példa, aki számtalan tſelekedeteket gondolatlanúl és Erdélynek ártalmára követett el Fejedelemségében, és végre annyira jött, hogy a' legjobb, 's legnemesebb Főembereket, kiknek ſegedelmével nyer-

te el az uraságot, kegyetlenül 's minden ok nélkül megölette. Ezek között volt Bebek és Kendi. Ugyan ezt ígérheti magának Gálffi is, és hátsak éppen meg nem tsalattatom, ugyan ezt fogja, ugymond, tapasztalni, és azon himes beszédeit, mellyekkel most a' gyermek választását ajánlja, bizonyosan fejével fizeti meg.“ Azt is mondá, hogy Gálffi nem tudja, mitsoda kigyót takargat kebelébe.

Kendi Sándort is, aki némelly ígéretekért az ipának kedvezett a' fia választásában, nyilván megdorgálta., „Meg látod te, ugymond, Sándor! hogy meg forditanád te is, ha lehetné. Tudodé mint jára Bebek, és Kendi Ferencz? el hiheted, hogy, ha az Királyné Aszszony meg nem halt volna, több szalonnát is tsinált volna azon gyermek Királly. Az Apád-is Kendi Mihály tsak az együgyű természetének köszönyé, hogy hirtelen a' többivel együtt el nem költ.“

Midőn pedig Gálffi, a' Kristóf Fejedelemlnek kívánsága szerint a' vokszok eligazítására a' Tanácsokat egyenként megkérné, és a' gyermek választását sürgetné, Apaffira jövé a' sor, fontos kifejezésekkel mondá, hogy azok, akik a' gyermekhez annyira hajúlnak, nem tudnák, mit tselekesznek, és hogy inkább Kristóf Fejedelemlnek kedveznek, mintsem a' józan észt követnék., „Semmi nem nehezebb, ugymond, mint gyermekeket dítsérni; abban nem a' valóságot, hanem tsak a' reménységet, melly gyakran meg-

tsal, lehet emlegetni. Lássák mit tselekedjenek. Ő ugyan kéri, ugymond, az Istent, hogy minden rosszat eltávoztasson: de bizonyos benne, hogy ezen választást mindnyájan szégyennel megbánják.“

1581. Hogy Báthori Kristóff 1581ben a' Kolosvári Gyűlésben Sigmondot Successorává tenné, semmi okon a' két Ur: Kendi Ferencz, és Apaffi Gergely reá nem akartak menni, és hogy inkább elhárithassák az gyűlölséget magokról, evvel ellenzették: hogy ne adja Isten azt, hogy ők Fejedelmök Báthory Kristóf életében Fejedelmet válaszszanak magoknak, hanem sokáig éltesse Isten ő Nagyságát. A' mikor a' lenne, kit Isten eltávoztasson, hogy ő Nagysága megszűnne lenni e' világon, akkor gondja leszen arra az Ország-nak, kit emeljenekfel arra a' Méltóságra. Nem is ment volna véghez az Urunk választása, de Gálffi futotta a' dolgot fölötte igen nálok, és mikor Kendi Ferenczet nagy munkával, és sok ígéretekkel a' maga részére hajtotta volna, Apaffihoz fogott tellyes tehetségével. Akkor ilyen szót mondott Apaffi Gálffinak: „Im nyughatatlan lők miattad, ám legyen úgy bár, amint kívántad, de meg látod, és holtom után is emlékezzél meg erről, senki soha lezt e' világon náladnál inkább meg nem bánnya.“ Kendi Sándornak is, ki ugyan ezen dolgot futtattya vala, azt mondta: „Meg látod te is bór — — Sándor, hogy meg siratod, akartad volna, a' melly két faluval most szemedet ki tölték, hogy soha se

láthattad volna, s birhattad volna azokat. Miért nem tanulsz a' bátyádon Kendi Ferenczen, kit a' gyermek Király Annyával együtt büntelen el veszte; te sem jársz jobban, várd el tsak az időt. Tudom én mi legyen a' gyermek Fejedelem, fött nékem fazékomban, kevésben mulék, mikor a' bátyádot és Bebeket le vágják, hogy mindnyájon oda nem lönk." Ez az Apaffi régi ember, és okos Tanács volt, a' Királyné Aszszonytól maradt Tanács volt, és Fő Hőp-mestere volt.

Azon esztendőben halameg Báthori Kristóf Gyula Fejérvárban 27ik Maji, minekutánna Kolosvári gyűlésből haza jött volna betegen a' fiának Sigmundnak maga után való választásáról. Holt meg Szombaton négy és öt óra közt délután. (*Gyulaffi Lestyán.*)

Báthori Kristóf temettetésének rendje.

Legelőször a' *Castrum doloris* azaz bánatnak háza legyen az sellyével együtt. Az sellyén fellől egy herczeghi korona, jobb kéz felől egy bot, és bal kéz felől egy tör rajta. Ezek mind aranyasok legyenek fekete posztóval avagy bársonnyal superlát módra bevonva.

Az egész egyháznak fala és padimentoma az nagy oltártól fogva mind az prédikáló székiig fekete posztóval bevonassanak. Az bánatháza párkányán körösként félfél font viaszból tsinált

gyertyák legyenek. Tizennégy öreg gyertya is legyen egy egy font viaszból.

Az megholt Urunk czimerét az bánatháznak oldalán körös körül felszegezzék, és az egyház falára is kereszt módra. Négy székecske is legyen az bánatházának az négy szegére, kikben négy pap egy misemondó pappal egygyütt *absolutiokat* tesznek. Az székek fekete posztóval lesznek bevonva. Ötödik székecske a' *Celebrans*-nak kelletik.

Urunknak egy karszék kell, azonképpen ő Felsége Követének is ellenbenálul fekete posztóval bevonva, és fekete vánkos legyen rajta, kire Urunk Ő Nagysága könyököllyék, és az ő Felsége Követe. Az bánatnakháza penigh fából és deszkából lészen tsinálva négy szeghre.

Továbbá fekete temérdek posztóból köntösöket csinállyanak csuklyáson. Az fejedelmé penigh, és az Ő Nagysága attyafiáé hosszan nyúlt hátullyával legyen.

Az egész Udvar népe, és mind az Tanáts Urak gyászbán öltözzenek, és fekete gyapjas sővegek legyen.

Száz fekete gyertya is legyen, mellyeket száz szegény, avagy az fejedelem szolgálai szászan, mind fekete csuklyás ruhában az séllye mellett két felől vigyenek, mindenik felől ötven ötven.

Az megholt Urunk czimere hatvan legyen fekete regál papirosson, kinek egy részét az séllye

séllye oldalára szegezzék, az többit az egyház falára kereszt módra.

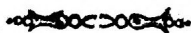
Egy nagy zászlót tsinállyanak fekete atlaczból, avagy fekete dupla tafotából, mellyen az megholt Fejedelem czímere az koronával együtt legyen, közöslég arannyal, és ezüsttel megékesítve.

Annakutánna az megholt Urunknak nevét, vezeték nevét, és fejedelemi méltóságát, és legvégül halálának esztendejét is, és napját felírják.

Melly zászlót egy Fő Lovag viselleyen tiszta fekete bakatsinba öltözve, és mind mellyén, hátán az megholt Urunk czímerét hordozván, és lova is fekete bakatsinban legyen felöltöztetve. Meg más Lovag is legyen azonképpen fekete bakatsinba öltözve mind ő maga, és mind az lova, ki az bal kezében egy fekete paist viselleyen, kin az megholt Fejedelem czímere legyen, az jobb kezében pedig egy fekete kópiát, melly kópiának az tetején lobogó leszen azon megholt Urunk czímerével együtt.

Ez két Lovag mindeneknek előtte jár, mikor az testet kihozzák az várból. Kik után az Papok mennek az Cántorokkal együtt. Ezek után viszik az testet fekete bársonnyal bevonva. Ez fekete fedél alatt. Ha valami szép fejér vékony gyolts lenne, az is igen jó volna.

Az testet tiz, avagy tizenkét Főember vigye mind az bánatnak házáig. Az test után mingyárast Urunk ő Nagysága mennyen. Az ő Felsége Követe, Urunk Attyafiai, az Tanács Urak, az

Országbeli Oratorok, és az Udvar népe, mind azon gyász ruhában, és fekete gyapiás süvegben.

Mikor pedig amaz két Lovag az egyházhoz jutnak, az egyik az egyház falába törje az kópiát; az másik pedig, az ki az zászlót viszi, az zászlóval, és az paissal be mennyen az egyházba, és mind addig kezébe tartya, míg az egész cerimonia elvégeztetik.

Az mise, és egyéb ceremoniáknak elvégezése után az koporsóra tegyék az zászlót és az paist. Az evangelium után következik az mise, az mise evangeliuma után prédikatio léssen. Az prédikatio után Urunk Ő Nagysága, az Ő Felsége követe, és Urunknak mindenattya fia, az Tanáts Urak, és az egyéb Rendek is az *Offertorium*ta mennyenek. Az mise, és egyéb ceremoniáknak elvégezése után alamisnát oszszanak a' szegényeknek.

Minekutánna minden ceremoniákat elvégeznek, az Jesuiták valami verseket recitálnak az Fejedelem tisztességére.

Azért legyen gondgyok erre az Tanáts Uraknak, hogy mind ezeket ilyen módon megszerztessék. Mingyarást hivassanak Áts mestereket, kik az bánatnak házát megtsinállyák; Képirókat, kik az czímereket, és zászlókat megírják; Ötvösöket, kik az koronát, az botot, és az tört elkészítsék. Szabókat, kik az ruhákat elkészítsék, és az egyházat az megmutatott mód szerént fekete posztóval bevonnyák.

Báthori Kristóf eltemetése után irtak volt mind az Török Császárnak mind országúl, hogy az ő jó sült fiát Báthori Sigmondot választották az attya holta után a' Fejedelemségre, és az mellett Csiauz Basának is irtak volt, hogy az Császárnál törekednék, hogy hagyná helyén ez választást.

1583. Die 28va Martii kezdett a' *Triumviratus* (Hármasuralkodás) Erdélyben, az Praeses Urak birtoka alatt. Két két száz forint fizetése volt mindeniknek minden nap jutalomúl, usque ad 8vaim Aprilis 1583,

1584. Gróf Báthori Miklos Bagy nevű Curiajában Sz. Miklós napján megholt, temették tized nappal Vizkereszt nap után Báthorban.

Lengyel Országba rendeltettem Mélt. Veseleányi Ferencz menyegzőjére, melly Királyi pompával tartatott a' Krakói várban nagy számú Föemberek jelenlétében. Mivel hogy a' Fejelem szemöllyét viseltem, a' Fő helyet nékem adták, és igen bötsületesen láttanak az Urak. Két virágos nagy örög kupát mutattam bé Urunk szavával illendő beszéddel, és egy arany lánczot, kiben nyolcz száz arany volt. A' Tanács Urak-is, és a' Nemességnek a' feje inkább mind külömb szép ajándékot küldttek általam (*Gyulaffi Lestyán.*)

1585. Következett (a' Triumviratas után) Gécezi János Gubernator a' Királly (Báthori István) akarattyából. Ki Váradi Kapitány volt, fizetesül holnaponként ezer forintja vala, egy-

ébbhez nem nyúlt, külön konyhája volt, és a magáéból főzetett magának.

Az Triumviratus előtt Báthori Kristóf halála után, szállott volt a' Gubernálás a' 11. Tanátsra, de főképpen a' *Testamentariusok*ra, kiket Báthori Kristóf hagyott volt, tudni illik; Csáki Dénesre, ki annyáról attyafia volt, Botskai Istvánra, ki Sigmondnak *avunculusa* volt, Kovásóczi Cancellariusra, Kendi Sándorra.

1586. Meghala Báthori István Lengyel Király (die 13tia Decembris az új Kalendárium szerént) Grodnóban Lithvaniában, amit néki egy Astrologus már régen megjövendölt, hogy tudniillik Grodnóban sebben fog meghalni. Ez úgy történt, és sebe is volt az éjjeli eléséstől. Eltemettetett Krakóban nagy pompával 26ta Februarii 1587. (*Gyulaffi Lestyán.*)

1587. A' Huszti várba Lónyai Albert Iévének Elöljáró, onnét elszökött Augustus hónapban Radul Péter Havasali Vajda, három esztendőbeli fogsága után kötelen ereszkedvén le az ablakból.

Auxilium misero lata fenestra tulit.

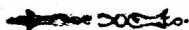
Radul Péter minekutánna Vajdaságától már öt esztendeig meg lett volna fosztva, Konstantinapolyba jöve. De Michnea az akkori Vajda annyira vitte ajándékaival a' Törököt; hogy éjjel megfogattatott, és a' tengerbe vetetett. Jeles Herczeg volt, és valóságos vitézi erköltsel birt. A' Francziak Királya ajánlotta vala a' Török Tsászárnak ezen méltóságra; mert

az ő Udvarában, szolgált egynehány esztendeig:
(*Gyulaffi Lestyán.*)

1588. Gubernator Géczi János mikor le tette tisztit Megyessen, Gálffit commendálta volt Báthori Sigmond mellé, de nem nyerhette meg, melly igen nagy gyűlölséget szerzett Gálffinak, és annak boszúságára tellyes hatalmú Fejedlemmé tették Sigmondot. Béállittatván Sigmond, mondotta Géczi: „kezébe adátok a' gyeplőt, de bizony meg bánnyátok.“

Géczi János hagyott a' kintstárban 42. ezer aranyot, és két ezer tallért, és tizenhárom ezer apró pénzt. Gergely Deáknak 33. ezer forintot hagyott, igen sok aranya volt, Sárdi Gergely Deáknak, ki Gearthanak is hivattatott, és még ezen kívül 8. ezer forint maradt *restantiában*. Az három Praeses Uraktól egynéhányszor kérték, de soha sem vehettek semmit rajtok.

Maximilián Főherczeg Lengyel Országra menvén Anno 1588. a' Lengyel Cancellarius segítséget kért Erdélyből a' Német ellen. Géczi János Gubernátornak, és Gálffinak az a' tanácsok volt, hogy segítséget küldenének; elsőben, mert ha meg nem segittyük őket, a' Török ellen vétünk; 2do mert a' Cardinal Krakóban szorúlt, illik meg szabaditanunk, mert ha el fogják, nekünk kelletik ki váltanunk; 3tio hogy több jóval tartozunk a' Lengyelnek, mint sem Németnek. Kendi Sándornak pedig a' volt tanácsa a' többi Urakkal: ne külgünk, ugymond, segítséget a' német ellen; mert a' mi szövetség

günk István Király szerzéséből lett a' némettel, és mind fel bomol; a' német ha Lengyel Országban Király lehet a' Magyar nemzetnek javára leszen, ezen okkal nagy hadat indithat, és így a mi szegény Hazánk-is meg szabadulhat a' Töröktől.

De a' Gálffi voksa itten meg álla, és ugyan azt végezték a' Gubernatorral ketten, hogy segítséget küldjenek, és úgy küldötték volt Boldisárt oda egynéhány Hadnagyokkal, Király Albertel, és Bornemisza Jánossal. A' Gubernator azt mondotta, ne kéméllyük vagy husz ezer forintot oda küldeni. Ezen az okon akarták Báthori Boldisárt oda botsátani, mert azt akarták, hogy soha többszer vissza ne jöjjön; „mert valamiket, ugymond, mi tsinálunk, haza jövetelével mindenenket fel bont. Ez előtt Erdély az okosság és tisztesség tüköre volt, ő pedig megrontója az okosságnak és háborgatója mindennek.“ Ezeknek végére ment azután Báthori Boldisár, és ezért kellett meg halni Gálffinak. Gálffi kérkedett véle, hogy az ő tanáttsa volt jobb, Kendi Sándor ellen „noha én, ugymond, Páduában nem tanúltam.“ Gyulai Pál-is látván sok egyenetlenségét egyszer azt mondotta: Nem tsuda, hogy parázna; mert az Annya-is híres kurva volt, M. — — M. — —. Azért ölette meg Gyulai Pált.

Gyulaffi Lestyánt küldötte volt Sigmond és a' Tanáts Urak a' jegypénz (dos) felől Lengyel Országba, mert ugyan oda rendeltetett Orator

volt, az hol már tudták volt, hogy Báthori Boldisár háborgó ember, tsapdi, és valóban gyalázatos parázna, „félünk rajta, ugymond, hogy nagy zuzavart indít az Országban, és a' mi több felő, hogy a' két Atyafi Sigmond és Boldisár egy más miatt fognak el veszni.“ A' Lengyel Királly, ugymond, nem azért adá Fogarast Boldisárnak, hogy ottan maradjon Erdélybe; mert ő-is jól tudta és látta, hogy ezen két Atyafiak között semmi egyenesség nincsen, nem-is lészen jövődöben: hanem hogy jövődöben Lengyel Országban meg házossítsa Boldisárt, és itten telepítse le, úgy hogy távol legyenek egy mástól ezen atyafiak.

Mihály Vajda idejében való dolgok.

Mihály Vajda először Mehedinczi kis Bán volt. Ez Mehedincz egy darab föld, Haczokkal, az Erdély végében való tartománnyal, határos; azután lett Krajovai Bán, melly a' Havasalyi Tisztek között leg főbb; ez is Erdellyel határos, és a' Dunáig nyúlik.

Ez Mihály Vajdának volt egy rokona Jáne Visztér, ki Krajovai Bán volt, eszes és okos ember. Ez forgatta minden dolgát Mihály Vajdának Constántinápolban. Ez Jáne Vajda sok adományával és betsületes voltával olly tevénytet szerzett volt magának Alexander az Havasalyi Vajdánál, hogy Mihály Vajdát rendelte a' Krajovai Bánságba. Jáne Viszter Con-

stantinapolban lakott, Mihály Vajda Krajovában, ezek egyet értének egy mással. Történik, hogy Alexander Vajda meg haragszik Mihályra, és mikor látta volna Jáne, hogy Mihály nem jól volna Alexander Vajdával, Mihályt Jáne hívatta az Portára, ez ok alatt, hogy az Havasalyi Vajdaságot neki szerzi. Mikor Mihály Krajovából elindult volna, Semeneinél által kelvén a' Dunán, Feleségét, és gyermekét Petrascot is vele el viszi; a' Feleségét valami paraszt Aszszony emberek közé adja, hogy ne tudhassák hol vagyon; a' fiát Petrascot a' Czigányok közébe, ugy annyira, hogy mikor vissza jött osztán, alig esmerete meg a' fiát, hogy az ő fia volna. Ezt Alexander Vajda meg értvén, hogy Mihály a' Portára ment, utánna küld, meg fogják, vissza viszik Alexanderhez.

Annyiban jött a' dolog, hogy Alexander pelengér alá viteti egynéhány nap mulván, hogy ott fejét vegyék. Történik, hogy a' Czigány hohér azon órában igen részeg volt; ki viszik a' Czigányt, hogy fejét vegye, láttya a' Czigány hogy Mihály, el retten tőle, és minthogy részeg is volt, el hagyittya a' mezítelen szablyát, el fut, és mikor senki nem volna, ki Mihálynak fejét venné, a' Boérok mindgyárt Alexanderre esedeznek, könyörögnek, kegyelmezzén meg Mihálynak, az ő jó szerentséje, hogy az Isten úgy szabadittya meg. E' dolog Bukuréstben volt.

Igy meg szabadulván Mihály, Jáne Bán-
nak sok törekedése után ismét hitele leszen
néki mind Alexander Vajdánál, mind a' Portán,
de végre ismét kétségessé teszi magát Alexan-
der Vajdánál.

Mikor Alexander kergetné bé szökik Er-
délybe Sigmond Fejedelemhez, itt két hétig
lappangott. Sigmondnál Báthori Boldisár for-
gatta minden dolgát.

Itt Erdélyben lévén, Báthori Sigmond irt
volt mellette a' Portára Szinán Bassának, hogy
ő néki adják a' Havasali Vajdaságot, mert Sig-
mondnak akkor nagy hitele volt a' Portán. Irt
volt Sigmond az Angliai Követnek is Eduardus
Barronusnak, hogy mindenképpen legyen azon,
hogy Mihály legyen Vajda Havasalföldiben.

Végre Mihály ugyan bé négyen a' Portára,
mikor a' boszúság vinné reá, és Alexander-
nek nem hihetne. Ott a' Portán husz ezer aranyat
adott Szinán Bassának, és a' több Vezéreknek
is, hogy a' Vajdaságot néki szerezzék.

A' Portára mentenek vele a' Boérokban ki-
ket sok ígérekkel melléje hajtott volt: Sztroja
Budzesk, Floreisze Rádul, ki Comis, az az Fő
Lovász mestere volt Alexandernek; ezeken ki-
vül több Boérok voltanak mellette. Ott a' Por-
tán Mihály sokat mulatván, mind Jáne Bán tar-
totta költséggel Mihály Vajdát mind addig, míg
a' Vajdaságot meg szerezte néki.

Ennek utánna, mikor a' Vajdaságot meg ad-
ták volna néki a' Divánban, azt fogatta Con-

stantinápolban a' Vezérek előtt, hogy valamennyi adósság maradt volna hátra az elébbi Vajdák-tól, ő mind meg fizeti. Melly dolog olly lehetetlen volt, hogy Havasalföldében ha mind a' gyermekeket, és minden embereket el adtak volna is, meg nem fizethette volna a' sok elébbi adósságot. De azt azért tselekedte, hogy ő néki más volt akkor szívében. Mert mikor a' Sz. Jantsár süveget is a' Divánban a' fejére tették, meg eskütt magában szívében, hogy mi helyt a' Vajdaságot elkaphattya, szablyát vonson a' Török ellen. Mikor a' Divánból ki jött, és lóra ült is, sok Bassák és Bégek kísérték haza szállására, akkor is meg eskütt magában, hogy örökké ellensége leszen a' Töröknek; kit annakutánna sokan ő maga szájából hallottak.

1590. Zamoszkban meghalt Báthori Grisel-dis huga Sigmondnak Martiusban. Husvétra Fejérvárra érkezett a' Fejedelemhez Czeklini Péter Királyi Secretarius, kit a' Nagy Cancellarius küldött, hogy Felesége haláláról tudósítsa a' Fejedelmet.

Azon esztendőben küldének engemet legelőször a' Cancelláriushoz Illonába, ki akkor értvén a' Töröknek nagy indulattját, ott akart néki ellene menni, és ott vala táborban. Summája Követségemnek ez volt: Azt javalta Urunk általam néki, hogy vaktában olly nagy ellenséggel meg ne ütközzék; mert másképp az Országot is veszedelembe ejti. Ismég kívánnya vala Urunk a' Cancellarius *censuráját* és testzését mihez tar-

rsá magát, holott bizonyosan értette, hogy elő-
szer is Erdélyre jön a' Török, és népét meg-
emésztvén, belé akar telepedni. Indultam Fe-
jérvárról die 5ta Julii, ide és tova igen nagy
sietséggel két hétig vittem véghez az utat.

Gyűlés lön Kolosvárt Septemberben 1590.
Ez alatt Sombori László még hala, a' Cancellarius a' temetésére méne. Kapván az alkalmatosságon, a' Cancellarius távúlléteben Báthori Boldisár sebesen rándult Fejérvárra, innét tamada köztök az ellenkezés. (*Gyulaffi Lestyán.*)

1591. Második útam Lengyel Országba volt a' Királyhoz Krakóba, a' Krakói Püspökség felől, törekedtem, hogy a' Cardinálnak adja a' Király ígérete szerint a' Stanislaus Miscovsci Krakói Püspök halála után. Sürgettem az harmincz ezer forint adósságot is a' Királytól.

Harmadik útam Lengyel Országba a' Nagy Cancellariushoz Zamoscihoz volt a' jegypénz eránt, kemény télbeh, nagyobb hideget életemben nem éreztem.

Negyedik útam Lengyel Országba volt a' Királyhoz, kit Vieliczben értem; mivel a' Krakóban dühösködő pestis miatt oda tért vala. Sürgettem, a' harmincz ezer forint adósságot, és az egész telet a' Király udvarában töltöttem.

Onnét Húsvét táján nagy utakat tsinálván a' Lengy Cancellariushoz mentem a' jegypénz eránt. Onnét Krakóba vissza tértem, és jelen voltam a' Király mennyegzőjén, mellyet Anná-

val Károly Fő Herczeg öregebb leányával tartott 31. Maji. 1592.

Ugyan az nap, minckelötte a' mennyegző tartatnék, megkoronáztatott a' Menyaszszony Lengyel Királynénak. A' koronát Radzivil Cardinal tette fejébe. Andreas Jeremias Wratiszlavi püspök hozta vala bé Lengyel Országba a' menyaszszonyt, aki is koronázásán jelen volt. (*Gyulaffi Lestyán.*)

*) Azon harmincz ezer forint adósság, mellyről itt többször szó vagyon az Unicornis szarvának árra, mellyett Báthori Isván Békesi Gáspárt Fogarasnál meggyőzvén magával bevitt Lengyel Országba. Ezt a' Lengyelek magoknak megtartván az ő halála után, érette 30 ezer forintot ígértek, a' mennyire betsülve volt. Ezt Békesi ifjabb Zápolya Király kintseből nyerte.

Mikor Mihály Vajdára adták Vajdaságot Constantinápolban olly sok adósságot szedett volt fel Görögöktől, Törököktől, hogy az negyven ezer forintot meg haladta.

Mikor a' Vajdaságra jutott, elé hívatta levéllel minden felől a' kiknek adóssa maradott volt; mikor Constantinápolból, Drinápolból, és egyéb helyekről mind oda Havasalföldibe gyültek volna, ott mind levágatta őket; ez volt első indulattya a' Törökre való támadásának.

Mikor a' Vajdaságot Mihályra adták volna, Michnét a' Portára hivatták, és bé vitték. Mi-

Mihály Vajda Sztrojat küldötte előljáróban, ki elfoglalá a' Vajdaságot Mihálynak.

Jáne Bán István Vajdának Hopmestere volt, mikor Colentina Monostorhoz ki ment volna István Vajda (mert ez István igen szeles, dühös ember volt) két száz Darabont volt véle, ott össze kapván Bán Jáneval, úgy meg ijesztették ketten Mihállyal Istvánt, hogy semmit nem mert indítani.

Mikor a' Török Császár Mihály Vajdának adta volt a' Vajdaságot, minden esztendőre hetven ezer tallért ígért volt a' Császárnak, de az tsak ígért volt, semmi egyéb.

Mikor haza küldötte Havasalföldibe a' Török Császár Mihály Vajdát, olly nagy tisztességet tulajdonított néki, hogy a' por kis néma embereket is el küldötte véle, tisztességnak okáért; az Emir Papját Hoczóját is el küldötte, két ezer Fő Fő Törökök, Spahiak, Jantsárok, és egyéb rendbéliek késérték haza, kiket azután tsak hamar, egy holnap nem tölt benne, hogy mind levágatta. Nem tsak ezeket penig, de a' ki az egész Havasalföldiben széllyel volt hat, avagy nyoltz ezer Török, azokat is mind levágatta.

De amaz két ezer Törököket a' késéroket gyűjtette volt össze Bukuresten Bán Visztér házában, melly fa Udvarház volt, ott bé rekesztetvén őket, négy felől tüzet tetete az házra, és fel gyűjtotta, és mindjárt taratzkkal által lövöldözteté az házat. A' Törökökben sok ki

szaladván onnét, nagy vitézséggel holtanak meg. Ez dolog lőtt tsak hamar azután, hogy Szinán Bassa Győrt meg vette volt.

1592. Báthori Boldisár menyegzője Kendi Sándor leányával 9ik Febr. tartatott.

Báthori Boldisár a' Cardinált késérte volt el, ki vissza indult vala Lengyelországban. Az határtól vissza jövé, ilyen hír futamodott vala felőlle, hogy a' Fejedelemséget akarná elfoglalni. Urunk azt meg hallván, ki 13tia Julii ment vala mulatni a' Szászok közé, nagy sietséggel rándult haza Fejérvárra kevéssele páripákon, el hagyván minden kotsiát. De nem volt semmi benne. Jöve haza Sz. Jakab estvén, az az 25ta Julii tsak tized magával.

Azon esztendőben ötödik útam volt Lengyelországba Varsóba a' Közönséges Gyűlésre, előszer a' Cardinálhoz mentem Vrocorisre, onnét osztán 28va Septembris indúltam Varsova felé. (*Gyulaffi Lestyán.*)

1593. Gálffinak feje vétetett Huszton die 8va Martii. A' *Confaederatió*kor, hogy Sennyei Pongrátz Urammal Kracóba mentünk vala, együtt voltunk szálláson, és mivel hogy egy házban haltunk, néha egyről másról beszélgeténk az ágyban lévén egy mással. Többek közt hozók egykor a' Gálffi halálát is elő, arról Sennyei Uram így szólla:

Gálffi halálának Kendi Sándor volt fő oka; mert a' Báthoriak ellen való practicát Kendi Sándor indította volt, hogy a' Fejedelem ötet meg

öllesse, mert addig bátran nem uralkodhatott, hanem a' Báthoriak miatt kelle vesznie végre is. Azután, hogy Kendi Leánya Báthori Boldisárnak birt, fél azon Kendi, hogy Gálffi meg szabadúl, és ki tudatik. Mind addig futotta, azért Urunkat mind maga, 's mind Bodoni által, hogy parantsolt Szabó Balásnak az Huszti Tisztartónak, hogy fejét vétesse Gálffinak. A' Posta Husztra estve későn jutott, más nap reggel Szabó Balás értésére adta Gálffinak a' dolgot. Egy elsőbben Gálffi nem hitte, örömet látnám, úgy mond, az Urunk irását; amaz előmutatta. Látván a' levelet, mond Gálffi, ha lehetséges úgy mond, had talállyam meg az én kegyelmes Uramat, talám valami iffiúk tanásából tselekedte azt ő Nagysága. Ez amint látom Bodoni írása. Mond Szabó Balás, hogy semmi okon nem meri tselekedni. Ezt értvén Gálffi, nagy bátran hozzá készété magát, és egy kevés ideig magának lévén a' belső kamarában, és imádságát el végezvén, meg tudattya, ha készen vagy-nak? amazok meg izenik, hogy készen, és így ki jő hozzájok a' külső házba, és nagy bátrán mégyen az halálra: Legyen úgybár, úgy mond, amint Isten ő Szent Felsége el végezte, ennek ezután is meg kellene lenni. A' kezét akarják vala hátra kötni, nem szükség, úgy mond, nagy készen reá viszem én a' fejemet. *Et sic inclamato ter nomine Jesu jugulum percussori prae-buit.* Meg hadta volt az Inassának, hogy a' vérét öszveszedje, az ebek fel ne nyal-

lyák, ugymond, véremet. És minekelötte a' szőnyegre térdeplett, így potestált: „Im meg halok, de ha ebben énnékem bűnöm vagy, az én Istenem az én lelkemnek üdvességét soha ne adja. Nem tudom ezt miért mondanám. Im látom, előttem az halál; tudom, ki az én halálomnak oka, de az igazság szerető Isten meg büntesse ötöt, és a' fiaiban is meg kergesse“ értette pedig Kendi Sándort. Az előtt is a' fogásban egynéhányszor mondta, nem az én Kegyelmes Uram akar engem el fogyni, hanem Kendi Sándor, és a' Báthoriak.

El mehetett volna Gálffi, de szöktében Csukát Péternek kezébe akadt volt, ő adta kézhez. Ez a' Csukát Péter Váradi fiú Legény volt. és a' János Király fiától maradt szolga volt. Mikor a' Király fia 1566ban a' Török Császárhoz ment volt, kengyel futója volt. Előmenetele így lett:

Volt a' Török Császárnak egy mondhatatlan híres nevezetes küszködője. Ment ez a' Király sátora mellé, hogy társat adjanak néki; senki nem tanáztatott Csukátnál több, a' ki reá ment volna, mert fölötte igen erős legény volt ez az Csukát. Néki biztatván azért a' Király fia, és az Urak, hogy szégyent a' Királyon ne tégyen, és ha jól viselné magát, emberré teszik. Öszve kapott a' Törökkel, a' Török tsalárdul kantsot vet néki, és a' földhez üti; amaz nagy gyorsossággal fel ugordván, nem tudtam, ugymond, ez 's ez lélek, hogy fortélyos légy: ujjonnan

jonnan öszve kapnak, Csukát fel emelvén jól az földről a' Törököt, úgy hajtya az földhez, hogy mind orrán száján bugyogni kezdte a' vér a' Töröknek, alig vonnyákfel helyyéből a' társai, és nagy gyalázattal vittén viszik. Ezen kapott elő Csukát, haza jövé a' Királly fia jószágot adott néki. Ő magában mind végig igen goromba, és fél észű ember volt, volt tsak a' nagy erő nála. Gálffi volt az Udvarnál Patronusa, és mind jószágot, mind egyebet sokat szerzett néki.

Az Szabó Balás, ki felől szöllumk, az Áruló ű adta utólször Husztat meg; az oda való falukból hármát adtak néki árultatásáért, és a' várnak meg adásáért választva.

Sok dolgai valának Báthori Sigmondnak, kik feddésre méltók voltanak, tsak Kendi Sándor merte meg pirongatni. Minap ugyan megmondotta itt Kolosváratt néki az tájban, hogy az hadat Váradra botsátották (1593ban.). Nagyságod meg botsásson, ugymond, az hallottam én, hogy egy féle állat is addig nem tanul úszni, még a' viz a' farkát fel nem éri. Mondta azt is Sándor Uram: Isten láttya, el untam, tsak engem taszitanak elő, senki néki nem mer szólni, mind énnékem vagy on több benne, hogy sem mind másnak. Immár annyira vagyunk el benne, hogy ha miről meg szölitom, ottan el vörösödik, fel ugrik helyyéből, és harmad ház ellen is el fut előllem, azután osztán harmad, és negyed napig is nem láthatom, ne-

kem kell haragját fel venni, más ember szemmel nézi. Fejérvára is néha el megyünk tanátskozás okáért, ott ülünk egynéhány nap, és azomban *re infecta* jövünk haza. (*Gyulaffi Lestyan.*)

Varsovában még a' Gyűlés volt, bé lopta magát Sigmond Krakóba, bé járta mind a' Palotákat a' Krakói várban, mulatott Lepheni szállásán is, és Pipánál a' Paticariusnál utazó képében. Indúlt el Báthori Boldisár Fejérvárról die 8va Maji, megjött Lengyel Országból 13tia Junii. Ezen kezdte el a' bujdosást Sigmond, voltak vele Báthori Boldisár, Bodoni István, Ferencz Doczer, és többek; Husztra ment bé, arra jött vissza is.

Mig Lengyel Országban voltam 1592. bé vádolták volt Urunkat a' Portán, hogy másuva pártolkodott, és Német Országba hova széllyel jártat, erre való képest a' Török ide Erdélyre negyven ezer embert rendelt volt, kik immár szintén indulóban voltak. E' közben a' mi Oratorunk a' Muffiit találta meg, melly méltatlan adták volna bé Urunkat, kinek a' dologban se hire, se tanátsa nem volna. Az Muffi ment a' Császárhoz, és sokat szóllott, summája szavának ez volt: Hogy hirtelen semmit ne inditana, hanem jól végére menne a' dolognak, holott efféle dologban gyakran tsalárdságok is esnek; mondotta azt is, hogy melly nagy vétkek volna Isten ellen, az ártatlanokat meg háborítani, kivált azokat, kik a' Császárnak szárnya

alá adták magokat, és adójokat be adják, és hogy efféléket nem hogy bántaná, de inkább mindenek előtt oltalmazni tartozik az ő Eleinek példája szerint. Hatsak így nem tesz, az Isten megboszullaná. A' Császár így megkérleltetett, és meg parantsolta a' Vezérnek, hogy légyen veszteg. (*Gyulaffi Lestyán.*)

1594. *Mense Augusto* szándéka vala a Tatár Chámnak, hogy a' Brassai Havasokról és, a' Beszterczei Havasokról jöjjön által Moldovába, és Erdélybe, az úton követet is küldött volt Moldovába a' Vajdához, ki által azt kívánta, hogy bizonyos embert adván melléje a' Vajda, véle együtt a' Beszterczei Havast meg járja, és volna képpen meg lássa, mitsoda úttya lehetne oda a' Tatár Chámnak.

A' Vajda tanátskozásra vette a' dolgot, és minthogy akkor több Fő Tatár Murzák is mentek volna bé, együtt nem szóllott nékiek, hanem úgy végez felöle, 's meg nem fogyatozik semmiben, valamit parantsol a' Tatár. Ezen az éjszakán a' Fő Követet titkon bé hívatta magához, és sok ígéretével, adományival le kötötte, 's elhitette, hogy arra ne hozza hadát, mert, ugymond, ha ebben kételkedel, ki vethe- ted kétségedet, hogy különben nintsen, amint mondom. Olly helyly a' Beszterczei Havas, hogy egész Országostól sem tudnék én ottan utat nyitni. A' Brassai Havas felől pedig nem szükség sokat szóllanunk, az egy Isten, és a' tűz nyithatna ottan utat; minémű Erdők, és kőszá-

lok azok. Viszsa menvén ezzel a' Chámhoz a' követ, meg jött Jeremiáshoz ismét sietséggel. Meg értvén akarattyát, hogy a' Chám nem jön, küldött néki Száz Tonna Mézet, és küldte hozzá egy Jesuita Papot jó beszédűt, jó Deákot, és okost, ravaszt, és álnok embert.

Ezek még lévén, Sigmond, és Mihály Vajda irnak Áron Vajdának is, hogy ő is a' Török mellől el álljon, Mihály Vajda példát adott valának, látná ő is, mert ha nem cselekedné, szinte ugy ellensége lenne, mint a' Török &c. Efféle ijesztgető Levelekkel addig tselekedték, hogy Áron Vajda is mindenütt az Országban Moldovában minden Törököket le vágatott, úgy annyira, hogy egynéhány ezer Törököket úgy Áron le vágatott Moldovában.

Minek előtte pedig Mihály Vajda a' Törököket le vágatta volna, az előtt a' Török Császár meg parantsolta volt, Mihály Vajdának, hogy Erdélyre jöjjön nagy haddal, és meg vegye Erdélyt, és ő hozzá halgasson ezután Erdély, mert Sigmond Fejedelemre igen haragutt a' Császár, hogy Szinán Bassa a' mit kért volt tőlök, azt meg nem adták. Mihály Vajda melle segítségül a' Dii Jantsár Ágát adta. Ez Dii vagyon Hácok ellenében; túl a' Dunán rendelte volt a' Nagy Nicápoli, az Avizi, és Desztori Jantsár Ágákat is, és a' Kis Nicápoli Bégséget, melyet Toronnak hívnak. Ez az Mihály Ogli is halgasson Mihály Vajdától. Ez Mihály Ogli a'

Törökök közt való Fő régi Uri nemzet. Ez Mihály Oglihoz halgatnak az Akanczi Törökök, kik olyanok, mint az Hajdúk, és a' Dobrotsáni Taborokkal egy név.

Azon képpen Áron Vajda mellé rendelte volt a' Császár a' Moldovában való Törököket, Tegenyei, Akermani, és mind az ott való végbéli Törököket, e' végre, hogy Erdéllyre jöjjenek.

A' Törökök le vágása előtt küldötte volt bé Mihály Vajdához Sigmond Horváth Mihályt egy Fő Vitéz emberét Türi Ferenczel együtt, és több Fő Vitéz emberekkel együtt, kik bé jöveletekkor, mikor már bizonyos volna abban, hogy Sigmond is mellette fogja a' dolgot, úgy vágatta azután le őket.

Illustrissimo Principi, et Domino, Domino Sigismundo Báthori de Somlyo, Vajvodae Regni Transylvaniae, et Siculorum Comiti &c. Domino et Vicino suo semper gratiosissimo.

Illustrissime Princeps et Amice, Domine nobis honorande.

Salutem, ac felicitum quorumvis prosperum successum.

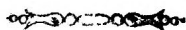
„Továbbá Nagyságod addig biztata az Lengyelektől, hogy semmit ne fillyek, hogy im mostan ki rekesztének a' Székemből is. Azért

„Országomat fel dulták, és mind elpusztították,
 „nem tudom, mi annak az oka. Azért Nagy
 „ságodtól várok, lássa Nagyságod, mit paran-
 „tsol énnékem, mihez kellyen magamat tarfa-
 „nom; mert az Kozákok vissza mentenek, úgy
 „hallom. Azért az hadat Nagyságod egy felé
 „se botsássa, méghlen Nagyságod engemet megh-
 „tanít, mit kellyen cselekednem. Tsak Nagy-
 „ságodtól várok, kellyen e' az Lengyeleken bo-
 „szmot üznöm, avagy nem? mert hitetlenek
 „voltanak. Nagyságod énnékem pafancsollyon
 „Bartsai Uram ö Kegyelme által ismég mit kel-
 „lyen cselekednem, és magamat mihez tartanom,
 „mert hátra semmibe magamat megh nem von-
 „szom. Isten tarcsa megh Nagyságodat. *Datae*
 „*ex Putna 31ma die Octobr. 1594. Aron Dei*
 „*Gratia (nec non) perpetuus Haeres. Regni Mol-*
 „*daviae. (* Tulajdon kezeirásából.)*“

Alphonsus Carillus SPANYOL Pater Provin-
cialis jötteen jöven menten menvén, Erdélyben
 és a' Császárhoz nagy sok arannyal, beszédek-
 kel, ígéretekkel, az Kereszténység segítségének
 színével a' Fejedelmet Báthori Sigmondot ostro-
 molni, hogy a' Török mellől álljon el, és Ru-
 dolf Császárral együtt a' Keresztények mellett
 hadakozzék, mint a' Velenczeiek, a' Pápa, a'
 Lengyel Király, a' Spanyol, és mind az egész
 Kereszténység, a' szentséges hadra fel támadna,
 ne lenne utólsó Báthori Sigmond e' szent dolog-
 ban, hanem inkább lenne első.

Az Hispanusok ide 's tova futását jól érték
 vala a' Tanáts Urak, Báthori Boldisár, Báthori
 István, Bocskai István, Kendi Sándor, Kendi
 Ferentz, Kovásotzy Farkas, Sennyei Pongrátz,
 és a' többi. Ezek közül némellyek, kiken nem
 derekasan állott az Ország Gyűlésének dolga,
 nem felettébb gondoltanak velle, amin Sig-
 mond igyekezik: mint Gétzi Ferentz, Botskai
 István, Báthori István, és egynéhány; hanem
 csak füllök mellett botsátották el a' dolgot, nem
 tudván meg gondolni, melly keserves veszedel-
 lem következik abból! De Kendi Sándor, Ken-
 di Ferentz vigyázó emberek voltak, 's látván azt,
 hogy a' Spanyolok dolga, és a' Sigmond igye-
 kezei utolsó veszedelmet hoz az Országra, min-
 den képpen ellene voltanak, hogy véghez ne
 mehessen a' Sigmond intselkedése. Ezen dol-
 got, a' Spanyol indította volt alattomban a'
 Császárnál Anno 1593. Augustusban, és immár
 majd esztendő tölt volt a' dologban, miolta a'
 Spanyol Cancellarius folytatta a' dolgot Rudol-
 phus Császárral, és Sigmond Fejedelem között.

Ez idő alatt arra vitte volt Sigmondot Ca-
 rillus, hogy a' német Császárnak, és a' Mol-
 dovai Vajdának 'Aronnak, és a' Havasalföldinek
 Mihály Vajdának, nem különben a' Rácoknak
 és Bolgároknak levelet küldött az Egyezés, és
 Tanáts akarattya, és híre nélkül, hogy ő a' Tö-
 rök mellől el áll, és velek együtt a' keresztény-
 ség mellett fel támad a' Török ellen.

A' Rátzók is ez időben a' Török rabságából meg akartak szabadulni, és örömet a' pártolás alá adták magokat, és hogy Sigmondnak nagyobb authoritása legyen, a' Rátz Királlyságot, avagy Despotságot Sigmondnak adták volt, mellyről nagy hízeltkedő Levelet is küldöttek volt Sigmondnak, nem különben Követeket, és Föembereket, és Zálogokat, Fejérvára küldöttek volt, melly Fő Követnek Tivadár (*Theodorus*) neve volt. Ez alatt Sigmond a' Rátzoknak Zászlót küldött, és segítséget ígért, és hogy mindjárt a' Török ellen fel támadjanak intette őket. Ő is mind Moldovával, Havasalföldivel, és Erdéllyel, nem különben a' Magyar Országokkal nagy sok néppel fel áll, és segítségre megyen, úgy, hogy Temesvárat meg szállja, és a' Törököt Constantinápolyba szorította be, és ott mărădhatnának meg nehezen.

Igy a' Rátzokat fel indítván bolondúl, a' Törökre támodtanak, és Sigmond a' Tanács Uraknak ellene tartásáért mikor segítséget nem küldhetne nekik, egynéhány szerentsés harczok után, végre a' Török meg veré őket, hogy tsak nem mind fogytig eltörültettek.

Ezen Rátz Királlyságot Sigmond fel vevén, immár két Királlyságban volt. Mikor a' Rátzok nagy törekedéssel segítséget kérnek Sigmondtól, hogy a' Tanács nélkül ne láttatnék tselekedni, Fejérvára hívattya be az Urakat, és ottan előadván a' dolgot, a' Tanács Urak semmi képen arra nem menének, hogy Erdélyből se-

gítség adassék a' Rátzoknak a' Török ellen, Melly dolgon úgy el búsúl Sigmond, mikor látta volna, hogy az ő szándéka elő nem megyen, hogy ugyan akkor *mense Junio* 1594. az egész Tanács Urakat le akarta vágatni, és véghez is vitte volna, ha az Udvari Darabantok Kapitányát Lázár Istvánt reá vehette volna, hogy a' meg ölésre reáálljon.

Ezt látván a' Tanács Urak, ideje előtt a' Fejedelem udvarából ki jönnek, ki ki a' maga szállására ment Fejérváron, és fegyveres kézzel Darabantokkal őriztették magokat,

---

Ezen közben a' Tatár jövetelének nagy színe, és híre leszen, és pedig olly híre, hogy Erdélyen akarna a' Tatár Chám Magyar Országgra által menni. De végre Orosz Országgra menvén az Havasokon ment ki az Huszti útra, és onnan ki Magyar Országgra.

Ezen Tatár hírt hallván a' Tanács Urak, az Udvari hat száz Lovasokat, és minden Udvari népeket a' Fejedelem mellől el vonszották (mert másodszor is Thordára hirdettenek Gyűlést, de Sigmond soha sem jelentmeg). Így a' Tatár ellen való küldésnek színe alatt, a' Fejedelem megfosztaték minden Udvari erejétől, kit mikor látott Sigmond, hogy immár minden erejétől meg fosztatott, úgy indította a' Báthori Boldisárral azt a' *Tractatust*, a' Fejedelemség általadásáról.

Igy lévén az dolog, négy tár szekeret készített, és valami ha meg maradt arany, ezüst marhája, és egyéb ruha öltözete, felrakták olly móddal, hogy még azon estve mennyen Marosujvárra hálni, más nap reggel onnan el indul, és nem megyen Thordára, az hol a' Tanács Urak, és az Ország Főemberei voltanak Gyűlésben, hanem a' mezőségre tért nagy sietéssel, úgy hogy mind Thordát, mind Kolosvárt bal kéz felé hadta, mentől titkossabban lehet, Kővárra szaladjon ki; mert noha a' Tanács Uraknak semmi szándékok nem volt arra, hogy el vesszessék; mert ha azt akarták volna valaha, minden órában meg tselekedhették volna könnyen, hanem inkább hálát adtak az Istennek azért, hogy olly móddal az ő szabad akarattya szerént megyen ki az Országból, és ennyi veszedelmes igyekezetitől meg menekednének.

Azért az Urak nem hogy meg tartóztatták volna el menő szándékában, hanem inkább szabad el menetelt engedtek neki, remélvén azt, hogy ennyi sok zur zavar meg tseudesedik az ő el menetele után. Mikor azért Egerbegy falunál nagy sietséggel menne Sigmond, Thordáról a' Cancellariust Kovásotzi Farkast a' Tanács eleibe küldi, ki kérte azon, hogy illy mód nélkül ne menne ki az Országból, hanem ha ugyan szándéka az, várja meg csak azt, hogy szép Ajánló Levéllel botsássák ki, ne véllýék az idegen Országokban is, hogy vagy ki szökött volna titkon, vagy pedig az Országbeli nép üzte,

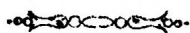
avagy küldötte volna ki Fejedelemségből; ez mind magának Sigmondnak, mind pedig a' Tanáts Uraknak tetszésére lévén. Erre Sigmond azt felelte, hogy ő az útban nem mulathat semmit, hanem mindjárt Kövára megyen egyenesen, és az Ajánló Levelet ha meg írják, oda küldhetik néki, 's ottan, ha nem mulatnak véle, meg is fogja várni.

El menvén Sigmond Kövárba a' Tanáts Urak a' Gyűlést Kolosvárra viszik, és oda gyűlnek az Ország dolgainak igazgatása végett, és hogy Fejedelmet választanak.

Báthori Boldisár a' Fejedelem szállására be száll feleségétől együtt, és az Udvari Szolgák mindnyájan hozzá kezdenek udvarolni járni, melly dolog azután nagy oka volt Báthori Boldisár halálának, noha mind a' Sigmond akaratyából volt. — — —

Báthori Boldisár magának akarta tulajdonítani a' Fejedelemséget, de az Urak nem akarták, hanem olly fómán rendelték volt az Országot, hogy a' tizen két Tanáts Urak magok igazgatnák az Országot. A' Töröknek minden kedvét keresték, és maga Kendi Sándor akart menni a' Portára, mindent igen szép móddal és rendel el végezni. Ezen jó és boldog gondolat nem mehetett jól véghez; mert

Mikor immár Sigmond Kövárba akart volna menni, és ottan meg állott volna, meg izeni Botskai Istvánnak, ki Sigmondnak *Avunculussa* volt, az az, nénnyének fia, ki akkoron Váradi

Kapitány volt, hogy mindjárt jöjjön hozzá; Gétzi Miklós meg hallván Sigmond ki indulását, azonnal Kolosvárra ment, miért, és honnan lett volna a' Fejedelem ki indulása, Kolosvári János Deákot, ki Thordai kamara Ispány volt, eszes és főembert magához hivattya, és minden dolgot meg ért tőlle, és monda: Im meg láttyák az Árulók, hogy, valakik okai ennek, de soknak nyakok szakad ezért.

Botskai, Gétzi, Kereszturi, és a' többi sok Székellyeket gyalogokat gyűjtenek Kolosvárra, mintha a' Töröktől nagy gonosz hír jött volna, hogy a' Török Erdélyre szándékozik, de ezt azért tselekedték, hogy ha Báthori Boldisár és a' több Urak valamit indítanak, ezen néppel el nyomhassák szándékokat.

Mikor ezeket el végezték volna, egy vasárnap 28va Augusti 1584. kilencz órakor délelőtt bé hivattya a' Tanáts Urakat Sigmond, mint ha Monostorra akarna menni a' Missére, bé gyűlének a' Fejedelem szállására mindnyájan, ott semmi szándékát az Arany Almának nem gondolván, Botskai István, Kereszturi János Gétzi Ferentz el végezett tanátsból Darabantokkal meg fogattyák az Urakat, Darabant Kapitány volt Lázár István, ki hat száz Darabantoknak volt Kapitánya, az öt száz Lovasoknak pedig volt Kapitánya Gyulai Pál, és azután tensesedvén a' zendülés, el botsátották, maga Sennyei Pongrátz mondotta, hogy Kendi Ferentz merő ártatlan, kinek midőn egy láda aranyát

Szebenben fel találták volna, én ugymond, még halok immár. A' Lovasok, kik öt százan voltak, volt Fő Kapitány közöttük Zsibrik Gáspár.

Az Tanács Urak közül ezeket fogták meg: Báthori Boldisárt, Kendi Sándort, Kendi Ferentzet, Kovásótzti Farkast, Iffiú Jánost. Nem különben Tanácsbéli Fő embereket ezeket: Bornemisza Jánost, Kendi Gábort, Forró Jánost, Szentenyedi Gergelyt *Directorem Causarum*, Gerendi Jánost, Lónai Albertet, Szilvási Boldisárt; Szalántzi Lászlót házájánál ölték meg Branitskán.

A' meg fogás után harmad nappal 30ma Augusti a' Kolosvári piatzon vevék fejeket ezeknek: Kendi Sándornak, Iffiú Jánosnak, Kendi Gábornak, Forró Jánosnak.

Boldisárt, és Kovásótzit Szamos Ujvárra vitték első Septemberben nyolcz órakor estve kiket azután Ravazdi György az ott való Kapitány a' Sigmond parantsolattyából meg fojtatott.

Kendi Ferentzet, és Bornemisza Jánost Gyulában ölték meg Sigmond parantsolattyából, ottan Vári István volt dolgos benne, ki akkor Gyulai Kapitány volt.

Gerendi Jánost, minthogy Botskai István veje volt, hogy kedvet keressenek nálla, Nemes Magyar Országba úgy ki küldék, hogy soha ide bé ne jöjjön többé, 's így meg dühödvén akkor az emberek, a' Fő emberek akkoron azután magokat is az Orzággal egyetemben el vesztették.

Ez volt következése a' Spanyol Cancellarius által a' Római Császárság részére való munkálkodásoknak, és Botskai, Gétzi, Kereszturi, s a' több bolond vérszopó ebek tselekedetének, a' melly után ők is mind porban el veszének, és minket is el vesztének, úgy, hogy az egész Országot pusztaságra hozzák. A' mellyek miatt vészett el az Országból az esztendőben két száz ezernél több lélek, és azután is mind azon okból való vissza vonásból több veszedelmek következének, mellyeknek csak Isten tudja mikor leszen vége.

1595. Győr meg vétele után nagy erős tél volt, úgy, hogy mindenütt a' Duna által fagyott. Akkor Mihály Girgio alá menván, a' várat meg nem vehette, de a' várost mind el égettette, nagy sok gazdagságokat talált benne. Ezen közben hogy Girgio alatt volna, a' Tatár Chámnak unokája, *ex Sorore nepos*, és a' Tatár Chámnak Fő Lovász Mestere nagy sok iszonyú gazdagsággal, és hét ezer rabokkal, Némettel, Tóttal, Horváttal, Magyarral, és egyebekkel, kiket Magyar Országban Győr meg vételekor rablottak volt, Havasalföldén által kezd menni, nem tudván azt, hogy Mihály Vajda ellensége volna a' Töröknek, és hogy a' Törököket le vágatta volna. Mihály Vajdától kéredzék által és a' Tatár Chám is levelet irt volna néki, hogy botsássa által az Országban Tatár Ország felé, semmi kárt nem tennének. Mihály Vajda meg engedi, Serpetes falunál reájok indul Mihály

Vajda, és ott Serpetesnél találván őket szinte hajnal előtt úgy meg veri, hogy mind inkább ott vész, a' rabbok többet vágtak le benne, az hét ezer rabbokat mind el szabadították. A' Tatár Chám Unokája, és a' Lovász Mesteré ott veszték, iszonyú sok gazdagságot nyertek, mert a' Tatár Chámnak is hat terhes Fejér Lovakon vitték minden gazdagságát.

Horváth Mihály nem érkezett volt az hartzara, avagy ugyan késni akart, ez okért Mihály Vajdától igen nagy harag reá. Makó György Kapitány volt e' Mihály Vajda hadában.

Ennekutánna a' Császár Mihály Vajda dolgait meg értvén egy Bogdán Vajdát rendel Havasalföldiben Vajdaságra, adja néki Decmén Bassát, és a' Jantsár Ágát Mustafa Bassát két ezer Jántsárokkal, hogy Mihály Vajdát ki üzzék, és Bogdánt ültessék a' székebe. Tizenkét ezeren mindenestől jöttek volt a' Vajdával Bogdánnal. Ezt nem várja Mihály Vajda, hogy által jöjjön a' Dunán az Országba, hanem által költözik, ő ugymint harmintz két ezer emberrel reájok üt, úgy megveri őket, hogy mind a' két Bassa oda vész, Bogdán el szaladott. Horváth Mihály ott volt az hartzon, és jól forgódott. Itt is nagy gazdagságot találtak.

Ezután a' Török Császár, mikor hallotta volna Áron Vajda el pártulását, küld oda is egy István névű Vajdát Moldovába ugymint nyoltz ezer emberrel; mikor a' Dunához jöttek

volna Braila felé, hogy onnat Moldovába kellye-
nek által, reá üt Mihály Vajda, és meghartzol-
ván vélek, meg verte őket, és oda vesze Ist-
ván Vajda is. Ezeket mind azon egy télen tse-
lekedte Mihály Vajda.

A' következő tavaszon 1595. készített
hadat Mihály Vajda, és ment Brailára, ugymint
tizenhat ezer emberrel, azt meg vette, és el
rontotta. Azután Csernavodra ment, azután
Tutokaj névű várra, azután Nicápolra, és azo-
kat kit meg égetett, kit rontott, el vesztett.
Túl a' Dunán égettetett, raboltattott; számta-
lan sok gazdagsággal által költözött osztán a'
Dunán vissza jöven. Ez hartzokban és hadak-
ban Király Albert, Horváth Mihály, és sok Fő
emberek voltak Sigmondtól küldött segítségek.

Mikoron hallotta volna a' sok dolgait Mi-
hály Vajdának a' Török Császár, el küldi Fer-
kád Bassát nagy erővel, és meg hadja, hogy
a' Dunán hidat tsináltasson, és által kelvén Mi-
hály Vajdának földét tüzzel vassal el veszesse.
Mihály Vajda sok szóval és ígéretekkel addig
tartóztatta Ferkád Bassát, hogy e' késedelemért
Szinán Bassa vádolásából Ferkádot meg fojtattya
a' Császár, és Szinán Bassára adja a' Szerdár-
ságot.

Szinán Bassa el indulván által hidlattya a'
Dunát, és mégyen bé Havasalföldiben. A' Du-
nát hidlattya által Girgionál. Által kelvén Ha-
vasalföldibe, eleibe megyen Mihály Vajda nagy
vakmerőséggel Kalugrain névű falunál, erős
helyen

helyen vagyon, viz és sár yagyon körülötte nagy meszsze. A' vizes sáron volt egy hid. Szinán Bassa minden hadával, melly száz ezer-nél több volt, túl volt a' táron, Mihály Vajda innét. Ez a' hely egy napi járó föld a' Dunához. Meg hartzolván Mihály Vajda vele nagy erős viadallal négy Bassa vezett ott és hét Zantsagbég; ő maga Szinán Bassa, mikor az hidon által futa, és sokan tódúltak volna néki, leesik az hidrol a' sárba, és a' Jántsárok huzák ki onnét, melly nem jó jel volt Szinán Bassának jövőndő hadára is. Nyert akkor Mihály Vajda tizenöt öreg álgjúkat és taraczkokat Szinántól, és Mehmed Próféta zászlóját, ki zöld volt, és nagy betsületben tartották a' Törökök; ezt Mihály Vajda a' Császárnak küldötte azután Prágába.

Királyy Albertet küldötte volt Sigmond Fejedelem Szinán Bassa ellen Mihály Vajda mellé segítségül, de ott Királyy Albert ro szúl forgolódott; mert egynéhány Boérok voltanak, kik avagy Mihály Vajdát nem szerették, avagy félenkek voltanak. A' többi között voltanak. Miroszla Logofét és Dán Visztér, kik elaltatták Királyy Albertet, hogy ne mennyen a' hartzra olyan bolondúl; mert mitsoda volna száz ezer ember ellen tizenhat ezer? Ez Mihály Vajda, ugymond, tsak egy vakmerő, és semmit okosságból nem tselekedik, hanem hanyathomlok megyen mindenre, és az ő bolondsága miatt mind ő ma-

gát, mind pedig minket el akar veszteni. Így Király Albert meg tartózkodik.

Volt egy erdő Mihály Vajda közt, és Király Albert között; itt is a' Boérokkal nem várta meg Mihály Vajdát, sem utánna nem ment: hanem inkább vissza tért a' Boérokkal, mely dolog miatt egynéhány Boérokat fel akart Mihály akasztatni. Ha itt Király Albert, és a' Boérok mind egy úttal fogtak volna Mihály Vajdával a' dologhoz, nem szükség volt volna azután Sigmond Fejedelemnek által menni nagy hadal Havasalföldibe, mert általán fogva meg verték volna Szinán Bassát; de miért hogy Mihály Vajda csak a' maga hadával ment Szinán Bassára, nagy részét meg verte mégis hadának, és ő maga is Szinán Bassa a' sárba esett az hidrol. Horváth Mihály sem volt ez hartzon.

Ez hartz olly erős volt, hogy szinte Szinán Bassa sátoráig mentenek hartzal az Mihály Vajda népei: de azután husz ezer Jantsár el érkezvén, kik a' sátornak utolsó részében voltak, azokat osztán nem álhatták a' Mihály Vajda seregei, és úgy tértek a' sáron innét. Mihály Vajda ott egy Törököt úgy tsapott, hogy az oldalán által szakadott, ezt látta ő maga Körmendi Péter. Tizenegy órától fogva mind estvig tartott az hartz.

Horváth Mihály volt Erdélyi segítséggel, két ezer Székellyel és katonákkal egy erdőn innen. Mihály Vajda hívatta hozzá őket, de nem jöttenek. Mihály Vajda túl volt, Horváth Mi-

hály Királly Albertal, és a' Boéorokkal innét voltanak Bukurést felől, melly Bukurést egy napi járó föld volt az hartz helyétől Kalugraintól.

1596. Mikor Török Császár Mehemed Eger alá ment volt, és meg vette Egret, akkor a' Tatár Chám Havasalföldibe jött volt e' szándékkal, hogy a' Császárnak segítségére jöjjön; mert a' Császár nagy erőssen parantsolt volt néki, hogy el jöjjön. Moldován jött által nagy haddal, volt négy ezer Tatárral, és a' Moldovaiakkal. Mihály Vajda ezt meg értvén, az Ország népével és minden hadával, valami hol volt, hozzá készülvén, ngymint huszon nyoltz ezer emberrel a' Tatár Chámra ment, kiüzte az Országból, és nagy sok kárt tett a' Tatárookban. Ugy a' Tatár Chám a' Császár segítségére sem mehetett Eger alá, hanem haza ment Tatár Országba.

Ezért meg haraguván a' Tatárra a' Török Császár, hogy segítségre nem jött, a' Tatár Chámságot az ötsének adta volt. Nagy hadat küldött volt az ötsével ő reá a' Tatár Chámra, de a' Tatár Chám is nagy haddal reá megyen, és egy, avagy két hartz után meg fogja az ötsét, és meg öleti, és az ötsének fiait, és unokáit ugymint hetet megöletett, hogy abból a' nemzetből senki ne találtassék, ki azután reá tamadjon. Othon Tatár Országban volt ez az hartz a' Tatárokkal és Törökökkel.

Mikor Naprági Demeternek Sigmond Fejedelem Gyalut meg adta, és Gulaffi Lestyán De-

cemberben ugymint Iktató ember bevezette volna, volt egy szeléd farkas ott a' várban, mellyet kitsinségétől fogva tartottak volt fel. Mihelyt Naprági Püspök bé ment a' várba, mindjára ez szeléd farkas a' kő falon ki ugrott, és elfutott az erdőre. (Taratzkokat lövöldeztek volt ki Naprági jövetelére, és attól ijedett még.) Ezt mikor a' Napráginak meg mondták volna, így szólt reá: Nem tsuda, ha elfutott; mert az Evangelium szerint, elfut a' farkas, mikor az igaz pásztort láttya, hogy jő. Ugyan akkor az egyik kémény le szakadott, arra azt mondta, hogy a' kőmévesnek jövendől gonoszt, a' ki nem jól tsinálta volt.

Generosis, Egregiis, Prudentibus, ac Circumspectis, Universitati Equitum et Peditum ac Civium, inhabitatorumque Varadien. nobis dilectis.

Sigismundus Dei Gratia Transilvaniae, Moldaviae, Valachiae, Transalpiniae, et sacri Romani Imperii Princeps, Partium regni Ungariae Dominus, Aurei Velleris Eques, ac Siculorum Comes.

Universi nobis sincere dilecti! salutem et gratiam nostram.

„Hit igazgatásnak, az mi nem ti dolgoztok,
„haggyatok békét. Szablya, kópja, katonához

„állendő fegyver az ti dolgotok. Te pedig Király György Uram, fel nyisd az szemedet, meg-
 „lásd, mit cselekeszel, ki előttök vagy az szol-
 „gáló rendnek; szájakon tartsd őket, jövőendő há-
 „borúságra semmi okot ne adgyatok, se prote-
 „statiotokkal ne fenyegetsetek senkit, se egybe-
 „gyülestekkel. közönséges magatok tudatlan bal-
 „gatatag felfualkodástokból hitet ne igazgassatok;
 „mert valakí leszen kezdője vagy Capitány, vagy
 „Lovász; vagy Pap, vagy *secularis* egy istráng
 „szálat meg nem kéméllek tőle. Egynehántokra
 „nem szólok, de ha mindnyájan olly vitéz em-
 „berek volnátok, az mint hitet tudtok igazgatni,
 „eddig régen Constantinápolból is kiűztük volna
 „az Törököt. Darabos Gáspárt és György Deákot
 „az bestye áruló kurvafiakot ki vond az lajstrom-
 „ból, mindgyárást elűzd, Váradon se hádd őket
 „lakni. Ha én szolgálím voltak az bestye kurva-
 „fiak, szabott regulát én előmbe ne hozzanak.
 „Ebbe ha másképpen tselekeszel, gondold te ma-
 „gad mi következik belőle. Ti pedig kik jám-
 „bor, és tős gyökeres nemes renden kívül valók
 „vattok, Birák, Várasbéliek, és Váradi Fő Pol-
 „gárok, minden rendek, szántás, kapálás azti
 „dolgotok, nem hit igazgatás. Nem paraszt em-
 „berhez illik az hit igazgatás sem vargához, sem
 „szücshez, sem az protestatioval való fenyege-
 „tés egy pór bestye áruló kurvafiához is.“ Valeté.
Datum Albae Juliae 2. Junii Anno 1597.

1598. Jósika István Erdélyi *Cancellarius*
 halálát úgy hallottam: Báthori Sigmon mind

Országát, mind nemzetét meg unván, az Országot német Fejedelemnek arkarta adni; ennek okáért ment volt Prágába a' Császárhoz, annakutánna a' Követekkel ezt sokat tractálta. Ezen dolognak végbe vitelére bé küldé a' Császár Rudolphus Erdélybe Szuhai István Püspököt, és Istvánffi Miklóst. Minek előtte ezek bé jötenek volna Erdélybe, Sigmond meg kezdi bánni dolgait, és meg kezdi tanácsát másolni. Ezt mikor vette volna eszébe Jósika István, hogy immár az ő elkezdett dolgában Báthori Sigmond ingadoznék, kéri arra, hogy ő engedelméből és akarattyából írna egy levelet Maximilián Hertzegnek, a' kit a' Császár Erdélyben rendelt volt Fejedelemségre. Meg engedé Báthori Sigmond, hogy írjon ő a' magaszavával, melly levél így volt írva:

„Hogy Maximilián Hertzeg ne siessen ide, bé jönni az Országba, mert Sigmond Fejedelmet nem akarja az Ország ki bortsáttani, sőt a' Statusok nem akarják Erdélyt idegen kézre bortsátani, ha pedig mód nélkül bé jön Maximilianus, a' Nemzet olyan, hogy semmi képen nem nyughatik békével, hanem meg fogják Maximiliánt, és a' Portára küldik.

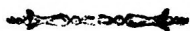
Ezen levelet midőn meg írta, és el küldötte volna Jósika Maximiliánnak Kassára az idő közben (mert egynéhány hónap tölt ebben el) Sigmond az elébbi gondolattját veszi elő, hogy ugyan ki megyen az Országból, és azt a' Németnek adja, mert Báthori Sigmond minden

dolgában, gondolatiban, mind magára nézve 's mind a' közönséges jóra állandó tselekedetiben felette igen változó, tsavargó, álhatatlan, és minden órában kételkedő és meg másoló ember volt, melly eszének meg fogyatozása miatt, mindent így tselekedett, *praesertim in Interluniis*.

Ezen közben elérkeznek a' Császár *Commissariusi* Szuhai és Istvánffi, hogy az Országot kezekhez vegyék Sigmondtól az elébbi sok *tractatus* és végezés szerint.

Volt ilyen szándéka is Jósikának, hogy ha Sigmond Fejedelem ki méggyen Erdélyből, tehát a' Fejedelemséget magának *usurpálja*, és mind Sigmondot mind Maximiliánt ki rekeszse, úgy, hogy, ha Sigmond ki menne, azután soha haza ne jöhessen, és Maximilián is ki rekesztessék.

A' Commissariusok Szuhai és Istvánffi elérkezvén, a' Jósika levelét elő mutattyák, Jósika ezt észre vette, hogy ő reája haragusznak a' levél irásáért, igen reggel (felkel) melly nem igen szokása volt egyébkor, és egy jobbik lovára reá ül, mellyet Sigmond adott volt az előtt nékie, egynéhány szolgálival ki a' kapun Fejérváratt. A' Sz. György kapuján mikor ki menne, a' lólába a' kapu hidgyában meg akadott, tsak nem nyakra före essik le Jósika a' lórol, még a' Darabantokat meg szidattya ott, hogy a' kapu deszkáját meg nem tsinállyák.

Egy keveset múltat a' város' mellett, ismét bé mégyen, 's egyenessen fel a' Gyűlés palotába.

Ott Jósikát mindjárt meg fogják, Lázár István volt az udvari kék Darabontoknak Kapitánya, a' ki meg fogta Darabantjaival die 4ta *Aprilis hora septima matutina*, be vezetik egy palotába.

Igy tsúfolta meg Sigmond Jósikát, ő maga szönyegeket vitete bé a' fogházba, és ottan bé vonattya a' falt azokkal. Az Ország könyörög Sigmondnak Jósika szabadulása végett, az Orátorok voltak Süveg Albert Cibiniensis, Fekete Ferentz, és többen. Sigmond így mosdék ki belőlle, hogy ő semmi jót nem tselekedhetik véle; mert nem az ő fogja Jósika, hanem a' Rudolphus Császárré. Azutan Kereszturi Kristoff ki vitete a' konyha felől való házban, 's mikor a' szekérre fel háгна, Gyulaffi ott álván, monda Josika néki: *Hae sunt Amice, pecuniae Regum*. Ezután adá Kereszturi Pétz Bertalan kezéhez, ki a' Gyűlésre jött volt, ő is a' többi között, és Szathmárra viszi fogságba.

Végre Septembernek második napján Szathmár alatt egy rab Törökkel fejét véteték, 's el temetették ugyan ott Szathmáron egy rosz templomban; a' németek, alig temeték térdig való gödörbe, hassal fordították alá; azután egy Baráttya a' Német Kapitány engedelmeből kivétette, és ujjokban szebben el temettette.

Mikor a' halálra vitték, mindenkor Báthori Sigmondot okozta, kinek intselkedése mián

szenvedné azon halált. Sigmondnak komja volt Jósika, meg kínozták Jósikát, és mind rendről rendre a' dolgot maga ki beszéllette, hogy ő a' több Urak akarrattyából nem akarta, hogy Német kézre jusson az Ország; de minthogy látta, hogy Sigmond olyan eszeveszett Iffiú 's balgatag, meg engedték, hogy ő maga bolondsága szerént elmennyen, ha el akar menni, de az Országban Magyar Fejedelem légyen; azt végezte volt nem csak ő, hanem sokan többen. A' *Cancellariusság*ot Jósika Vitéz Miklósnak ígérte volt.

1599. Octobernek 5dik vagy 6dik napján Csomortáni Tamás, a' ki bé jöve a' Cárdinállal, Havasalföldibe mégyen a' Vajdához, ki akkor Ploestnél vala hadával. Csomortáni szombaton estve jött volt bé, a' Vajdával mindjárt szemben volt, a' tracta mi volt, nem tudom, de olly hamar válasza lön, hogy más nap vasárnap viratt előtt el jött Csomortáni.

Hetfőn a' Makó György hadát kitsintől fogva nagyig, valahol ki volt, mind bé hivatta. A' kurtyánok a' városon kívül, a' Rátzok a' Kozákokkal együtt lóháton voltanak azon napon, a' gyalog pedig a' ki volt, ugymint ötven ezeriglen való (mivel akkor a' Hajduság is Baba Novák hada ott volt) a' piatztól fogva öt vagy hat renden állottak mind az Vajda ajtójáig, ott azok közé bé vették a' katonákat, mit végezte-nek légyen, nem tudom.

A' Vajda rendről rendre eskette meg őket, leg előszer is Makót eskette meg, azután mind az többit. A' hit e' volt, hogy minden útáiban jelen lésznek véle, főképpen a' mostani útban igazak és hivek lésznek. A' kezeket maga fogta a' Vajda, és ő maga eskette meg őket, öt száz katonákat el botsátván Ploéstről, kik Nagy Bálint alatt voltak. Bé hivatta Ploéstre a' Beszliákat, a' kik voltak négy százon, ezeket is szinte azon képpen meg eskette. A' Gergicsén való Katonáknak Kapitánnya Makó György vala, utánna való Kapitányok: Tárkány István, Tamásfalvi János, Nagy Demeter, és Kiss Gergely. A' Floresti Katonáknak pedig Nagy Bálint volt Kapitányok; Hadnagyok Horváth György, Kiss János, ezen kívül egynéhányon. A' Besliák' Hadnagyok volt Pekneházi István.

Kedden meg eskették, tsötörtökön Havas alá szállítottak illy okon, hogy még a' Töröknek lenne hire, a' Dunán költözzenek hirtelen; melly dolgán a' Vajdának tsudálkoztak a' katonák, mondván: ez előtt nem esketett maga Vajda, noha sokszor mentünk tul a' Dunán a' Törökre.

Hogy oda szállottak tsötörtökön, azon napon az hadak minden felől össze gyűltenek. Hirdette a' Vajda az hadban, hogy minden ember szekérét el adja, mert András Fejedelem meg békéltet a' Törökkel, és a' Vajdát által kell késérni Erdélybe, és Magyar Országba, mert a' német Császár ottan rendelt helyet néki.

Meg indulnak pénteken reggel az Havason által, hanem egyszer éjtzaka nagy szélvizben jöttek az Havason által, más nap reggel szállottak meg a' Bozán a' Beldi János rétín; innen botsátá el a' Vajda Makó Györgyöt, hogy Székellyeket hozna melléje. Voltak velle Havasallyi István, Dömöllyi István, Háromszéki nemes emberek, velek volt Tamasfalvi János is. Ez előtt is ezek futatták a' Székellyeket.

Várbegyre gyűjtették Háromszéket. Csik, Gyergyó azt mondották: Hogy mi addig el nem megyünk, a' mig itten a' Vár épen lészen, hanem égessék meg, kit meg is tselekedtek. Ugy indultak osztán a' Vajda után, a' Vajda pedig semmit sem késett, vasárnap Prásmárhoz szállott, a' Brassóiak ajándékkal oda jöttek. Cirillus névű, és a' Brassói Doctor Ágoston Uram hoztak volt élést, bort, kenyeret. El vevén ajándékokat, békével botsátotta őket, semmi kárt sem a' hostátban, sem a' városban nem tett.

Innen éjfél után három órával indult meg, az álgyúval hármat lövötett, mellynek jele az volt, hogy minden ember lova hátán légyen, és indullyon, a' kinek serege el rendelve volt. Az napon Szunyogszékhez szállott, ottan a' falut meg égették, és ottan a' Sárkány Erdején a' Kozákok sok Kalmárokat vertenek volt fel.

Kedden onnan meg indulnak, és Fogarason túl Szeben felől meg szállottak, ott kezdenek érkezni a' Székellyek. A' Vajdának ugy esett értésére, hogy Székely Mojses kün volna, mind-

járt Rátzot, Kozákot harmadfél ezeret válogatott, és el küldé, hogy azonnal fel keressék, és meg vijanak velle: de nem taálhatták, hanem *re infecta* vissza tértek, úgy mint három mért-földet mentenek volt.

Szerdán onnan meg indultak, 's úgy jöttek, hogy Szebenen fellyül meg kergetőztenek András Cárdinál Hadával a' Bába Novák Hajdúi, kik mind égetve, rabolva mentenek, veres Toronyra kerültek.

Meg értvén a' Vajda, hogy a' Cárdinál hadával vagdalkozna az ő népe, minden hadát azonnal viadalhoz rendelte.

A' békességet jární kezdé, és Mojses szemben lévén a' Vajdával tractálván a' békességről, a' Vajda hada minden éjtzaka lóháton hált, más nap reggel minden népét a' viadalhoz kényszerítvén, meg indította elébb népét a' Vajda; úgy jöven szekéren a' Pápa Követe *Germanicus Malaspina Episcopus*, hogy a' békességet meg szerezze az had megett, a' Vajda szeke-restől embereket rendelvén melléje, tartozás nélkül ment hadával. Mikor immár közel volna a' két had, akkor a' Cárdinál strásáiból Szalásdi Daniel a' Vajda hadába fut. Az nagy szívet ada a' Mihály népének.

A' Bába Novák Hajdúi nem győzvén várni, hogy a' Seregek, amint őket rendelték volt, elő jöjjenek, meg ütik a' Cardinal Gyalogjit, kik fen az élen állottanak; a' Cardinal Hajdúi a' Gyalogokat mindjárást meg tolyák. A' Mihály

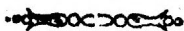
Vajdának előjárói ezeknek segítségekre men-
vén, által kellett a' Bába Hajduin menni, a'
Mihály lovasi miatt felette igen nagy kár lett.

A' Vajda hadából pedig egy Rácز Kapi-
tány, kinek neve Rácз Abraham, és egy Sipos
János nevezetű Katona a' Cardinál hadába sza-
ladott, megmondotta, hogy a' Vajda el szala-
dott, most legyenek rajtok. Nem hittének neki
semmit, hanem azon éjtzaka, a' ki hova látott
bennük, úgy mentenek, ki ide, 's ki pedig tova.
A' Rácз kapitány, és Sipos János látván, hogy
a' Cardinál hada el futt, ők meg akadván, és
úgy jövének éjjel a' Vajdához, és meg mondák,
hogy el futott az Erdélyi had.

Tehát mindjárt az egész hada a' tábor
helyére, a' ki mit kaphatott, fel verék a' tá-
bort; e' közben meg virrada, mindenfelé üzték,
kergették osztán-öket. Volt az harcз 28ik Octob.
Sz. Simon Judás napján.

Más nap, az az, pnteken mingyárt kéme-
ket küldé Fejérvárra jószág ígéret mellett, hogy
meg lássák, ha vagyon e' had Fejérváron, vagy
nintsen, mert nem mér vala még is indulni.
Kik onnan meg jövének, meg mondák, mint van
az állapot ottan, tartoztatás nélkül ment Fejér-
várra. (*Szindi János' irásiból.*)

1600. Leg elsőbb Mihály Vajda, mikor
meg értette az öszveesküvést, Csáki Istvánt kül-
dötte volt hozzájuk, hogy egész Nemességet
hozza oda Fejérvárhoz, és Szász Sebeshez, de

Csákit a' Katonaság, és a' Nemesség meg tartoztatták, 's midőn nehezen vehetnék arra, hogy velek együtt légyen, ugyan fenytékkal arra veszik, hogy egyet értsen velek Mihály Vajda ellen, és így Generálissá teszik mind az egész táborba thordánál.

Igy a' Nemesség együtt az Urakkal Thordához gyűlének, Csáki Istvánt előttök vonák, választák; minden ki vala hadában a' Vajda pártjáról Besliák, kinek nagyobb része Magyar vala, három száz egyszer 'smind Csákihoz állá, a' Nemesség is menten ment oda; paraszt had is négy ezer volt. Besztertze tartományból hét száz Purkás jöve, ezekkel sok szekér és eleseg, mellyeket a' Vajda számára gyűjtettek volt. Kapu szám szerint Adók voltak, kiket a' Vajda számára botsátottak volt, ezek is Csákihoz állottanak; azon kívül öt száz hada volt, mindenfelé. Csáki utakat állotta, minden kántseit a' Vajdának el fogták, ölten ölték, és semmi bizonyost a' Vajda nem érthette a' Thordai Táborban valók felől. A' Vajda is Sebeshez gyűjté minden Táborát, Oláhnak, Rátznak, és Székelynek sokaságát; Marcus széknak a' Gyalogjai a' Vajda mellé méne, a' Lovassa Csáki mellé állá, kik tizenhárom százan voltak.

Volt Mihály Vajda, mikor Erdélyre jött, tizenhat ezer lovassal, és tizen négy ezer Gyaloggal, azon kívül a' Székelységgel. Ez mind azután nem kevesedett, hanem szaporodott;

mert azután sok Oláh, Szász, és Rátz gyült hozzá.

Nem régen ez előtt számtalan Rátzság az Alföldről, Török birtokából jött vala be Erdélybe, kiknek a' Vajda lak helyt adott vala, más részét Havasalba rendelte, ezek is mind a' Vajdával voltak, feleségeket, gyermekeket, marhájakat Fejerváton kívül a' Maros kerületében Drombár mellé szállították vala, de azután, hogy meg verék a' Vajdát, ki tudulának onnan nagy sirással, rivással, és nagy része Erdélyben vesze.

A' Vajda a' fiát is Petraskot Havasalföldiből ki hívá, ez is tiz ezerrel indula ki onnét, Bába Novák volt Hadnagya.

Ezen kívül a' Német is segítségül küldé Basta Györgyöt egynéhány száz fegyveressel, Magyar fizetett néppel. Nagy rettegés mindenütt, mi vége lészen ez hadnak.

A' Magyar had számára tizen két ezer, a' Vajda népében tizen nyoltz ezer Puskás, azonkívül Lovas; közel nyoltz ezer Puskás Kozákok.

Taraczk vagyon harmintz kettőnél több, a' Magyarokkal kevés Taraczk: de avval keveset gondoltak. Miriszlóhoz mennek, onnat midőn ki nem vehetnék a' Vajdát, erős tábora lévén, vissza fordúlának Basta tanácsából, ki tsalák a' Vajdát, vissza fordúla a' Magyar, a' sok Taraczk, Puska lövésre, de kevés kárt tett a' Vajda lövéssel: egy Fő embernek, Besenyei István-

nak a' fejét tanálák Taraczkal, meg hala, azután Enyeden temeték el.

Meg verték a' Vajdát Sz. Mihály Havának 18dik napján hétfőn délben, azután halomba hányák a' testeket, Ennyedi ember vette rovasba, kilentz ezer fekszik az öregbik halomban; a' kisebbikben pedig két ezer, kiket közel a' tállyon öszve hordottanak. El futa a' Vajda erre a' Barcza földre; ott ujjonnan népe meg sokasodék, tizen nyoltz ezernyi volt, a' fia is ott jára mellette.

Basta is oda érkezék, és a' Magyarok is táborral. A' Vajda izeni Bastának, ő is a' Császárnak hive volt volna, miért támadott volna ellene. Sok beszéd után meg alkuvának, hogy maradjon Havasalföldiben, Erdélytől is minden képpen el légyen, így, ha a' Császár hive léssen, segítséggel lésznek Havasalföldiben néki a' Lengyel ellen, kit immár várnak vala, hogy a' Vajdára jönné Havasalföldibe.

A' Vajda méne ki a' Bozza útyán Havasalföldibe, a' Cancellarius a' Lengyel Király parantsolattyából ismét meg veré. Volt a' Cancellariusnak husz ezer embere, által szalad Erdélybe, 's méne a' Német Császárhoz.

Ezután az Erdélyi Urak Létzfalván Gyűlést hirdetvén így vegezének: hogy a' Császárhoz küldjenek, és meg köszönnék néki a' segítséget. Hogy a' Miriszlói hartz táján egy kápolnát építsenek örök emlékezetre. Az nap a' Magyaroknak innepe légyen, melly nap győzödelem

lem volt. Mikor valaki ottan el menne, az Istennek halát adna, ez jó nagy reménségről. Végezek, hogy Fejedelmet hozzanak. Báthori Sigmondot az Effendit, meg alkuvának, hogy bé hozzák, de úgy, hogy híve lenne a' német Császárnak; több szép törvényeket is rendelének. (*Ényedi Pál kezeirásából.*)

A' Mihály Vajda ellen való conspiratioba küldötte volt Mihály Vajda a' Thordai Magyarok táborába Fejérvárról Frauszner Lukátsot, és egy Olah Boért, kinek neve Andrej Postelnik, ezektől izent három rendbéli embernek: Bastának, a' katona rendnek, és az Országnak.

Az Országnak így izent sirva mondván: Tekéntsétek meg, mikor én ezt az Országot fegyveremmel meg vettem, kezemben voltatok mind fejenként, olly kegyelmességet tselekedtem, hogy az hartz után senkinek bántása én töllem nem volt, mindeneket törvényekben és igazságokban meg tartottam, noha szabad lettem volna jure belli, és mindeneket el veszhettem volna, de hogy inkább hozzám kaptsolhassalak titeket, mindent, amint kívántatok, úgy tselekedtem. Hadam népét úgy vezérlém, hogy mindenkor fenytékben tartottam. Gondoljátok meg, hogy az Isten is mindenkor az igaz Causának faveál.

A katona rendnek azt izente: Jussion eszkebe, minémű szegény. renden voltak Havasalföldiben, és itt is Erdélyben; lovamat, fegyveremet, ruhámat le vetettem, nékiek adtam,

mindenben kedveket kerestem, én magam csak nem szegényé lettem, hogy őket gazdgithassam; gondollyák meg azt, ki ellen vontanak kardot, mitsoda tisztességgel eszik ezután kenyereket; nem úgy tartottam őket mint szolgaimat, hanem mint fiaimat, mikor nyereség volt minden praedat nekik engedtem, az Istenre és emberekre esküszöm, hogy ha hozzám térnek, minden jóval leszek nékik. Tudjátok meg azt, hogy Havasalföldiben én utánam nyerhettek a' Török ellen is minden hireket, neveket, gazdagságokat.

Ezeket mondván Frauzynernek sirva, felette igen sokat ígért neki, hogy a' követségben hiven el járjon. Thordára menvén Frauzyner meg tartóztatták, így midőn kérdeznék privatim egy is más is, hogy mondaná még miért küldötték volna, Frauzyner nem mondotta meg a' mig audientiát nem adtak néki.

Frauzyner Uram után küldötte volt Ungvári János Papot egy Jesuita Pappal Pater Gregorius-sal, ez volt az izenet Bastának:

Hogy a' Császártól nints semmi hatalma, hogy reám jöjjön, hagyon békét, mert én a' Császárnak hiv szolgája voltam. A' Török ellen Havasalföldiben a' magam költségével sokat tselekedtem, ezen Országból András Cardinált ki vertem, ő Felsége számára foglaltam az Országot, ellenségim boszut állottam, kit, ha nem tselekedtem volna, még ez oráig is az Ország ő Felsége kezénél nem volna. Báthori András

olly hitelt szerzett volt magának mind Moldovában, mind pedig Lengyelországban, és mind a' Töröknél, hogy a' Romai Császár nehezen verhetne volna ki az Országból, melyet én mikor meg tselekedtem légyen, nem illendő, hogy ilyen jó téteményekért gonoszúl fizessenek.

1601. A' Goroszloi hartz után, midőn Báthori Sigmond Erdélyből Moldovába szaladott volna, Basta Mihály Vajdával szálla Kolosvár mellé. A' Kolosváriakra nagy haragja volt Mihály Vajdának, és nem tsak ezekre, hanem mind az Erdélyiekre.

Ezek után Szegedi Nagy Pált, Sigmond Lörintzet Moldovába küldék Sigmond után, azután Bogáthi Miklost, és Vajda Miklost simul; azután Tholdi Istvánt, Csufos Istvánt, és Ördög Boldisárt Moldovába küldötték, hogy vissza hozzák Sigmondot, meg találák egy Botusén névű falunál valamelly Udvarháznál, és ottan örezés alatt volt a' Lengyelektől. Ottan az Udvarház ablakját bé vágták, ki hozták onnan, így jött bé Sigmond Erdélybe, igen szép Seregek mentek Kolosvárról eleibe.

Azért Kolosvárt így végezték, hogy ne lennének német birtokában, hanem Törökhöz állanak, itt meg hasonlának az Urak, meg fogák Kórnis Gáspárt.

E' Gyűlés alatt Báthori Sigmond Moldova határában volt, várta, leste a' választat; úgy hirdette, hogy kilentz ezer néppel volt, mikor tsak kilentzed magával sem volt.

Mikor Sigmondot bé hozták volna Erdélybe, és Kolosvárat nagy Hadat gyűjtene Basta ellen, ki immár Magyar Országra ért vala, hogy Mihály Vajdával gyülekezzék, Ribis (Szamosujvárat meg adá, Sigmond pedig néki adá Marosujvárt.

Azután Sigmond a' Csikiakra küldé Székely Mojsést, hogy őket a' Cardinál haláláért meg büntesse, dulatta öléssel széllyel őket. Ezen Mojzes szentelt Vitéz volt, kit István Király Lengyel Országba szentelt volt fel.

Sigmond Gyűlést tétete Kolosvárra Pünkösöd másod napján, mellyben a' Basta ellen valo Had felől végezenek. Nagy népet készíté Sigmond. Az Oláh Moldovai Vajda ada három ezer Kurtyánt; az Alföldről is jövének sok Ráztok, kik fél kedvel voltak a' Magyarral valo vitézkedésben a' Miriszloi hartz miatt. A' Török két száz Tatárt küldé, annak felette Botot, Szablyát.

Nagy Hada volt Sigmondnak, ez Haddal ki ment Erdélyből a' Szilágyon által az Érmellé, ki ismét meg gondolván magát, vissza szál Goroszlóba.

Bástával volt 8000 fegyveres, és 2000. Copias Magyar. Mihály Vajda a' Duna mellé méne, ki jön 1300. Hajdukkal, és 2000. Kozákkal. Goroszlónal meg vivának, a' Németek vették el Ágyuit Sigmondnak, azután a' Mihály Vajda népe a' meg hajtott népet kezdette üzni, vágni.

Sigmond Moldovába fut, onnan csak hamar vissza Brassóba.

Továbbá Mihály Vajdának volt az Ország el foglalása felől is szándéka: Kolosvárnál, mikor mind a' Básta, mind a' Mihály Tábora volna, és mindennek szabad volna a' Városba bé menni, egyszer Rátz János, ki Mihály Vajdának Pohárnokja volt, bé jön a' Városba, panaszkodni kezd egy barátjának, azon, hogy a' Városiak nem gazdálkodnának Mihály Vajdának az ő Urának kedve szerént. (jol lehet szekerekkel küldöttek élést a' Vajdának) Bástától meg volt hagyva, hogy ne gondollyanak feletébb Mihállyal, hanem csak ő reá légyen szemek, Bástának pedig minden gazdálkodással voltanak: (e' panaszkodás volt a' Tanátsház előtt Kolosváron) de meg láttyák a' Kolosváriak, hogy nem sokára eszében venné kiki, hogy más Urok vagyon, nem az, a' kit ők gondoltanak, és több efféle szókkal kezd a' Kolosváriakra invehálni.

Mikoron látná Básta, hogy minden modon azon volna Mihály, hogy Erdélyt magának foglalná: kezd a' Mihály Vajda meg ölése felől tanátsot tartani, és immár vette volt Básta eszében, hogy Mihálynak olly tanátsa volna, hogy ugyan ott Thordánál a' németeket le vágja, és ki üzze az Országból Bástát.

Volt Mihály Vajdának Generálissa a' Hajduknek Rákotzi Lajos, ki éppen ott volt akkor, mikor Mihály Vajda meg öletett, vette volt szre a' Vajda Bástának szándékát, beszéllett

még azon éjszakán Rákotzival, hogy bányá, ugymond, hogy a' Hajduk itten nintsenek, mert im Feleségemet, Gyermekeimet hozzák ide Fogarásból, és azok eleibe kellene küldeni. Nem de más okon kívánta a' Vajda hogy jelen lenne az ő sok igaz népe? azért

Basta maturandum suum propositum arbitratus, a' Vallonok Hadnagyiban hármat előszollított, és meg jelenté nékiek akarattját: Hogy ha élni akarunk mi, kik a' Császár hivei vagyunk, az Oláhot meg kell ölnünk, mert mi reánk szandékozott, hogy el vessessen, és az Országot magának foglallya.

Erre mondják a' Hadnagyok, hogy készek ők azt tselekedni, a' mit parantsol, az ok adás Nagyságodé legyen, és a' Császárnál e' dolgot mind minket, mind pedig magát meg mentse idővel.

Ezen tanáts a' Hadnagyokkal Szombaton volt, más nap Vasárnapon meg hadja, hogy mihent Dobot, és Trombitát hallanak, azonnal mindenfelé Lóháton legyenek, mintha mindjárt az ellenséggel szemben akarnának menni.

Igy nagy tsendeségben Bastának minden népe készen lévén, három száz Vallont, és annyi németeket küld a' Mihály Vajda Sátorára, nagy hirtelenséggel a' Sátort körül fogják, bé a' Sátorba az egyik Kapitánya, kinek Biro neve v olt, egynéhányad magával, meg kapja Mihályt, fogoly vagy monda; Mihály Oláhus: Bá, az nem vagyok, és azzal a' mondással együtt a' Kardra

veti a' Kezét, hogy ki vonnya; egy Valion a' Puskát hozzá veti, és hozzá is lö, és a' bal karját tanállyá löni, mellyel a' Kardját akarta ki vonni, mert Mihály Vajda bal volt; más Valion azomban a' Kardjával a' mejét által üti, az harmadik pedig a' derekát által lövi, és így el dőlven a' maga kardjával fejét vették.

Illyen Epitaphiumot csináltunk, kik akkor Szebenben nyomorgánk:

Hic jacet ille ferus, Latro merus, et Nero verus, Canis, atrox Dacus, scelerum lacus, ille Valachus. Hac qui transibis, bis terque cacabis, et ibis.

Mikor az három Bassák Sigmondot a' Goroszlói tsapás után Erdélybe bé hozták volna, és Fejerváron látták volna az öreg Templomban a' kihánt testeket, és a' fel bontott Koporsók Köveit széjel a' Templomban, a' sok egyébb pusztításokat, papirosoknak, Könyveknek, régi jó Leveleknek, Káptalanban való Könyveknek szagattását, el iszonyodván, és el almélkodván rajta, ezek, ugymond, Keresztények, az e' az ő Kereszténységek, illyen e' a' ti Insteni tiszteletek? Minállunk, ugymond, Székes Fejerváron azután, miolta Szuliman Császár azt a' Várost meg mentette, és meg vette, nem illyen apró temetések voltak, de a' Királyok temetések és Koporsojók minden bántás nélkül maradtak. Mikor mi Budát, Esztergomot, és Pestet meg vettük, valami Levelet ottan tanál-

tunk, egy tenyérni papiros is el nem vezett benne, mind azon képpen helyén vagyon, valamint a' Keresztények hagyták.

Ebben a' Törökök igazat mondtak, mert az Esztendőben, hogy Székes Fejérvárat, és Esztergomot meg vették a' Németek, mind szintén azon képpen tanálták a' Könyveket, Leveleket, valamint a' Keresztények hatvan Eszdövel elébb művelték, mint helyben hagyták őket, és most is Budán a' Mátyás Király Bibliothecája szintén úgy helyén vagyon, mint az előtt, semmi tékozlás nem esett benne, hanem rendeltek hozzá a' ki bánik vélle, és gyakorta tisztította a' portól és söpri őket, nem úgy, mint a' Németek írtak a' Bibliotheca felől, hogy Szuliman Császár meg égette volna, és mind el vezett volna.

1602. Termékeny volt ugyan az Attya de kegyetlenebb tsudát nem nemzet Sigmondnál; egy felől Mojsést ő maga készítette Szász sebesben, mikor a' Katonák végeztenek volt, hogy Básta ellen támadjanak, hogy minden esetre, meg víjanak Bástával; más felől vádolta őket, Bástánál mentegette magát, hogy az ő akarattýából nem vittanak meg. Maga Makrai István volt ottan akkor, mikor nékiek meg hagyta, hogy meg víjanak. Makrai azután mindjárt Kolosvárra jött Bástához, és mindeneket meg mondott mit végeztenek a' Katonák ellen, meg sem gondolták pedig, hogy Várad.

gya alá mennyenek, 's ottan Básta reájok mennyen, hanem attól féltek inkább, hogy viszsza fog térni Básta, és Kolosvár mellé tsatollya magát minden erejével.

A' Mojses hada pedig több nem volt mint három ezer, noha hét ezernek kellett volna lenni, de ott is Mojses gondatlansága miatt kiki ott járt, az hol akart, ki feleségét, ki Marháját hozta imide amoda Városokra, ezernél a' Lovas Hajdú több nem volt, kik előtt Szelestyei János volt.

Sigmond . . . . Januariusban 1602. Brassóba méne telelni. Básta az idő alatt Hajdúit mindenfelé ki botsátotta. Petz Jánost Gyalu alá küldé, mert Sigmond hivségében vala benne egy Szilvási János Papp, kit Naprági Demeter Püspök hagyott benne Tisztartóul; mikor pedig lövének öttvenhetet, utollyára meg adák a' várost hitre, és hitelre, mert a' Vallonok és Hajdúk mindent fel dúlának, le is vagdalának a' szolgáló rendben.

Gyalu tartományát rendeli Básta telelni az Hajdú és Rátz hadnak, Besztertze vidékén lön magának maradása, a' Német és Vallon hadat melléje vévén.

Besztertze Báthori hivségére hajlott vala, vitéz Miklost adta vala oda Sigmond Kapitányul három száz Magyarral, érkezvén Básta, először a' Várost ostromolák, meg nem vehették, azután a' Magyar akarja ostromoltattni, de azon közben Báthori Effendi és Csáki István ta-

nátsot tartván Brassóbol meg írják, hogy adnák meg a' Várost; meg adá Vitéz Miklos és Nagy Albert, 'de nem állanak az hitnek, mert Németek a' ki menő Vitézeket ölik, foszták, Vitéz Miklost meg ölik, a' föld népe szorult Erdő Kebélben Havasokban, hegyekben, rettenetes nagy hidegségben, nem találának magoknak rejtékeket, Erdőkben is fel keresik őket, nagy kegyetlenséget tesznek rajtok, sokszor tűz által égettenek meg, soknak fejét meg tekerik, hogy a' szemek a' fejekből ki omlott, kikben azutan sorokat láttunk hogy kodultanak, kik az előtt már hás emberek voltak, és jól birták magokat, sokakat tüzes vással égettenek, parásával, tüzes hamuval, hátokat, hasokat égették, szíjakat metztettek játékból soknak az hátokból, azt ők nevezték Szár tekerő szijnak, sokakat hajónál fogva fel akasztottak, szalma tüzet raktak alájok, ezt ők katzagták, nevettek.

Mint éltenek az Aszszony ember rendel, nem mondom meg, mert én magam nagy gyalázatnak tartom.

A' Goroszloi veszedelem után, melly volt Anno 1601. 3tia Augusti, mind a' Mojzes har-tzaig Bástával, melly volt a' következő Esztendőben 1602. die 2da Julii Szeben Várossa mind ellent tartott Sigmond birodalmában, meg nem adta magát, noha Tatárok körül voltak, minden veszélyt tettenek rajtok, sok dulást, égetést tettenek Szeben tartományában. Sigmond Fejedelem egész tavaszon Szebenbe jár-

tatta Kolosvári János Deákot az Camara Ispánt ilyen okon, hogy Szeben hodollyon meg Báthori Sigmondhoz, négyszer volt egyedül a' Camara Ispány oda ben a' Szebenyiekkal, Óvári Istvánnyal pedig együtt háromszor volt. A' Szebenyiek is akarták volna jó moddal a' békeséget; egyszer Csáki István oda menvén, Hamersdorfra szál, és a' Szebenyiek közül is hitre ki híván egynéhány Fő embert, a' többi között a' Király Biro maga volt, annyira vitték volt a' dolgot, hogy meg egyeztének, és bizonyos Articulusokba bé irták a' Békeség dolgát, úgy végezvén, hogy a' Szebenyiek Dévára küldjenek, és midőn Sigmond Fejedelem meg esküszik azokra az Articulusokra, tehát Szeben meg hódol mindenképpen Sigmondnak, olly igen bizonyos volt pedig a' békeség meg szerzés, hogy immár Szebenben főztenek nagy erőssen, bé is mégyen Csáki István a' békeség meg szerzés után, és szép ajándékot szereztenek mind Sigmondnak mind Csákinak, de végre a' békeség csak ezen fordult meg,

Anno 1602. 7a Julii. Mikor Báthori Sigmond el árulta volt Erdélyt a' Moyses Hartza után Fejérvárnál, negyed nap Déváról Bástához jöve szabad akarattya szerént Szász Sebeshez, és mikoron egynéhány nap mulatott volna Bástával együtt, az alattomban való végezés szerént, ki indula Erdélyből a' néki rendeltetett helyre Cseh Országba, hogy pedig ez idő alatt valamit ne indithasson, ada melléje Bástá, hogy el ké-

sérjék, két Zászlót, az egyiknek Mattyas Wachtentuch, a' másiknak Franciscus Bezercsek (volt Hadnagya) Kassáig késérek. Ott a' Generalis *Commendans* száz feyverest adott ismét melléje, ezek késérek Rosenbergig, ott a' Vágon alá indult Sigmond gerendákon, mellyeket a' vizen vittek alá, a' Németek pedig vissza térének Kassára. Itt a' maga szolgálival Magyarokkal és Olaszokkal el indulván Sigmond a' Vágon, alá ment egyenes úton, hanem imide amoda térvén Urakhoz, és Urakat látni, így mulatta az időt.

A' Magyar Erdélyi Magyarok közül ezek voltakak velle: Bogáthi Miklós, Szilvási Boldisár, Kamuthi Balás, Vass Ferentz; az Inasok közül ezek; Maikai István, Kornis Mihály, Cserényi Farkas, Thordai Márton, és egy Író Deákja Pésti Sigmond. Az Olaszok közül ezek voltakak: Mezentinus egy Chyrurgus, Nicoló egy Musicus, Oliverius Olosz,

Történik az úton ilyen dolog: Mikor Trentsénél meg szállottak volna, Szilvási Boldisár, Bogáthi Miklós és Vass Ferentz magok között kezdenék szollani Sigmond felől, és az Országának veszedelméről, és ugyan meg szidják magok között egyik is másik is Sigmondot. Ezt midőn hallotta volna Kornis Mihály egy iffiatskaja, kit ugyan meg esketett volt Sigmond, hogy valamit ő felőlle hall, mindent meg mondjon néki, ezt is meg mondá Sigmondnak. Ezen Sigmond meg haragszik, és Kamuthi Balást arra

kénszeríti, hogy Szilvásit, Bogáthit, és Vass Ferentzet le vágja. Kamuthi erre azt felelé, hogy mindenekben kész Szolgája ő Felségének (mert ottan is ezen Titulussal nevezik) de efféle gyilkosságban nem szolgálhat sok okokért, ezért is, hogy azokban kettő vérszerént való Attyafia, más az, hogy uti társa mindenik, harmadik, azt nem érdemlik ő tudtára hogy le vágatattnának.

Igy Sigmond látván, hogy igyekezeti nem mehet véghez, el titkollya magában minden haragját, és így fel juttanak Cseh Országba, és meg szállának Liboczoviczon, és ottan voltak addig, még a' Császár Sigmondnak az el rendelt hely felől izenne valamit. Itten mikor volnának, a' Császár küldi hozzá Adam Gáll Popelt, ki tiszteségesen gazdálkodjék néki, azután küldi Carolus Magnust, azután a' Császár Musicusi is ki jönnek hozzája, végre adják néki az hol lakjék Lubovitz Várost, mellyben most is lakik, és ennél többet semmit sem bir.

Mikor Sigmond a' Goroszloi hártzot el vesztette volna, és Brassoba szaladott volna az Ország hire, 's akarattya nélkül Némethez köti a' Csépet titkon. Ezen dologban Intersáfár P. Antonius Marietus Jesovita volt, azután Csáki Istvánt is hozzá hajtotta, és Bogáthi Miklóst, és egynéhányat ezenkívül a' Németekben, hogy ő véghez vihesse jó módjával, Török és Tatár erejével ki szorítá Bástat Erdélyből. Básta Dés mellé szorúla, és ottan bé szántzolta magát erős

télben, de ezen közben minden dologban egy mást értették.

Mikor látta volna Sigmond, hogy semmiképpen nem maradhat az Országban, Bástával úgy alkuszik meg, hogy kész ki menni, tsak légyen köztök inducia egynéhány napig, míg deliberálhatnak ujjalag a' ki menés felől. Ez idő alatt Sigmond Pater Antonius Marietot küldi fel a' Császárhoz, hogy a' melly helyyet rendelt volt oda fel Sigmondnak, azt el veszi, és oda mégyen lakni, tsak hogy a' mellett rendellyen a' Császár bizonyos fizetést, mellyből tisztességessen élhessen.

Mig oda járt Pater Antonius, addig Básta Sigmond akarattyából bé jön az Országba, és minthogy az Erdélyi Nemeseknek semmi végezések nem volt Bástával, miképpen, és mi módon adja az Országot Német alá, Tholdi és Székelly Mojses ellene támadnak Bástának, és Fejérvárt meg víjnak Bástával, de szerentsétlenül.

1603dik Esztendőben ki kelet felé Mojses Erdélybe Törökkel, Tatárral jöve, Básta ki méne Edéllyből előtte. A' Törökök, Tatárok Mojsessel meg szállák Fejérvárat, Mojses a' Székellyeket hivatya, nem akarnak jönni, mert a' Farkas Vágonál táborban vannak, Rátz György, es Kiss Merse Havasalföldiből ki jövének, biztatták őket, és melléjek mennének Mojses ellen; Mako György, és Imets Mihály vagyon ellenek, Segesvárról pedig Mojses egynéhány ezereket

a' Székellyek ellen küldé, hogy hodoltatná őket, Tholdi István volt előttük, a' Tatárral Földvár-nál meg hartzolnak a' Székellyek a' Hajdukkal, a' Tatár ki löt nyilát a' Hajdu fel szedi, és a' maga Puskájába tévén, úgy lövödöz vissza a' Tatárra. Székelly Mojseszt ölte meg egy Székelly Csik Sz. Mihály nevű faluból való Katona, Mihálynak hívták, ez midőn fejét akarta venni, Rátz György oda juta, és néki engedé fejét venni, a' Lovát Rátz György el vitte. Ezen veszedelem után Básta bé jöve &c.

Mojses Brassónál való hartzában, mikor egész tábort bé szekerezte volna, kívül a' szekereken Rhedei Ferentzet állatta, ugymint 300. Lovaggal, hogy ha valaki kezdene futni a' szekerek közt való táborból, le vágják.

A' szekereket úgy egyben kötözték, lántzolták volt, hogy a' kerekék egymást érték. Mojses a' Lövő szerszámoknál volt, ott forgodott mind addig, mig lehetett, ő mondogatta, lőd e' sereget, vagy ama sereget. Végre mikor látta volna, hogy a' Brassói két száz Drabantok, kik a' Taraczkok mellett voltak, nem állhatták a' sok lövést, és már az egész tábort körül veszik a' Rádul Vitézi, Mojses Bogáthi Miklossal, és három vagy negyed magával egy szekér rudján által ugrott a' lovával, de a' Ló-lába a' szekér rudba meg akad úgy, hogy nehezen verekedhetik által; Bogáthi Miklos által ugrattya, és el igazodnak egy felé.

Eztet mikor eszekbe vették volna az Oláhok és Rátzok, utánna rándulnak Mojsesnek, és Bogáthinak, de nem mehetnek sokat, hanem egy viz folyás mellett el érik őket. Volt Mojses szolgája egy Kaditsfalvi Nagy János, ez midőn látta volna, hogy egynéhány Capiások jönnek utánok, igen emberől forgodott, sok ideig vagdalkozott vele, és tartoztatta őket úgy annyira, hogy ha csak ött vagy hat volt volna is olyan Mojsessel, el szaladhatott volna Mojses. Végre ezt le vágják, és Mojses kezdek érdeklődni, úgy egyszer'smind vágnak sokan.

Kitsoda sebessítette légyen meg először bizonytalan, e' bizonyos, hogy Mojses hartzot állott nekik, először a' botot ragadván, egy Oláhot, ki közelebben érdeklő vala, úgy üti agyon, hogy a' szeme a' fejéből egy fél arasznyira ki ugrott, másikhoz azon botot hajtja, ezután hegyes tört vonszan, mikor úgy hartzolna, Puska lövés esik rajta, de hol találták légyen nem tudják, harmadszor Capiával öklelik által, és így esik le. Azon az hartzon Bogáthinak nagy seb esik a' fején Mojses mellett, mellyben meg is holt azután Brassóban.

Az Oláhok, Rátzok, kik nem annyira esmerték Mojses, mikor le verték volna a' Lovárol, a' több futók után kezdetek nyargalni. Rátz György azon közben oda érkezik, és látván Mojses testét, ki még szinte meg nem holt volt, egy palossal fejét viteti a' szolgájával, és így háromlik az hír Rátz Györgyre, hogy ő sebesítette;

besitette, és ölte volna meg Mojsesst; Egy gesztenye szín paripán, nem fő lován volt Mojses, az lovát azután Bástához hozták.

Litterae Radul Vajdae ad Mojssem Székelly.

*Illustrissimo Domino Domino Mojsi Székelly
de Semienfalva, Vajvodae Regni Transyl-
vaniae, nec non Siculorum Comiti &c. Amico
nobis observandissimo.*

---

*Illustrissime Domine Domine Amice, Vi-
cine nobis observandissime, salutem et servitio-
rum nostrorum, amicitiaeque nostrae commen-
dationem.*

*Ex Litteris Magnificae Dominationis
Vestrae, quid scribat, et animi habeat in-
telleximus, moneatque nos similiter, quod fide-*

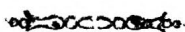
Rádul Vajdának levele Székely Mojseshez.

Méltóságos Semienfalvai Székely Mojses Úr-
nak, Erdély ország' Vajdájának, Székelyek'
Grófjának s. t. betses Barátunknak.

Méltóságos Úr, Barátunk, és betses Szom-
szédunk! Egészséget és szolgálatunk' meg ba-
rátságunk' ajánlását.

Nagyságod' leveléből mit írjon, és hová
célozzon, megértettük; hasonlóképp' intvén
bennünket, hogy hívek lennénk a' Leghatalma-

litatem praeftaremus Caesari pontentissimo, totamque spem haberemus solummodo in illo. Ad quam rem pro nostra Salute jam hoc facere et praestare tendimus, Potentissimoque Caesari capita nostra demisse volumus inclinare. Quoniam autem ita se res habeat, et ad hoc venit, quod nosmet ipsos in tutelam Potentissimi Caesaris praestare volumus, quod et M. D. Tua procerto habere possit. Ideo M. D. Vram. amice rogamus, ut apud Potentissimum Caesarem secundum M. D. Vrae. fidem, promissum et scripturam nobis gratam et tranquillam pacem, remansionemque parare conetur, omnibusque in rebus nostris apud Potentissimum Caesarem M. D. Tua ad remansionem sit author. Vajvodae autem Simeoni, qui saepius ansam solet mali

---

sabb Császárhoz, 's csak benne helyheztetnénk reményünket. Erre nézve saját javunkért már ugyanazt mívelni 's tenni igyekszünk, és a' Leghatalmasabb Császárnak alázatosan fejet hajtani akarunk. Minthogy pedig így van a' dolog, 's annyira jöttünk, hogy a' Leghatalmasabb Császár oltalmába akarunk jutni, a' miről is bizonyos lehet Nagyságod. Azért barátságosan kérjük Nagyságodat, hogy a' Leghatalmasabb Császártól, Nagyságodnak hívsége, ígérete és írása szerint nekünk kellemetes és csendes békességet és maradást iparkodgyék szerezni; és a' Leghatalmasabb Császárnál vagyoninkban való meg maradásunknak Méltóságod légen

praeberet, Regnum istud miserum devastat, compilat, idcirco ex voluntate M. D. Vrae. Sua Mag. Bektes Bassa serio mandet, quod sine Regno isto sit, et deinceps non devastet, et non praedet, si jam Regnum istud desolatum Potentissimo Caesari caput inclinavit submisit, et ita sub Potentissimi Caesaris nomine se commendavit; quia si demum pax ista propter Potentissimum Caesarem (quod Deus avertat) iterum amitteretur, nullus in culpa erit, et ratio, si arma capit erga nos, sed Simeon Vajvoda. Idcirco si M. D. Vra. rem nostram velit compesci, curam ita habeat, quod sub fidelitate Potentissimi Caesaris de utraque parte possemus pacifice in Regno nostro requiesci. Similiter Tartaris Bucziakiensibus serio mandet M. D.

szerzője. Simon Vajdának pedig, a' ki sokszor alkalmatosságot szokott adni a' rozra, ezen nyomorúlt országot pusztította, rabollya; azért Nagyságod akarattjából Bektes Bassa Ő Nagysága keményen parantsollya meg, hogy ezen Ország nélkül el légyen, 's azt azután ne pusztítsa, ne rabollya; ha már ezen elpusztúlt Ország alázatosan fejet hajtott a' Leghatalmasabb Császárnak, és így a' Leghatalmasabb Császár' nevébe ajánlotta magát; mert ha a' Leghatalmasabb Császárért (a' mitől Isten őrizzen) ismét fölbojlana a' békesség, senki vétke és oka nem leszen, ha fegyvert fog ellenünk, hanem Simon Vajda. Azért ha Nagyságod állapotun-

Vra., quod misero Regno isto nihil contraria agent, non praedent, non devastent jam ulterius, sed sint sufficientes compilatione ad hoc usque tempus. Pro cuius rei veritate et Testimonio misimus duos Boerones cum Litteris nostris ad M. D. Tuam nomine Sulchyer Manuel, et Zlat-tam Armas omni cum disciplina. Id o M. D. Tua in omnibus fidem habeat. Quod reliquum est, Illustrissimam M. D. Tuam feliciter valere cupimus. Ex Civitate nostra Tergovistya die 11ma Junii Anno Domini 1603. Illmae. D. Vrae. Amicus Vicinus Benevolus Valachiae Transalpiniae Princeps. (*Az eredeti Levél mássa.)

---

kat meg akarja kérlelni, arról gondoskodgyék, hogy a' Leghatalmasabb Császár' hívségében országunkban mind a' két részről békességesen nyugodhassunk. Hasonlóképp' parantsollya meg Méltóságod keményen a' Bucsaki Tatároknak, hogy ezen nyomorúlt Ország' ellenére semmit se tegyenek, ne rabolják, ne pusztítsák már többé; hanem elégedgyenek meg az eddigi rablásokkal. Mellynek igaz voltáért és tanúságára két Boert küldöttünk Levelünkkel Nagyságodhoz Sulchyer Manuelt, és Armas Zlattát minden fenytékkal. Azért mindenben hitelt adgyon Nagyságod. Többnyire Méltóságos, Nagyságos Uraságodnak jó egészséget kívánunk: Tergovistya városunkban. 11dik Jun. 1603. Méltóságos Uraságodnak Baráttya, Szomoszedgya, Júakarója, Havasalföldi Oláhország' Fejedelme.

Jeremiás Moldovai Vajdáról.

1604. Igen jámbor, Isten felő, igazság szerető embernek mondják Jeremias Vajdát. Akár mi kis dolog is esék vagy udvarában, vagy az országban, érzeni akarja, mindennek szabad hozzá járása mentele vagyon. Gyakran inkább mindenkoron kün ül, és ha mi olly idegen szabású embert lát, mindjárást meg szollittya, meg kérdi mi dolga vagyon? Törvény nélkül senkit nem bánt, meg nem ölet, senkinek se marháját, se jószágát ok nélkül, és igazság kívül el nem veszi. Hogy Boronkai János, és a' több nemes embereknek halálokat Erdélyben meg hallotta, igen szánta, bánta, és Bástat nem igaz embernek mondotta érette, hogy törvéntelenül meg ölette őket, sőt ugyan Levelet is irt volt Bástának „hogy nem kellett volna azt tselekedni, és jó hírét nevét az emberek előtt meg kissebbíteni, hanem ha vétettek volt, törvényessen kellett volna őket büntetni, és hogy gonosz példa volna ez, meg botsásson néki, jóvát és jó hírét nézi ebbén, azért írja ezt, gonosz néven tölle ne vegye. Ezután isméri meg, hogy efféle tselekedetével többet ártott, hogy sem használt volna magának, és ha csak az emberek ítéletét nézte volna is benne, nem kellett volna tselekedni.“ Ez Levélre semmit Básta nem felelt néki, mellyből a' Vajda azt ítélte, hogy meg haragudott volna Básta e' szabad intésért.

21ma Junii. Jöve Kolosvárra a' Tatár Chám követe Havasalföldiből kinek neve Ahmet Cyelebi, azon Chámnak Kamarása, és második Tanácsosa. Jöve ez Tatár követtel *Atilius Vicome-reatus Cremensis*, aki hadi Marsalja Radul Havasali Vajdának, és Comisz Léka Fő Udvári Meistere azon Vajdának, és az ő Titoknokja *Varsius*. Voltak akkor itt Kolosvárt Rudolphus Császár *Commissariussi Paulus Krauseneg et Carolus Imhof*. Itt vala *Thomas Comes Kapreolinus*, Sennyei Pongrátz, és többen, ezek bé híván, és tisztességgel fogadván a' követet, ilyen dologról agált: 10. Először köszöntötte Krauseneget, és a' több Urakat az ő Ura a' Tatár Chám nevével; miért hogy penig Bástához küldetett volna, tehát adnának szabadságot arra, és kalauzt szerezni, hogy mehetne Bástához is, ha kívántatnék.

2do Az én Uramnak a' Tatár Chámnak, ugymond, semmi haszna e' sok esztendeig való hadakozásban és vérontásokban nintsen, hanem inkább nagy kárára és fogyatkozására vagyon. Ez okáért kívánná a' keresztények között való békeséget, és a' Törökkel is, és ő velek hogy meg békélnének. Az én uramimmár, ugymond, hatszor életének nagy yeszedelmében volt a' Török Császárnál, melly miatt akarná, ha mind Török között, és mind Keresztények között békeség lehetne, és ő neki is ne kellessék untalanszor minden esztendőben a' Török mellett a' Keresztényekre hadakozni. Ez okáért kíván-

ná, ha a' Német Császár követet küldene hozzá; Mért hogy pedig a' Tatár Chám Országá minden bántás nélkül volna, és nem annyira szűkölködnék ő a' Keresztények barátságával, mint a' Keresztények szűkölködnének az ő vele való frigy tartással, és barátsággal, ez okért illendő volna, hogy Rudolphus Császár küldene először a' Tatár Chámhoz, és azután a' Tatár is ő hozzá. Továbbá az ő Urának az Chámnak barátsága, és békessége volna a' Kazulal is, a' Persával, és az Oláh Vajdákkal.

3to A' Tatár Chám a' fiát, kinek neve Toktan Fuscheis Szultán, a' Török Császár segítségére küldötte volna negyven ezer emberrel, és immár az helyre jutott volna, mellynek Ozdi neve, és másképpen Dassionának hinnák. Ez okáért ha Rudolphus Császárnak kedve volna a' békeséghez, minek előtte ez az ő népe előbb érkeznek, hamar követeket küldene a' Tatár Chámhoz.

4to Engedné meg a' Császár Rádulnak az Havasali Vajdának, hogy venné el a' Zászlót a' Töröktől. Ha azt nem engedné, tehát engedné azt, hogy a' Tatár Chámtól venné, és lenne frigyes vele.

Ezekre Krauseneg a' Tanácsokkal együtt így felelt:

1mo A' Köszöntésért hasonló tisztelet és köszönet. Bástához nem szükség volna a' Tatár követnek menni, mert az Consiliáriusok tellyes

batalommal küldettek volna ide bé a' Császártól.

2do Rudolphus Császár is kívánná, és akarná a' Tatárral való egyességet, de hogy Rudolphus, oll a' nagy Fejedelem, küldgyön először a' békeség felől a' Tatár Chámhoz, ez a' dolog a' Császár kissebbitésére szolgálna; mindazonáltal ezt is a' Császárnak meg ízenik, és jó módal ebben is meg egyenesednének, ha szive szeréint akarná a' békeséget.

3tio A' Tatár Chám a' fiát, mellyet mondana, ne botsátaná elébb, míg a' Császártól ezekre válasz lenne, mellyet fogadnának, hogy ötven öt napra válasz lenne, és minden kár tételtől mind Oláh Országban, és a' Keresztények közt magát tartóztatná.

Ez Tatár Követtől küldöttek a' Commissariusok a' Tatár Chámnak egy igen szép órát, pengő órát ezüstből.

4to A' Zászló el vétel felől Bástától értenének, és e' kívánságot ő néki is mindjárt meg írnák, és hinnék, hogy meg is engedi.

5to Ha minden kár tételtől meg szünnék a' Tatár Chám az husz ezer arany felől is írának a' Német Császárnak, és hiszik, hogy abból is jó válasza lenne.

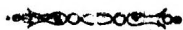
Ez 1604dik Esztendőben, amint össze somáltak a' Commissariusok' Deáki, küldött egyszer is másszor is a' Német Császár az Havasali Vajdának Rádulnak: száz ezer forintot, ezer hét száz nyoltzvan három forintot, az az, 101783.

Egyszer Kultsár Rádul vitt ötven öt ezer forintot, azután a' többit.

Botskai István támadásának 1604dikben ez okát mondják. Botskainak sok Jozzága es Várai voltanak Erdélyben, ugymint: Kaplyán vidéke, Véts, Sajó, Déva, Egeres &c. mellyeket nem remélhetett, hogy a' Német Királly néki meg hadja; ez okért más utat kezdett keresni. Látta azt is, hogy a' Németnél sem hitele, se betsülete néki nintsen Sigmond bé fogadása után Opuliából (1598.) Ez okért látván, hogy nem tsak várait vissza foglalhattya, de az Erdélyi Fejedelemségbe is utat tanál a' Töröknél, a' Törökkel közli a' dolgot, Bethlen Gábor, és több Magyarok akarattjából, kik a' Török között voltak, kérni kezdi az Erdélyi Fejedelemséget, és immár meg is volt, a' Török Császártól ígérve neki, ennek a' Levelét Bethlen Gábor vette volt kezéhez, több egyéb Levelekkel együtt.

Mikor Bethlen Gábor Temesvárnál volna Törökkel Magyarokkal öszve, Henricus Danallus oda jött, és minthogy ézaka volt a' dolog, Bethlen Gábor és a' többi alig szaladtanak el. Bethlen Gábor sátorát, és marháját fel dullyák. A' Botskai Levele volt a' Bethlen Gábor Dolmányában, a' Dolmányt is a' Magyarok el kapják. Ez dolgot azután Bethlen Gábor meg írja Botskainak egy rabtól, hogy a' Dolmány mind Le

velestől a' Magyarok kezébe akadt, azért a' titok ki jelent, viselleyen gondot magára.

Ez levél akad a' Kassai Generalis Belgioso kezéhez, és mindjárt, mit tselekedjenek Botskaival, tanátskozni kezd a' Generalis a' vele valókkal, és Erdélyből Paulus Krauseneg Commissariust és Senyei Pongráztot ki hivattya Rakamozra, az hol akkor a' Generalis volt. Ott végeznek azt, hogy Botskait valami móddal meg fogják; ha nem lehet, várait szedik el, Szent Jóbót, Kereket, és Sajót. Ez várak meg vételére Petz Jánost alá hivattya három ezer Silesiai Némettel, Álgyukkal, és Taraczkokkal.

Ez végezést meg értvén Botskai, meg rémül, és látván, hogy nagy a' véték, és a' Német Király kegyelmében semmi bizodalma nem lehet, kéntelen maga oltalmára kardot fel kötni. Ez vala oka a' Botskai fel támadásának. Így mindenképpen a' Magyar Hajdukat fel indítván, és melléje hajtván, fizetéssel, szép szóval, nagy hirtelen hadat gyűjt, a' Petz János Németet először le vágattya. Ezzel meg bizván magokat, inkább meg sokasodnak. Látván a' Kir. Generalis Belgioso, hogy Váradra kezdik szorítani, jobbnak itéli, ha Váradtól Kassára megyen fel, el indul minden hadával, ugymint öt ezer emberrel, Némettel, Vallonnal, Rátzal, és az Erdélyi haddal, kik ugymint ezeren voltanak, kiknek Generálisok Sennyei Pongráz volt.

Mikor a' Tiszán által kelnének, a' Rátzokat a' Botskai népe le vágja. A' Generalis Bel-

gioso száll Szántó városhoz az ő népével, az Erdélyi had nem meszsze oda szál Csikfalvába bé, Szántóhoz egy fertály mértföldnyire (Bodrog között nem meszsze ez hely) ott mikor volnának étzaka, másféle Hajdúság, kik mindenütt ott a' földön meg gyülekeztek volt, meg ütik a' Német hadat, nagy kiáltás, hartzolás, puska lövés kezd lenni, küldik oda Kemény Boldisárt, hogy kémellye mi dolog? Kemény, mikor látta és hallotta volna, hogy hartzolás vagyon köztök, vissza mégyen, meg mondja, mint vagyon a' dolog. Sennyei Pongrátz, és a' több Nemesség mindjárást fel ülnek. Ez Nemességgel voltanak Székellyek ugymint három százon, ezek is együvé adják magokat a' Nemességgel. Itt ilyen végzés leszen. hogy Erdélybe haza jöjjenek az Erdélyiek, és Nemesek, ők a' Német Tábort tovább, nem késérik, ide Jozságokba, és feleségekhöz gyermekekhez haza jönnek, itt várnak meg minden szerentsét. Sennyei a' Generálisok meg engedi nekik az haza jövetelt, de ő Sennyei egynéhányod magával, Kornis Boldisárral, Marco Vajdával, és több egyebekkel a' Németek után akarnak menni. Így az Erdélyi Nemesség kalauzt fogadván magának, ugyan azon falubéli egy paraszt embert, a' Csalyán erdön által jönnek Bényére, onnan Sárospatak mellől Kis Váradára, Leánvárnál kelik a' Tiszát által, voltak itt egy tarsaságban ezek a' Székellyekkel együtt ugymint nyoltz százan, ezek haza jönnek Erdélybe. Sennyei Pongrátz

és a' többi, kik oda maradtak volt, azok is kalauzt fogadnak, hogy más uton mennyenek Kassai felé.

Váradon lévén a' Kassai Generalis, dultak fel a' Vallonok és Németek, és Rátzok a' Városban ezer háznál többet, kiknek marhájokat, éléseket fel 'sákmányolták, semmiért egyébért nem, hanem hogy így tettzett; mert a' Német hadnak olly szokása vagyon, hogy a' társainak jószágához szinte úgy hozzá nyúl, mint az elenségéhez.

Az Hadaknak adós volt a' Kassai Generalis öt hó pénzel, ezt midőn kérnék tőle, végre egy hó pénzt ad nékik, tsak hogy inkább mellette tartsa őket. Az Hajdúk fel veszik az egy hó pénzt, de mikor a' többit ki nem vehetnék, úgy mennek Bótskai pártýára. Ezeknek Hadnagyk volt Dengelegi Mihály, és Ibrányi Ferentz, és többen is, mint Jánosi Mátyás &c.

Die 20a Novembris dél után egy óra tájban kezdett valami gyűlevész nép gyűlekezni Balásfalvára, és házokban imit amot a' faluban bé szállani, tetettvén azt, hogy onnat tovább menének. Meg kémlették ez alatt az ott valo Kastélyt, melly Thomas Comes Capreoli számára volt, ki oda ki ment volt a' minap az országból. Látván a' Magyar katonák, hogy semmi vigyázás nints az házra, egyenként a' palánk mellé lopták magokat, és egykor nagy hirtelen a' kapunak rohannak, és meg veszik a' Kastélyt, és mindenben 'Sákmányt vetnek, 's borral, buzával

rakva volt; a' benne való Valónokat le vágják, kettő el szaladott, Szeben felé fogott. Kik ezt tselekedték, hatvanon voltak. Most a' Kastélyban Soti Péter, és Türey András Gondviselők Botskai számára.

Az Havasalföldi Vajda Rádul levelét vitték Szebenbe a' Commissariusoknak, mellyben azt írja, hogy lássák, ha segíthetik Erdélyből vagy nem? mert a' Tatár minden nap köztök járkál. De csak Czigányság ez, mert meg hozták más felől a' Commissariusoknak, hogy igen épéti Bukuréstet, mind kövel kerítetteti a' szerént, amint Szinán Bassa kezdette volt. Minden nap vagy on hat ezer ember rajta. És hogy Zászlót is a' Töröktől el vette volna, és Botskaitól is minden nap várna.

1605. Szathmárt kezdték ostromolni 14ta Januarii 1605.

Egy Oláh Püspök is volt a' Várban, kinek vitézségén mindnyájan tsudálkoztak. Egy nagy két kézre való Német pallossal forgódott, és valamelly felé tsapott, számossan hullottanak keze után, gyakran az hová el tsapott, hijában nem tsapott, végre közép áránt találták lönni, és meg holt. Ez a' Püspök itt Kolosváratt is volt Bástával, egy nagy hajú, kisdéd ember, ezüstös páltzát viselt vala.

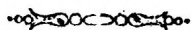
Die 23ta Martii Szeredán, Farkas Miklos, Kun István és több efféle Hadnagyok mentenek volt Megyes hódóltatására ugymint öt száz emberrel. Mikor Megyesnél voltak, és a'

várost ostromlással fenyegetnék, és a' kapura sok szalmát, fát hordtanak, hogy fel gyujtsak, a' Szászok szót adnak, hogy készek az hőldolásra; Farkas Miklós, Turi Ferentz, Kun István és a' többi úgy végeznek, hogy két százat bé botsássanak a' Városba, kikkel Turi Ferentz légyen, és a' Városbélieket Botskai számára meg eskettessék. Ezen közben a' Szászok küldenek Rátz Györgyért, ki ezer Rátzal, Oláhal Muslánál volt, ezt titkon oda hívják, és semmit ezekben a' ben való Magyarok nem tudván, megnyittyák nekik a' Város Kapuját a' Megyessiek. Jelek az volt, hogy a' toronyba Zászlót tettenek ki, és a' harangot félre ütötték. Bémenvén Rátz György az ő népével, a' Magyarokat széllyel ölték, vágják, a' hol kit kaphattanak, sok a' köfalon szaladott ki, de azokat is levágták. Turi Ferentz a' Köfalról le botsálkozván, el szaladott. Mikor Farkas Miklós a' Rátz György jövését eszébe vette volna, hogy nem bírna vele, el ment előlek. Ez dolog meg lévén össze gyülekeznek ismét a' Magyarok és Székellyek, és Megyesre mentenek, kik mint jártanak, ezután meg hallyuk.

A' Megyesi le vágatásnak az Hajdúk ok magok okai; mert el végezték volt az előtt a' Megyesiek Kendi Istvánnál, hogy meg adják a' Várost Botkai számára, erre képest küldött volt Kendi István Ország embert bé Megyesre, ezek bé menvén a' Szászokat satzoltatták, verték, ré-

szegeskedtek, és minden mód nélkül dulták, ölték.

Eodem (1605) Rátz György, Konkoli Péter, és Bedő István a' Székellyek közt való Kapitányok fel vöttek volt őket, hogy Szamosujvár segítségére jöjjenek, és el oszlattanak akkor, azután ismét fel lázasztották őket ugyan azon Hadnagyok, és hogy nem tsak Szamosujvár segítségére jöjjenek, de hogy Maros széket, és Udvarhely széket is mind el égensék, kikről azt költették volt, hogy Botskaihoz hajlottak volna, erre doblották őket azon két Kapitányok. Mikor Segesvár felé jutottak volna, gondolkodni kezdenek a' Székellyek magok állapottyok felől, és mérthogy a' Sánta Leány is, a' jövőendő mondó, mondta volna nékik, hogy vesztég legyenek, mert nem jól járnak, ha el mennek, és Botskai ellen támadnak, gondolkodván magokban, és öszve szollálkozván, ezen meg egyeznek, hogy el ne mennyenek. Ez okért Konkoli Pétert meg fogják. Rátz György ezt eszében vévén, lovára ül hirtelen, és Segesvárba szalad bé. Így a' Székellység mind el oszoll, és haza megyen, és mind a' Maros Székiekkel, és mind a' több hét Székkal meg egyeznek. Ez után Szerda névű faluban, Vásárhellyhez ez hely tsak közel, Gyűlések lévén mind azt végezték, hogy Botskaihoz küldjenek, küldték oda Botskaihoz Barlabás Ferentzet harmad magával 9na Februarii 1605. Szerdán, kik mind hívségeket Botskainak ajánlyák.

Botskai István ide bé Erdélybe Balási Ferentzet, és Bethlen Farkast rendelte a' Commissariusokhoz, hogy kérjék az Országot; ha adják jó, ha nem, Gyulaffi László haddal jö bé Erdélybe.

Die 21ma Februarii volt a' Nemeseknek és a' Székelyeknek Gyűlések Szerda névű helyen Maros Székben, meg egyeztenek, és a' Székelység is meg esküdt Botskainak. A' Nemesek, kik ott voltak Szerdában; és a' végezést tselekedték Székelyekkel együtt, ezek: Bornemisza Boldisár, Mindszenti Benedek, Bogáthi Menyhárt, Vass Ferentz, Bornemisza Gáspár, és többen. Követeket is küldöttek Botskaihoz, kik ezek: Kemény Boldisár, Angyalosi János, kik taval itt a' Gyűlésen Protonotariusnak választattak; Pető Menyhárt is a' Maros Széki Kapitány, és Nagy Menyhárt ki mentenek.

Mense Martio hallók, hogy Nagy Szombat meg hódolt Botskainak; Kelmesnél Eperjes mellett nagy hartzok volt, derekasan a' Magyaroknak a' Básta népével, a' Básta népét meg verték, nagy sok veszett benne; Besztertze Bánya, Selmetz Bánya, Körmöztz Bánya, és a' többi meg hódoltak Botskainak. Fileket Rhédei Ferentz meg vette, sok Kastélyok meg adták magokat: Az Horvátok el állottak a' Német melől. Erdélyben Besztertze, Segesvár, és Brasso Botskainak meg hódolt. Szebenben a' köznép-től nagy támadás lett a' Tanátsra, főképpen a' Királybíróra Süveg Albertre, hogy a' Németet ő hozta

hozta volna bé az Országba eleitől fogva, és ő miatta volna ennyi romlás rajtok. Le tsendesítették a' községet azon közben, azutan küldettek köz akaratatból Rógeni Jánost, és Daniel Deákot Botskaihoz, mintha meg hódólnának nekik, de Balási Ferentz a' Botskai Commissariusssa kételkedvén e' dologban, hogy nem igazán vezetik a' dolgot, mind a' kettőt meg fogta Radnothon.

Husztot meg adták úgy, hallyuk, volt benne Jacobus Sumus egy vén Olasz, ezt meg ölték volna az ott ben valók, és úgy adták volna meg a' várat. Gyulaffi Laszlóra bizta volt Botskai Gubernatorúl Erdélyt; Die 4ta Aprilis indul ide bé Erdélyben Csehről.

Némethi Gergelly, ki a' Dunán túl való Generalis, ilyen Levelet irt Rhédei Ferentznek, ki a' Dunán innen való Generalis, mind ketten a' Botskai Fejedelem számára.

„Meg adák, úgymond, a' kegyelmed Le-
 „velét az Urunk ő Felsége, és Murat Bassa le-
 „velével együtt. A' mi az itt való dolgot il-
 „leti, minden jó szerentsével látogatott Isten,
 „sok szép erősségeket adott Isten kezünkbe, úgy-
 „mint: Sümeget, Kapornakot, Szombathelyt
 „Köszeget, Beszprémet, Palotát, és ezenkívül
 „valahol apróKastélyok vagynak, mind ő Felsége
 „számára vagynak. Sok szép lövő szerszámaim,
 „álgyuim, taratzkaim, porom, gollyobisom
 „elég vagyon, fa álgyút is négyet nyertem (Pe-

„tardának hívják) Kőrmöndön, melyeket ugyan
 „azon helyben hagytam. Itt semmi egyéb
 „ellenségünk nintsen, hanem Sopronban vagy
 „valami ezer Német, kik erőssen égetik, pusztí-
 „títyák az ott körül lévő falukat, de ez na-
 „pokban Isten segítségéből, ha lehet, ki ve-
 „szem onnan őket. Bottyányi Uram is erőssen
 „ragadoz, de azon leszek, hogy hozzánk hajtsák.
 „Ő Felsége Urunkhoz Tóth Ország, és Stájer
 „Ország is meg akar hódolni, kiknek im-
 „már hűt Levelemet is küldöttem, de még
 „arra bizonyos válaszom nem jött. Török Ist-
 „ván Uram is egy értelemben vagy immár ve-
 „lünk, Pápából a' Németeket ki hánytá. Né-
 „pem elég vagyok, hála Istennek, mind Lova-
 „som mind gyalogom. A' két Vármegyének
 „Sopron, és Vass vármegyének Csötörtökön
 „volt Gyűlések az én hagyásomból, és mind
 „meg esküttenek hűsége alá, fel is vették a'
 „fegyvereket mind füstönként, és együtt vad-
 „nak táborban, valahon a' szükség leszen, ké-
 „szek el menni. A' Kanisai és Szigeti segítség
 „is még ma itt leszen. Holnap Sopron alá in-
 „dulok. A' Beszprémi Kapitányt Kis Grófot
 „meg fogták volt, és ő Felségének akarám kül-
 „deni, de, amint értem, meg szerződtek vele,
 „és el is bocsátották Györbe, ha meg kapha-
 „tom az kik dolga, meg fizetek én is nékiek
 „érdemek szerint. Továbbá rablani küldöttem
 „volt mind Magyarokat és Tatárokat. Stájer
 „Országban egy erős várost égettek fel, kinek

„neve Fölöstány, melly annak az Országnak
 „fel szély felől fő bástyája volt; ehez hasonló
 „itt ez földön nintsen. Ismég egy várat úgy-
 „mint Veres Tornyt, melly azon Stájer Or-
 „szágnak al szély felől való Fő bástyája volt, fel
 „dúltanak, el égettének. Hagymási Kristóff
 „Uramat is két száz Lóval botsátottam, ő is jó
 „szerentsével jött, egy Német Urnak várát éget-
 „ték el, ki mind feleségestől, gyermekestől
 „benne volt, és a' várnak belső részébe szorúl-
 „ván, hitre adta meg magát, és magát ott hat-
 „ták, meg esketvén mind feleségestől.“ *Datum*
in Castris ad Sabariam positis die 5ta Junii 1605.
 Némethi Gergely m. p. (*Hevenesi Kézírásiból.*)

Némethinek kívánságára Draskovits János
 Horváth Országi Bán éppen réa nem állott: hanem
 Gyűlést tartván Horváth Országban, Battyányi
 Ferenczel, és Zrinyi Miklóssal ellene indúlt.
 Azért Némethi is Hidvégtől Komáromig vissza
 szállott seregével. Hol ujjonnan megfzaporod-
 ván az elvesztett várokat megént megvette. Sü-
 meget soká ostromolta, és Trautmansdorfnak
 ezer emberét, kik a' vár segítségére jöttek, meg-
 verte, és a' Stájer széleket égette, pusztította.

Ezen közben Botskai Fejedelem Kassáról
 szép rendelésekkel küldötte Homonnai Bálintot
 Fő Generalisát a' seregek segítségére. Aki Zo-
 lyom várát megszállván a' Törökök és Tatárok
 segedelmével a' Fehérhegyeken által jött Csá-
 szári népeket meg verte; Nagyszombatban il-

lészázival, aki Legyel Országból megjövén jószágait visszanyerte Botskaitól, a' fegyver nyugovásról tanátskozott. Rhédei Ferencz az alatt Ujvárt erősen vitta.

Minekutánna Botskai Fejedelem 14. Septemberben Erdélynek Fejedelemségére emeltetvén az Országnak megesküdött volna, hogy Magyar Országba vissza jöhessen, Rákóczi Sigmondot Gubernátorrá tette Meggyesen.

Az alatt a' Török Nagy Vezér Visegrádot a' fogadás ellen elfoglalta, Esztergomot pedig a' Németek néki feladták 3ik Octoberben. Érsek Ujvár a' hosszas megszállás után magát Homonnainak megadta, aki oda semmi Törököt őrizetre bé nem eresztett.

Megtérvén Erdélyből Kassára Botskai a' Lengyel Királytól levelet vett, mellyben az tudtára adja, hogy Rudolf Császár néki közbenjárására azt felelte volna, hogy már Mátyás Hercege a' megbékülést elkezdette légyen, és folytatni fogja.

Botskai a Nagy Vezértől Budára hívatván Rákos mezején megszállott. Homonnai Bálint is oda érkezett 600 válogatott katonáival az ő parantsolatjára. Ezt az Ország védelmére, s az elkezdett dolgok mi módon leendő folytathatására, ha talán a' Török ő véle rosszszül bánnék, megtanította, és Budára nagy ágyúzás közzött hajókon által vitetett. Ott szép köszöntések után a' Török Császár nevében a' Nagy Vezértől Magyar Királya neveztetett, és annak

jeléül néki egy Korona, Királyi pálcza, Kard, és Zászló által adattatott. Midőn a' Vezér a' koronát fejére tette, és a' kardal által övedzette volna, Botskai a' koronát Szécsi Györgynek adván avval mentegette magát, hogy a' Magyar szokás szerént a' koronát mindenkor egy vitézFérfiú tartja gondviselése alatt, és addig nem lehet mást megkoronázni még az előbbi Király életben vagyon. Ez Sz. Márton napján történt, és ezután Botskai nagy pompával a' Rákosi táborba visszakésértetett. Onnét utjában Vácot elfoglalván Korpónára ment, ahol Mátyás Herczeg Követei a' békeség kötés eránt hozzá érkeztek.

1606. Sok tanátskozások, 's vetekedések után Bétsben megegyeztek a' Békeség cikkelyein a' Császárnak és Botskainak Követei. De Botskai, hogy mind magát, mind az Országokat tellyes bátorságba helyheztesse, Kassára közönséges Gyűlést rendelt. Az Erdély Országi Követeket is oda szállította.

Minekutánna minden cikkelyek ujjonnan megvizsgáltattak volna, a' homályossaknak megvilágosítása, az hejánosaknak tellyesedése végett ujjabb föltételek közöltettek. Az bekülésről készült Örökös Levél mellett adott még különös biztató, és világosító Levelet is Mátyás Herczeg, mellyre tsak ugyan Botskainak Hívei megnyugodtak.

1. A' Békülésnek ezek a' főbb cikkelyei:

Hogy az Orzágnak Rendei Magyar Ország határai közt a' Religio, és Vallás dolgában

nem fognak háborgattatni: hanem mindegyiknek szabad gyakorlása leszen, úgy mindazáltal, hogy ez a' Katholika Religiónak sérelme nélkül légyen.

2. Hogy az Országban Palatinus választassék, és ne légyen szükségök az Hazafiaknak külföldre nagy költséggel a' Király után járni minden ügyeikben,

3. A' Korona Magyar Országba visszahozattassék.

4. A' Tárnok mester az Ország igazgatásába magát ne avassa, hanem csak a' Királyi jóvendelmekre legyen gondja: sőt erre a' hivatatra csak született Magyarok, és Világi Rendből valók választassanak.

5. Az Püspökök kinevezése a' Királyi Felség jussa maradjon:

6. Ha a' Püspökök Fő Ispánságaikban megmaradhassanaké? az a' Diétán végeztessék el, valamint az Modor, Bazin, Sz. György városok szabadsága is.

7. Hogy a' Felség jószágokat Községeknek, s városoknak ne ajándékozzon.

8. Az Egyházi ítélő székek megmaradjanak, de a' vissza élések eltöröltessenek.

9. Mind Magyar mind Horvát és Tót Országban a' kisebb, és nagyobb hivatalok Hazafiaknak adáttassanak.

10. Senki nem idéztetvén előbb törvény eléjébe meg ne büntettessék.

11. Az ingó jószágoknak lett kára ezen háborgások alatt elengedtessek.

12. Botskai által lett Örökös Adomány Levelek megvizsgáltatván, ha a' törvényekkel nem ellenkeznek, erejökben megmaradjanak.

13. Akiket Ő megnemesített, nemeseknek ismértessenek.

14. Külföldieknek adott, vagy elzálogosított várakat, és jószágokat a' Magyarok vissza vehessék.

15. Erdély Ország és Magyar Országnak azon részei, mellyeket Báthori Sigmond birt, nem különben Ugotsa, és Bereg vármegyék Szátmár városa és vármegye; Tokay vára egész vidékével, Tarczal és Keresztur mező városokkal. Ezen fellül az Egri Püspökség tizede is Botskai Fejedelemnek maradjanak örökre.

16. Ő ilyen titulussal éljen: *Német és Erdély Ország Fejedelme, Székelyek Ispánnya, Magyar Ország Részeinek Ura.*

V É G E.

INTÉS

Ezen Krónika, a' mint az Olvasó észrevehette, magában egy egész munka. Mindazáltal, mivel éppen a' XVI. és XVII. századra terjed, a' Jelentésben említett munkáknak megízleltetésére szolgálhat. Az első (M. Tör. Gyűteménye) több apró kötetekben fog megjelenni. A' ki azt önként gyarapítani akarná, tudósításait Eggenberger Könyváros Urhoz küldeni méltóztassék. Ugyan annál fog taláztatni nem sokára Heinrich von Muglen, XIV századbéli Német Irónak Magyar Krónikája, magyarra fordítva, 's tudósításokkal, jegyzésekkel megbővítve, és a' régi deák Iróinkkal öszve hasonlítva.
